

naše planine

9-10

1977

naše planine

le nostre montagne

nos montagnes

our mountains

unsere berge

REVIJA PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE I PLANINARSKOG SAVEZA BOSNE I HERCEGOVINE

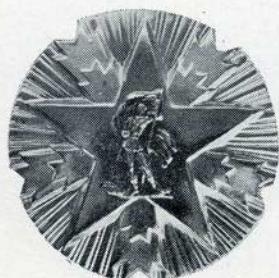
Glavni i odgovorni urednik revije: prof. dr Željko Poljak
41000 Zagreb, Cesarčeva 5

Izlazi u šest dvobroja godišnje. Godišnja pretplata 100 dinara (za inozemstvo 10 USA dolara). Cijena pojedinog dvobroja 20 dinara (za inozemstvo 2 USA dolara). Uplate čekom na tekući račun Planinarskog saveza Hrvatske (br. 30102-678-5535). Na poledini čeka treba naznačiti: »Za Naše planine« i ispisati čitku adresu pošiljaoca. Pretplate iz SR BiH šalju se na tekući račun Planinarskog saveza BiH 10102-678-710. Rukopisi se šalju Planinarskom savezu Hrvatske, 41000 Zagreb, Kozarčeva 22 i Planinarskom savezu Bosne i Hercegovine, 71000 Sarajevo, Sime Milutinovića 10. Izdavač je Planinarski savez Hrvatske. Redakcija: 41000 Zagreb, Kozarčeva 22, tel. 448-774, radno vrijeme 8—14 sati. Tisak »Vjesnik« Zagreb. Izlazi uz financijsku pomoć Republičkog fonda za unapređivanje kulturnih dje-latnosti SRH. Oslobođeno od poreza na promet na osnovi mišljenja Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu (br. 5449 od 26. XII 1972).

Godište 69 (29) Rujan—Listopad 1977. Broj 9—10
Volumen 69 (29) Septembar—Oktobar 1977. No 9—10
Od 1898. godine »Hrvatski planinar«, od 1949. »Naše planine«

S A D R Č A J

Velebitski botanički vrt i rezervat	193
Zvonimir Keler: Davne uspomene s Velebita	209
Ante Rukavina: Djevojčica i runolist	213
Gary Bocarde: S losovim rogom u stijenu	215
I. S.: O granicama Biokova	217
Teodor Andrejević: Otkud nedoumice oko korabskih vrhova?	219
Vladimir Blašković: Bijela ploča i crna oznaka	222
Danilo Manić: Kuća na Sustavcu — primjer za ugled	223
Jubileji	225
Transverzale	226
Stjepan Linzender: Zimsko planinarenje u BiH prije rata	227
Mihajlo Pražić: Dvije bilješke s Velebita	228
In memoriam	230
Petar Simonetti: Heroj je ostao na »Pohodu slobode«	231
Vaclav Koutní: Dužinsko pješačenje -- nova grana turizma	233
Milivoj Kovačić: 21. slet zagorskih planinara	234
Pismo uredništvu	235
Amaterska izrada slika u boji	236
Speleologija	237
Književnost	238
Prvenstveni usponi	239
Vijesti	240

Planinarski savez Hrvatske
odlikovan je 1974. godine
Ordenom zasluga za narod
sa zlatnom zvijezdom

SLIKA NA NASLOVNOJ STRANICI

Velebitski botanički vrt

Foto: S. Bertović

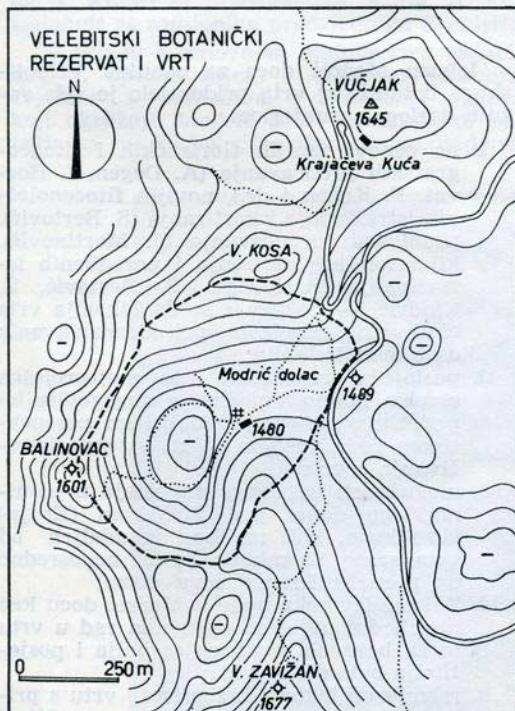
VELEBITSKI BOTANIČKI VRT I REZERVAT

POVODOM 10-GODIŠNICE OSNUTKA

Stjepan Bertović, Ivo Dekanić, Marinka Kamenarović, Božena Klapka, Milan Krmpotić i Vlatko Skorup

U impozantnom životnom djelu našega ugleđnog botanika, preminulog prof. dra Franu Kušana, predstavlja je istaknutu zaokupljenost osnutak botaničkih vrtova s osobitim sadržajem i namjenom. Po izvornoj zamisli, izboru biljaka i biljnih skupina te načinu oblikovanja vrtova postao je svjetski poznat vrt Farmaceutsko-biohemiskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, koji u čast njegova osnivača danas nosi naslov: Botanički vrt »Fran Kušan«.

Nedugo pred svoju iznenadnu i preranu smrt prof. F. Kušan je pristupio osnutku Velebitskoga botaničkog vrta. Od početka radova već je prošlo 10 godina, pa je povodom te obljetnice i u spomen osnivaču posvećen ovaj cijeli napis.

Zemljopisni položaj botaničkog vrta s rezervatom osobito je povoljan zbog sadržaja i namjene tога prirodnog objekta, pristupa i mogućnosti boravka posjetilaca u obližnjem planinarskom domu. Građa vrta i rezervata označena je isprekidanim crtom.

Prof. dr Fran Kušan, botanik svjetskog glasa i osnivač Velebitskoga botaničkog vrta.

Foto: M. Kamenarović

O osnutku i namjeni Velebitskoga botaničkog vrta i rezervata

Velebitski botanički vrt u Modriću se nalazi u sjevernom Velebitu, okružen stjenovitim obroncima Velikoga Zavižana (1677 m), Balinovca (1601 m) i Velike kose (1620 m), nedaleko od vrha Vučjaka (1645 m) podno kojega su, na 1594 m nadm. visine, izgrađeni meteorološka stanica i planinarski dom »Zavižan«.

Redakciju i ilustracijsku opremu rukopisa svih autora, priredu članka za tisk i sve korekture obavio je dr S. Bertović, u sklopu djelatnosti Katedre za uzgajanje šuma Sumarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Neki članovi Komisije prigodom izbora lokacije za Velebitski botanički vrt, dne 21. VII 1966. godine (s lijeva na desno: prof. dr F. Kušan, ing. B. Klapka, prof. M. Kamenarović, prof. dr M. Anić i prof. dr S. Bertović).

Foto: S. Bertović

Dosadašnji rezultati botaničkih, novijih poredbenih tipoloških i drugih istraživanja, koja su provedena u širem zavižanskem okolišu, bila su osnova i poticaj prof. dru F. Kušanu da pristupi osnutku planinskoga botaničkog vrta u Modrić docu.

Prema zamisli prof. F. Kušana »...vrt će u prvom redu služiti upoznavanju flore i vegetacije Velebita i to ne samo u svrhu populariziranja naše flore uopće, nego i za znanstvena istraživanja. Posebna će se pažnja posvetiti ispitivanju životnih zahtjeva rijedih i ugroženih biljaka, s kojima će se i najviše eksperimentirati«.

Tu ideju i inicijativu prof. F. Kušana je prihvatio i Republički zavod za zaštitu prirode SR Hrvatske u Zagrebu. Zato su u lipnju 1966. godine poduzeti, kod Šumskog gospodarstva Senj, prvi službeni koraci u vezi s osnutkom i statusom vrta.

Nakon obilaska i pregleda terena, dana 21. srpnja 1966. god. — u kojem su sudjelovali: od Šumskog gospodarstva Senj direktor ing. Jure Pavelić, ing. Vlatko Skorup, ing. Božena Vujasinović i upravitelj Šumarije Krasno ing. Stipe Tomljanović; u ime Farmaceutsko-biohemiskog fakulteta prof. dr Fran Kušan i ing. Božena Klapka; sa Šumarskog fakulteta i instituta akademik prof. dr Milan Anić i ing. Stjepan Bertović; a. iz Republičkoga zavoda za zaštitu prirode prof. Marinka Kamenarović — odlučeno je da se vrt locira u Modrić docu.

Izboru Modrić doca za osnutak Velebitskoga botaničkog vrta pridonijelo je više važnih razloga, primjerice:

1. na osnovi ranijih florističkih i fitogeografskih proučavanja (A. Degen, I. Horvat, F. Kušan i dr.), novijih fitocenoloških istraživanja i kartiranja (S. Bertović), pedoloških proučavanja (J. Martinović), klimatoloških motrenja i poredbenih istraživanja (B. Kirigin, S. Bertović, Ž. Cindrić) — pokazalo se da lokacija vrta obuhvaća mnoštvo prirodoznanstvenih osobitosti Velebita;
2. postojeća reprezentativna meteorološka stanica podno Vučjaka, s dugogodišnjim podacima motrenja i daljnjom perspektivom rada važnom za znanstvena istraživanja u vrtu;
3. mogućnosti ugodnoga smještaja u planinarskom domu pod Vučjakom (Krajačeva kuća, 1594 m), koji je udaljen od vrta samo 15 minuta hoda, neposredno uz poznatu Premužičevu stazu;
4. Zdenac izvorske vode u Modrić docu kao neophodni uvjet za normalan rad u vrtu te za boravak stručnog osoblja i posjetitelja botaničkog vrta;
5. razmjerno lagan i brz pristup vrtu s primorske strane (cestom Jurjevo → Oltari → Zavižan ← Lom ← Jablanac) i iz kontinentalnih krajeva (Otočac → Krasno Polje → Zavižan ← Lom ← Gospić ili Josipdol — Jezerane — Brinje — Žuta Lokva — Krasno — Zavižan) i

6. puno razumijevanje i podrška šumarske struke i republičkih foruma prilikom priprema i osnutka vrta te provedbe i financiranja svih radova.

U planinarskom domu održali su dana 2. kolovoza god 1967. sastanak prof. dr F. Kušan, ing. B. Klapka, ing. S. Bertović, prof. M. Kamenarović, ing. V. Skorup, ing. S. Tomljanović i ing. B. Vujsasinović pa je zaključeno da se u Modrić docu izgrade nadstrešnica, staze, klupe, pripremi tlo i obave prve sadnje važnijih velebitskih biljaka. Uskoro zatim su započeti pod vodstvom prof. F. Kušana, u Modrić docu različiti poslovi prema predviđenom sadržaju i namjeni toga našeg jedinog planinskog botaničkog vrta u Hrvatskoj.

Na osnovi ugovora o osnivanju Velebitskoga botaničkog vrta, sklopljenog 9. XI 1967. god. između Republičkoga zavoda za zaštitu prirode SRH i Šumskog gospodarstva Senj, osnovana je »Komisija za predlaganje stručnih mjera i vršenje stručnog nadzora u Velebitskom botaničkom vrtu«. Za članove te prve Komisije su bili izabrani: akademik prof. dr M. Anić, ing. S. Bertović, prof. M. Kamenarović, prof. dr F. Kušan i ing. B. Vujsasinović. Na prvoj konstituirajućoj sjednici Komisije, održanoj 23. veljače 1968. godine u Zavodu za farmaceutsku botaniku Farmaceutsko-biokemijskog fakulteta, izabrani su prof. dr. F. Kušan za predsjednika, a ing. B. Vujsasinović za zamjenika predsjednika Komisije.

U skladu s osnovnom namjenom i zadacima, tj. upoznavanjem i zaštitom prirodne cvjetane i raslinstva, svi obronci vrhova koji okružuju Modrić dolac (s ukupnom površinom cca 35 ha) proglašeni su naknadnom

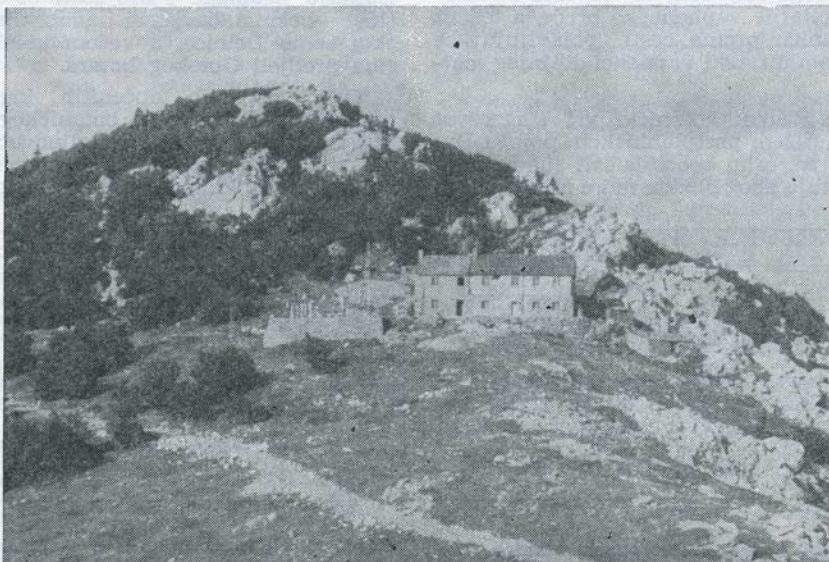
odlukom Skupštine općine Senj, god. 1971. botaničkim rezervatom.

Dosadašnje zalaganje i dugogodišnji nesrebičan rad razmijerno malobrojnih stručnjaka i entuzijasta ispunili su gotovo sva očekivanja. Prvenstveno je njihova zasluga da su, nastavljajući pionirski početak radova prof. F. Kušana, postignuti zapaženi rezultati u sadržaju i višestrukoj funkciji i namjeni botaničkog vrta i rezervata.

Vrijedan rad izabranih Komisija oko planiranja, organizacije i koordinacije radova te stvarni učinak radnih ekipa u vrtu tijekom prošlih 10 godina, uvelike su odraz tjesne suradnje stručnjaka Farmaceutsko-biokemijskog i Šumarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Šumarije Krasno i Šumskog gospodarstva Senj, Republičkoga zavoda za zaštitu prirode SRH, Republičkoga hidrometeorološkoga zavoda SRH, Gradskog muzeja u Senju, Planinarskoga saveza Hrvatske i drugih ustanova i pojedinaca.

Sa željom da posjetitelji botaničkog vrta i rezervata upoznaju i neke vrste drveće koje rastu u prečlaninskim predjelima drugih naših republika, zasadene su nedaleko, izvan granica vrta, grupa munike (*Pinus leucodermis*), molike (*Pinus peuce*), Pančićeve omorike (*Picea omorica*), ariša (*Larix europaea*) i limbe (*Pinus cembra*).

Svi mnogostruki poslovi i nabavke povezani s održavanjem i funkcijom Velebitskoga botaničkog vrta i rezervata, od osnutka do danas, odvijaju se prema zajednički dogovorenim godišnjim planovima rada i odobrenim finansijskim sredstvima, koja osiguravaju Republički fond za unapređivanje kul-

Planinarski dom »Zavižan« i istoimena meteorološka stanica (1594 m) se nalaze podno vrha Vučjak (1645 m) i udaljeni su desetak minuta hoda od botaničkog vrta i rezervata.

Foto: Z. Poljak

turnih djelatnosti SR Hrvatske odnosno SIZ u oblasti kulture te Šumsko gospodarstvo Senj sa Šumarijom Krasno.

Od samog osnutka, u dugim razdobljima odsutnosti radnih ekipa, o čuvanju botaničke stanice, inventara vrta i zaštićenih biljaka savjesno se brine dugogodišnji motritelj na meteorološkoj stanici i poznati domaćin planinarskog doma »Zavižan«, Drago Vukušić.

Neke prirodoznanstvene značajke Velebitskoga botaničkog vrta i rezervata

Mnogobrojne, od prije i novije opisane prirodoznanstvene i ostale osobitosti masiva Velebita ukazuju na jedinstvene znanstvene, gospodarske, kulturne i estetske značajke ove najveće hrvatske planine. Među многим zanimljivim prirodnim lokalitetima ističe se i okoliš Zavižana. Tu, u razmjerno malom prostoru, susrećemo mnoge litološke, klimatske, geomorfološke, pedološke, florističke, vegetacijske, faunističke i druge osobitosti prirode. Prilikom izbora mjesta za osnutak vrta nastojalo se obuhvatiti što više tih osobitosti, kako bi Velebitski botanički vrt i rezervat predstavljao u razmjerno maloj površini što više onih odlika koje obilježavaju pretplaninske predjelje Velebita u cijelini. Premda se tu, razumljivo, ne mogu doživjeti veličanstveni kanjoni Paklenice, jedinstveni oblici Hajdučkih i Rožanskih kukova ili Tulovih greda i šumovita prostranstva Štirovače — ipak se može reći, da se u toj namjeri dobrano uspjelo.

Masiv Velebita uglavnom izgrađuju vapnenci i dolomiti različite geološke starosti. Litološka podloga najvećeg dijela vrta i rezervata su tercijarnе vapnenačke breče, a tek uz istočnu granicu prema cesti pojavljuju se algalno-foraminiferski vapnenci dolnjeg mal-ma-

Okoliš Vučjaka, botanički vrt i rezervat se nalaze u nižem pretplaninskom pojusu Hrvatske koji se, osim specifičnosti subalpinske klime, odlikuje zbog blizine mora mnogim ma-

ritimnim karakteristikama podneblja. Dobar uvid u regionalne klimatske značajke u okolini botaničkog vrta i rezervata daju meteorološki podaci i klimatski dijagram meteorološke stanice »Zavižan«, koja je donedavno bila jedina u subalpinskim predjelima Hrvatske.

Okolica meteorološke stanice »Zavižan« se odlikuje markantnim i često graničnim vrijednostima pojedinih klimatskih elemenata, pojava i njihovih parametara u usporedbi s ostalim krajevima Hrvatske. Imajući na umu, da nisu postojali meteorološki podaci iz našega višeg pretplaninskog pojasa, zasad proizlazi da meteorološka stanica »Zavižan« i njezina okolica imaju:

- najniže terminske, mjesечne, sezonske i godišnje srednjake te najniže apsolutne i najniže srednje maksimalne temperature zraka u svim mjesecima;
- najviše studenih (70) i hladnih (156) dana, najmanje toplih dana (3) i niti jedan vrući dan;
- najveći broj dana s jakim vjetrom (156 dana);
- najviše dana: s maglom (198), sa snijegom $\geq 0,1$ mm (70) i sa snijegom na tlu $\geq 1,0$ cm (151);
- najveću zabilježenu maksimalnu visinu snijega na tlu (220 cm);
- najduže razdoblje s padanjem snijega $\geq 0,1$ mm (241 dan);
- najdužu snježnu zimu (215 dana) i najduže razdoblje s neprekidnim snježnim pokrivačem (130 dana).

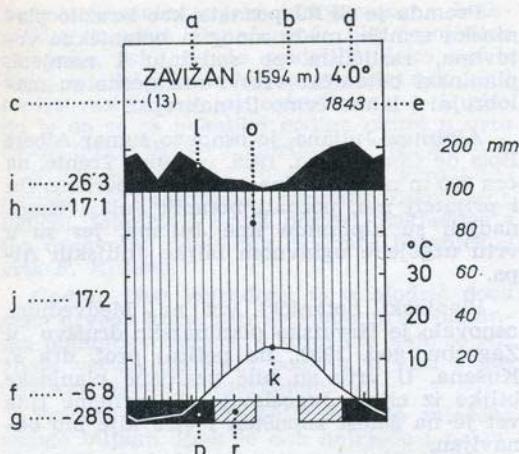
Po visokoj relativnoj vlazi zraka, dugom trajanju naoblake i brojnosti oblacičnih dana (160) — okoliš Zavižana nadmašuju u Hrvatskoj samo Delnice, a većom količinom oborina predjeli Gorskog kotara.

Osim opisanih općenitih karakteristika podneblja, središnji dio botaničkog vrta i rezervata u Modriću docu i Balinovačkoj ponikvi, odlikuje se inverzijama temperature, poznatim značajkama mrazišta i osobitom mi-

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
a	8,2	13,0	13,0	15,4	21,8	21,9	26,3	25,8	24,4	20,6	12,8	12,2	26,3
b	-4,1	-3,7	-2,8	1,4	6,5	10,4	13,1	12,9	10,3	4,7	0,7	-1,8	4,0
c	-19,6	-28,6	-16,5	-13,0	-8,0	-0,3	1,5	1,4	-3,6	-6,8	-16,2	-16,2	-28,6
d	87	79	82	88	85	81	76	76	83	82	89	89	83
e	194	125	144	158	128	125	106	112	168	200	211	172	1.843
f	7,7	7,1	6,8	6,8	6,5	6,3	4,5	4,5	5,6	6,6	7,6	7,9	6,5
g	10,8	12,3	10,5	8,5	4,8	0,9	0,1	•	0,6	3,9	6,0	11,3	69,7
h	21,3	20,0	23,3	17,0	13,0	10,8	9,7	11,7	11,4	16,7	20,5	22,4	197,8
i	28,5	25,8	28,9	24,1	7,6	•	•	0,3	5,4	11,6	18,8	151,0	

Neki klimatski podaci meteorološke stanice »Zavižan« iz razdoblja 1948–1960. godine. a — Mjesečni i godišnji apsolutni maksimumi temperature zraka, b — Srednjaci temperature zraka, c — Apsolutni minimumi temperature zraka ($^{\circ}\text{C}$), d — Srednjaci

relativne vlage zraka (%), e — Srednje količine oborina (mm), f — Srednje vrijednosti stupnja naoblake, g — Srednji broj dana sa snijegom $\geq 0,1$ mm, h — Srednjak broja dana s maglom, i — Srednjak broja dana sa snijegom na tlu $\geq 1,0$ cm.

Klimatski dijagram meteorološke stanice »Zavižan« iz razdoblja 1948–1960. godine. a) Meteorološka stanica, b) Nadmorska visina stanice (m), c) Broj godina (period) motrenja, d) Srednja godišnja temperatura zraka (°C), e) Srednja godišnja količina oborina (mm), f) Srednji minimum temperature zraka najhladnjeg mjeseca, g) Apsolutni minimum temperature zraka, h) Srednji maksimum temperature zraka najtoplijeg mjeseca, i) Apsolutni maksimum temperature zraka, j) Srednje kolebanje (amplituda) temperature zraka, k) Srednje mješevne temperature zraka, l) Srednje mješevne količine oborina, m) Sušno (aridno) razdoblje, n) Razdoblje suhoće, o) Vlažno (humidno) razdoblje, p) Mjeseci sa srednjim minimumom temperature zraka ispod 0°C, r) Mjeseci s apsolutnim minimum temperature zraka ispod 0°C.

krokljom, što se sve odrazuje na tamošnjem prirodnom vegetacijskom pokrovu.

Postanak i petrografska sastav gorja te kasniji klimom uvjetovani fizikalno-kemijski procesi trošenja karbonatskoga stijena uvjetuju osnovno geomorfološko obilježje cijelog velebitskog masiva, u kojem prostranstvo i imponantnost vapnenačkih oblika gotovo nemaju prema u Evropi. Tako se i zavižanski okoliš, s botaničkim vrtom i rezervatom, odlikuje istaknutim vrhovima, oštrim kukovima, grebenima, gromadama stijena, točilima, kotlinama, docima, ponikvama i mnoštvom drugih fenomena poznatih u makroreljefu i mikroreljefu našeg krša.

Na osnovi provedenih detaljnih pedoloških istraživanja i kartiranja utvrđeno je da se, ovisno o opisanim ekološkim prilikama, u širem zavižanskom okolišu razvilo 15 pedosistematskih jedinica tala, između kojih su u području vrta i rezervata zastupljena slijedeća tla:

1. planinska crnica na vagnencu,
2. planinska crnica sa sirovim humusom,
3. crnica na vagnencu sa sirovim humusom,
4. posmeđena crnica na vagnencu,
5. smeđe tlo na vagnencu i
6. ilimerizirano tlo na reliktnoj glini povrh vagnenca.

I prilikom ovih istraživanja se potvrdila ranije utvrđena pravilnost u međusobnom odnosu biljnih zajednica i tipova tla.

Od prvih istraživanja Hacqueta, god. 1781, pa sve do danas Velebit je postao, s botaničkog gledišta, jedna između najčešće posjećivanih, proučavanih i najviše opisivanih planina Balkanskog poluotoka. Zapažena otkrića o bogatstvu i osobitostima flore i vegetacije Velebita bili su zapravo poticaj i okosnica ideji, sadržaju i namjeni Velebitskoga botaničkog vrta i rezervata.

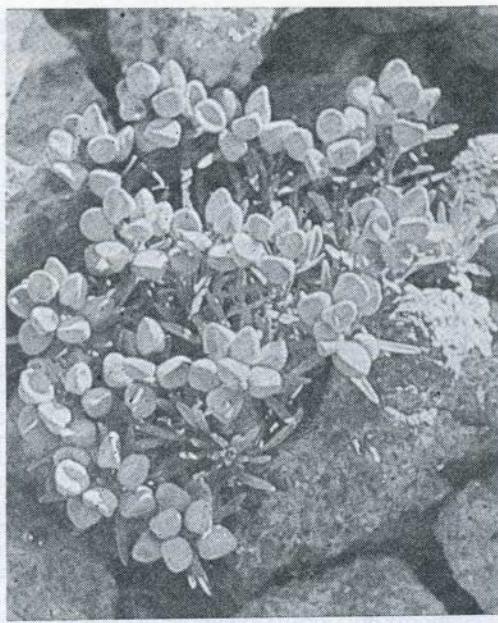
U botaničkom vrtu i rezervatu, Velebitu, kao uostalom i svugdje, na današnji izgled, gradu i rasprostranjenost biljnog pokrova odlučno je utjecao skup historijsko-genetskih i sadašnjih ekoloških faktora. Povijest razvitka vegetacije, zemljopisni položaj, makroreljef i mikroreljef, makroklima i mikroklima, petrografska podloga, tip tla i biotski utjecaji redovito su izraženi svojim skupnim djelovanjem u izgledu, rasprostranjenosti, florističkom sastavu, dinamici razvijanja te općim gospodarskim značajkama tamošnjih šumskih, livadnih i ostalih biljnih zajednica (fitocenoza).

Samonikla flora i vegetacija pretplaninskih predjela Velebita pripada, s fitogeografskoga stajališta, ilirskoj provinciji eurosibirsko-sjevernoameričke regije, koja je u području Velebitskoga botaničkog vrta i rezervata zastupljena s 15 različitih vegetacijskih tipova. Od klimatskozonskih šumskih zajednica su nazočne:

1. klekovina bora krivulja *Pinetum mughi croaticum* Horv.) i
2. pretplaninska šuma bukve (*Fagetum croaticum subalpinum* Horv.), s tipičnim facijesom i facijesom klekovine bukve.
3. dinarska šuma smreke s milavom (*Calamagrostio-Piceetum dinaricum* Bert.),
4. pretplaninska šuma smreke (*Piceetum croaticum subalpinum* Horv.),
5. razvojni stadiji šuma smreke,
6. šikara velelisne vrbe (*Salicetum grandifoliae* Horv.),
7. sastojine klečice,
8. fragmenti vegetacije točila i
9. fragmenti vegetacije stijena.

Pod utjecajem čovjeka nakon potiskivanja šume razvile su se sekundarne paraklimatske travnjačke fitocenoze:

10. kamenjara zvonca (*Edraianthetum prov.*),
11. rudina oštре vlasulje (*Festucetum pungentis* Horv.),
12. livada planinske ranjenike (*Anthyllidetum prov.*),
13. pretplaninska livada tvrdače (*Nardetum subalpinum* Horv.),

Velebitska degenija

Foto: F. Kušan

14. preplaninska livada busike (*Deschampsia subalpinum* Horv.) i

15. fragmenti ruderalne vegetacije.

Za navedene šumske i livadne fitocenoze u rezervatu treba naglasiti, da one ujedno predstavljaju najrasprostranjenije vegetacijske tipove preplaninskih terena Velebita i drugih hrvatskih planina. S obzirom na to posjetitelji mogu u razmjeru kratkom vremenu i u malom prostoru botaničkog rezervata upoznati glavne osobitosti fisionomije i florističkoga sastava pojedinih biljnih zajedница te zakonitosti i uvjete njihovog razvitka i opstanka.

Stručni radovi u Velebitskom botaničkom vrtu i rezervatu

Prije opisa slijeda i stanja stručnih radova u Velebitskom botaničkom vrtu i rezervatu, vrijedno je i zanimljivo spomenuti neke poznatije planinske botaničke vrtove (alpine) u Evropi i kod nas.

Među najljepše i najbogatije planinske vrtove ubraja se alpski vrt Schynige Platte kod Interlakena u Švicarskoj. Smješten je nasuprot poznatog vrha Jungfrau, na cca 1975 m nadm. visine, na površini od 83 ara. Stručnjaci Sveučilišta u Innsbrucku ureduju alpski vrt na Patscherkofelu na cca 2.000 m visine. Botanički vrt u Grenoble ima alpinum na nadm. visini 2.100 m u Hautes Alpes. Botanički vrt grada Münchena ima podružnicu u Alpama, blizu vrha Zugspitze, na visini od cca 1.700 m.

Premda je SFRJ poznata kao izrazito planinska zemlja, među mnogim botaničkim vrtovima, različitim po sadržaju i namjeni, planinski botanički vrtovi razmjerno su malobrojni i lahko ćemo ih nabrojiti.

Alpinum Juliana, je osnovao šumar Albert Bois de Chesne god. 1925. u dolini Trente, na cca 800 m nadm. visine i 2572 m² površine. On i prijatelj mu, poznati botanik Julius Kugy, nadjeli su alpinumu ime Juliana, jer su u vrtu uzgojene uglavnom biljke Julijskih Alpa.

Planinski botanički vrt na Medvednici, osnovalo je Hrvatsko planinarsko društvo u Zagrebu, god. 1939., na poticaj prof. dra F. Kušana. U vrtu su bile uzgajane planinske biljke iz cijele Jugoslavije. Za vrijeme rata vrt je na žalost zapušten i više nije bio obnavljan.

Planinska botanička bašta na Trebeviću, osnovana je na poticaj prof. dra Vojina Gličića, kao objekt Šumarskog fakulteta u Sarajevu i nalazi se nedaleko kuće Planinarskog društva »Željezničar«, na cca 1560 m nadmorske visine.

Velebitski botanički vrt. Prema zamisli osnivača prof. F. Kušana, vrt ima regionalni karakter s prvenstvenim ciljem da se u njemu uzgojene i označene samonikle biljke pretplaninskih predjela Velebita učine dostupnim stručnjacima, planinarama i ostalim ljubiteljima prirode.

Prema temeljnju botaničkom djelu A. Degenja »Flora velebitica«, u različitim vegetacijskim područjima cijelog velebitskog masiva je zabilježeno oko 2.250 biljnih vrsta s više podvrsta i varijeteta. Međutim, preko polovice tih biljaka (oko 1360 vrsta) raste u nižim gorskim, brdskim i priobalnim predjelima Velebita pa ne mogu uspijevati uz prirodne uvjete kakvi su u vrtu. Iz nižih i viših preplaninskih predjela, dakle onih u kojima se nalazi botanički vrt s rezervatom, zabilježeno je oko 690 biljnih vrsta i one su prvenstveno važne za inventar vrtu. Te biljke i još cca 200 biljina iz viših gorskih predjela Velebita predstavljaju sveukupno nekih 900 biljaka, koje bi došle u obzir za planirani biljni inventar botaničkog vrtu.

»U prirodnim biljnim zajednicama područja vrta i rezervata, raste već sada veći broj najpoznatijih velebitskih biljaka. U taj se iskonski biljni svijet mora dirati. On predstavlja osnovu biljnog fonda u vrtu. Samo će se u te već postojeće oblike vegetacije unasati one velebitske biljke kojih tu sada nema. Takve će se biljke sabirati na drugim mjestima duž čitavog Velebita. Prenešene u vrt, bit će zasadene u odgovarajuće ambijente, bilo u šume i travnjake, bilo na stijene... — Unašanjem novih biljaka ne smije se narušiti postojeći sklad u rasporedu biljaka na terenima vrta. Svoj bilje vrta davat će izgled posve prirodnoga biljnog pokrova, s tom razlikom što će svaka biljka na mjestima opti-

malnih životnih uvjeta biti označena botaničkim nazivom. Označene će biti i pojedine zajednice, tako da će posjetilac lako uočiti kojoj zajednici neka biljka pripada, u kakvoj sredini raste i koje joj je društvo... — U planu je da se za nekoliko godina okupi u vrtu čitavo biljno društvo Velebita». (F. Kušan).

Tijekom proteklih 10 godina u vrtu i rezervatu su obavljeni različiti znanstveni, stručni, tehnički i ostali poslovi, uskladeno s tim osnovnim zamislima osnivača botaničkog vrta F. Kušana.

Godine 1969. izgrađena je u Modrić docu mala drvena kuća, zapravo naša prva planinska botanička stanica, u kojoj i iz koje se odvijala većina različitih poslova u vezi s botaničkim vrtom i rezervatom.

Premda je u području vrta bilo zatečeno mnogo biljaka, ipak je one najrjeđe i najzanimljivije trebalo donijeti iz ostalih dijelova Velebita i tako ih približiti posjetiteljima. To nije bilo uvjek lako jer je mnoge biline teško naći ili su na nepristupnim mjestima. Usprkos tome s različitim lokalitetima sjevernog Velebita i južnog Velebita (Badanj, Vaganski vrh, Buljma, Malovan i dr.) iskapane su, dočašane, presađivane i uzgajane biljke u odgovarajućim površinama vrta i rezervata. Mnoge se nisu odmah održale i uginule su, no opetovanim sabiranjem i presadnjom uspjelo je u vrtu uzgojiti niz rijetkih i zanimljivih autohtonih članova velebitske cvjetane. U vrtu već danas raste nekoliko stotina biljaka što zatečenih ili pak donesenih iz različitih predjela Velebita, a njihov sveukupni broj se povećava svake godine. Između njih se ističe nekoliko rijedih velebitskih vrsta, kao što su npr.: velebitska degenija (*Degenia velebitica*), hrvatska sibreja (*Sibirea croatica*), prenska kamenika (*Saxifraga prenja*), velebitska kamenika (*Saxifraga velebitica*), runolist (*Leontopodium alpinum* var. *krassense*), velebitski karanfil (*Dianthus bebius*), Malijev devesilje (*Seseli malyi*), zvončike (*Campanula waldsteiniana* i *C. fenestratella*), tarčuka (*Aubrieta croatica*), Kitajbelov pakujac (*Aquilegia kitaibelii*), Kitajbelov jaglac (*Primula kitaibeliana*), Kluzijev petoprst (*Potentilla clusiana*), hrvatska gušarka (*Arabis croatica*), alpski lanilist (*Linaria alpina*), sneguljak (*Iberis carinosa*), planinski koporc (*Bunium alpinum*), hrvatsko zvonce (*Edraianthus croaticus*) i alpska pasvica (*Soldanella pyrolaeifolia*).

Za obavljanje poslova u botaničkom vrtu i rezervatu ne postoji i ne predviđa se stalno osoblje. Od samog početka i osnutka vrta na pronaalaženju i dopremi biljaka i različitim poslovima (priprema tla, sadnja, zalijevanje, zasjenjivanje, označivanje, pljevljenje itd.), stalno je radila ekipa u sastavu: prof. F. Kušan, ing. B. Klapka, Martin Papa, Zlatko Kušan i dr Stjepan Bertović, brinući se ujedno o cijelokupnom odvijanju rada u botaničkom vrtu i rezervatu i botaničkoj stanici. Na opisanim poslovima u vrtu sudjelovale su kraće vrijeme u prvim godinama radova Štefica

Runolist — najpoznatiji i najugroženiji predstavnik planinske cvjetane, privlači osobitu pozornost većine posjetitelja u vrtu.

Foto: F. Kušan

Brebrić, a zadnjih nekoliko godina ing. Maja Kovačević-Viličić i dr Iva Volarić-Mršić. Tijekom dugogodišnjeg rada ekipe su koristile susretljivost i vrijednu povremenu pomoc Drage Vukušića i njegove djece.

Pri ocjeni učinka valja imati pred očima, da se efikasniji rad sabiranja i presadnje biljaka može najbolje obavljati samo u razmjerno kratkom dvomjesečnom razdoblju, tijekom srpnja i kolovoza. U mjesecu srpnju je ujedno optimalno razvijena i u cvatu većina velebitskih biljaka.

Sve sadnje i označivanje biljaka (etiketiranje) u vrtu i rezervatu obavlja se prema utvrđenom planu, popisu i kartoteci sveukupnoga biljnog inventara, u kojima su posebice označene biljke zatečene u vrtu i rezervatu, u vrt presadene biljke i biline koje dolaze u obzir za postupno unašanje u živi biljni inventar Velebitskoga botaničkog vrta i rezervata.

Prema prvobitnom planu predviđen je i sastav kompletнnoga oglednog herbara rijedih i važnijih velebitskih biljaka. U skladu s tim, usporedno s radovima u vrtu, permanentno se sabire biljni materijal, determinira i ulazi u herbarsku zbirku botaničkog vrta i rezervata. Ona danas sadrži oko 1.700 listova eksikata, s nekoliko primjeraka svake biljne vrste, iz viših velebitskih predjela (860 eksikata iz vrta i rezervata, 640 iz okoliša Zavižana i 200 iz srednjeg i južnog Velebita). Uz opisane poslove u vrtu, rezervatu i okolicu je sabirano sjemenje različitih biljaka i saставljeni su popisi za publikaciju »Delectus seminum«.

Od samog osnutka, za vrijeme terenskih poslova, ekipe redovno bilježe iscrpni dnevnik rada u kojem su opisani svakodnevni stručni poslovi i aktualni događaji u vezi s botaničkim vrtom. Na osnovi podataka iz dnevnika, svake se godine sastavlja godišnji izvještaj o radovima i potrebnim pojedinostima u vezi s botaničkim vrtom i rezervatom.

Te vrlo opsežne i odgovorne poslove oko ažuriranja evidencije i sastava kartoteke biljaka, determinacije biljnih vrsta, sastava herbara i »Delectus-a«, vođenja dnevnika i izrade godišnjih izvještaja o radu, obavljala je, uz ostalo, u cijelom dosadašnjem razdoblju Božena Klapka, dipl. ing. biologije.

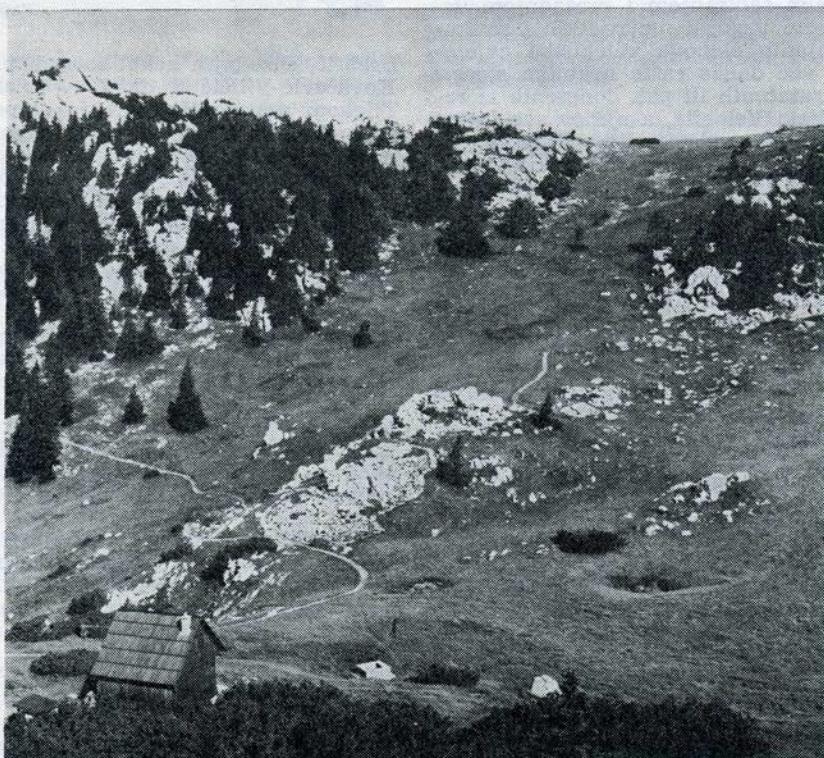
U sklopu stručnih poslova dosad je dobiveno ili kupljeno za priručnu knjižicu botaničkog vrta i rezervata oko 32 primjerka publikacija i separata u kojima je, neposredno ili posredno, objavljena znanstvena, stručna, zaštitna, planinarska i ostala problematika Velebita ili botaničkog vrta s rezervatom.

Članovi radnih ekipa i Komisije snimili su mnoštvo crno-bijelih i color fotografija i dijapositiva o vrtu i rezervatu, koji se koriste za različite dokumentacijske, popularizacijske i propagandne svrhe.

Tehnički poslovi u Velebitskom botaničkom vrtu i rezervatu

Boravak stručnih ekipa i njihov raznoliki rad u vrtu, mogućnost kretanja planinara i izletnika, razgledanje te provedba cijelokupne namjene i funkcije botaničkog vrta i rezervata bili bi neizvedivi bez izgradnje odgovarajućih građevinskih i ostalih pomoćnih objekata. Zato se od samog početka, usporedno sa stručnim biološko-botaničkim poslovima u vrtu, odvijala i prateća tehnička djelatnost.

Ubrzo poslije odluke o osnutku Velebitskoga botaničkog vrta i rezervata, i podignute privremene nadstrešnice, odlučeno je da se izgradi mala kuća, ujedno planinska botanička stanica. Zbog žurne potrebe smještaja ekipe stručnjaka moralо se, na žalost, odustatи od prvobitne zamišljene izgradnje tipičnoga velebitskoga stana. Stoga je prof. F. Kušan u Turopolju kupio i za potrebe vrta poklonio hrastovu brvnaru dimenzija 4x5 m, koja je bila rastavljena, dopremljena i krajem godine 1968. opet sastavljena u Modrić docu. Krov i vanjske stranice brvnare su obloženi šindrom, a iznutra brodskim podom. Na taj se način postigao izgled planins-

Nedaleko od kuće i zdenca izvorske vode, među prirodnim gromadama stijena okruženih livadama i rudinama, nalazi se najviše označenih velebitskih biljaka pa je to zato najposjećeniji dio botaničkog vrta i rezervata.

Foto: S. Bertović

kog tipa kuće koja je dobro uklopljena u tamošnji prirodnji okoliš. Jedina prostorija u kući je opskrbljena potrebnim inventarom i uređena za stanovanje i dulji boravak radnih ekipa u vrtu. Tavan kuće se koristi za spremanje alata, različitih potrepština i ogrijevnog drva, koje se radnim ekipama redovno doprema svake sezone.

Nedaleko od kuće je izgrađen kameni zidić oko zdenca sa živom izvor vodom, koja je zanimljiva osobitost u vrtu i neprocjenjiva blagodat za rad i boravak ljudi.

Tik prilazne ceste (koja predstavlja najvišu trasu šumske ceste u Hrvatskoj) izgrađena je drvena ograda od položenih smrekovih stožina, s namjerom da se odvoji i obilježi teren vrta, kojem je tu istočna granica. Po-kraj ulaza, natkrivenog krovicem od šindre, nalazi se skroman natpis »Velebitski botanički vrt«. Od povиšenog ulaza uz cestu izgrađen je silazni put od kamena, na koji se nadovezuje utabana staza kroz Modrić dolac do kuće Uprave botaničkog vrta i stanice (1477 m).

Oko Balinovačke ponikve izgrađen je od kamena kružni put dug oko 600 m, koji je svugdje prilagođen prirodnim oblicima terena. Uz taj cijeli put su postavljeni nazivi biljaka i fitocenoza pa je vrlo zgodan za upoznavanje biljnoga svijeta, šetnju i odmor u prirodi. Od kružnog puta izvedena su tri odvojka: jedan se uspinje stepeničasto kroz živopisani kamenjar obrastao klekovicom bora prema Balinovcu, druga utabana staza vodi kroz pretplaninsku šumu smreke prema V. Zavižanu. S oba ta vrhunca pružaju se divni vidici na primorske obrone, more i otoke. Treći odvojak staze spušta se uz kamene gromade obližnjeg točila u dno ponikve, koje je najniža točka vrta i rezervata (1433 m).

Cijeli mali splet putića je izведен u središnjem dijelu vrta, sjeverozapadno od kuće, između površina gdje je presaćeno najviše biljaka iz raznih predjela Velebita. Iz tog dijela vrta izgrađen je kameni put do stjenovitog podnožja Velike kose, odakle se odvaja strma utabana staza do sedla između Velike kose i Balinovca. Sve opisane puteve od kamena redovito se popravlja i povremeno posipa sitnim tučencem.

Za pokusni uzgoj i privremeni smještaj nekih presadičanih biljaka izgrađeno je uz kuću drveno kljalište i redovito se doprema iz okolice zemlja crnica, koja je nužno potrebna prilikom sadnje u vrtu.

Pokraj ceste, nedaleko ulaza, izravnana je i nasut tučenjem teren koji služi kao malo parkiralište za automobile. Tu je postavljen i velik drveni natkriti pano za propagandne svrhe. Sličan pano, manji ali s istom namjenom, izrađen je i uz botaničku stanicu. Na nekim prilaznim raskrišćima staza postavljeno je pet drvenih stupova s putokazima. Osim dviju klupa ispred kuće, izgrađeno je uz staze, na izabranim mjestima s lijepim

Od šumske ceste i ograđenog ulaza u vrt i rezervat ukazuje se slikevit velebitski pretpelanjski pejzaž Modrić doca s impozantnim vrhom Balinovac (1601 m), koji okružuju šume smreke.

Foto: M. Kamenarović

vidicima, šest klupica iz grubo obrađenih oblica smreke.

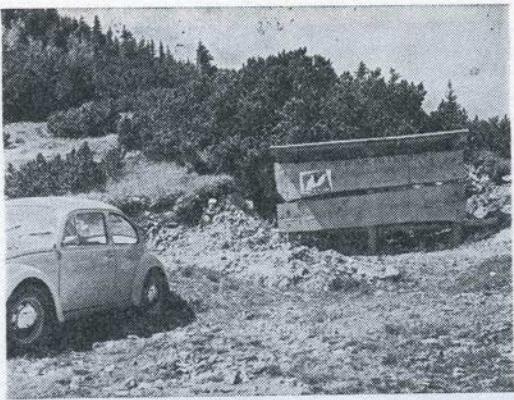
Za raznovrsne potrebe planiranja, radova i propagande tahimetrijski je snimljen središnji dio botaničkog vrta i rezervata te izrađena detaljna slojnička karta u mjerilu 1:500.

U inventaru botaničke stanice danas postoji gotovo sve što je potrebno za stanovanje i dulji boravak radnih ekipa, oruđe i alat za radove u vrtu, a postupno se kupuje i specijalna oprema i literatura. Tako je, primjerice, ove godine nabavljena precizna binokularna lupa i novo izdanje *Iconographia florae...* (Jávorka-Csapody, Budapest 1975).

Na raskrišću magistrale nedaleko Jurjeva, na raskriju dviju cesta za Krasno nedaleko Oltara i na odvojku šumske ceste iz Krasinarske dulibe prema Velebitskoj Plješivici i Vučjaku postavljeni su putokazi, koji upućuju prema Zavižanu i Velebitskom botaničkom vrtu i rezervatu.

Većinu opisanih građevinskih, tehničkih, geodetskih i mnogih pomoćnih poslova obavili su, tijekom proteklih 10 godina prema dogovorenom planu i uputama, stručnjaci i radnici Šumarije Krasno, odnosno Šumskog gospodarstva Senj. Osim toga Šumarija Krasno, prema potrebama, uvijek je osigurala prijevoz autom članovima radnih ekipa pri dolasku i odlasku ili prilikom sakupljanja biljaka u udaljenim krajevima Velebita, te dopremala ogrijev, građevno drvo, zemlju i ostali materijal u vrt.

Zato pri ocjeni 10-godišnjeg rada u Velebitskom botaničkom vrtu i rezervatu treba izraziti osobito priznanje kolektivima Šumarije Krasno, s upraviteljima ing. Stipom

Tik uz cestu i ulaz u vrt je malo parkiralište i drvena konstrukcija za propagandne izloške s općenitim podacima o Velebitu, botaničkom vrtu i rezervatu.

Foto: S. Bertović

Tomljanovićem i ing. Milanom Krmpotićem, te Šumskog gospodarstva Senj s direktorom ing. Jurom Pavelićem i šefom odjela za uzgoj šuma ing. Vlatkom Skorupom, za pokazano veliko razumijevanje, podršku i doprinos.

Velebitski botanički vrt i rezervat kao zaštićeni objekt prirode

Republički zavod za zaštitu prirode SR Hrvatske u Zagrebu odmah je prihvatio inicijativu istaknutoga hrvatskog botaničara prof. dra Frana Kušana za osnivanje botaničkog vrta u sjevernom Velebitu. Smatrao je to vrlo značajnim i korisnim ne samo zbog znanstveno-pedagoških razloga, nego i sa stajališta zaštite prirode, propagande prirodnih rezervata, a osobito zaštićenih biljnih vrsta Velebita.

U Velebitu već postoje strogi prirodni rezervat »Hajdučki i Rožanski kukovi«, nacionalni park »Paklenica«, rezervat šumske vegetacije »Štirovača« i geomorfološki rezervat »Tulove grede«, ali su zaštićeni ili u postupku zaštite i drugi rezervati i spomenici prirode. Velebit je najbogatije središte tercijarne flore u Hrvatskoj, a njegove mnogobrojne endemične i reliktnе biljne vrste rasprostranjenе su diljem te najveće i najljepše hrvatske planine. Neke između tih biljaka prostorno su ograničene na vrlo malena nalažišta, a neke su i vrlo ugrožene ne samo zbog utjecaja čovjeka nego i zbog izmijenjenih prvobitnih ekoloških prilika. Službi zaštite prirode činilo se vrlo prikladnim da se izvanredno bogatstvo i raznolikost velebitske flore prezentiraju na tako privlačnom i dostupnom mjestu, kao što je područje Zavižana. To tim više što bi planinski botanički vrt i rezervat predstavljali, uz Hajdučke i Rožanske kukove, novu zaštićenu prirodnu vrijednost sjevernog Velebita.

Zato je Zavod, potaknut opisanim razlozima, postao od samog početka, tj. izbora tere-

na i osnutka botaničkog vrta, karika između idejnog začetnika prof. F. Kušana, njegovih znanstvenih suradnika prof. M. Anića i dra S. Bertovića, investitora radova Republičkog fonda za unapređivanje kulturnih djelatnosti SRH te operativne službe i djelomičnih investitora, Šumarije Krasno i Šumskog gospodarstva Senj.

O osnivanju Velebitskoga botaničkog vrta sklopljen je dne 9. XI 1967. godine poseban ugovor između Zavoda za zaštitu prirode i Šumskog gospodarstva Senj.

Zalaganjem Zavoda za zaštitu prirode je postignuto, počevši od godine 1966., redovno osiguranje finansijskih sredstava za radove u botaničkom vrtu. Glavninu financiranja snosi Republički fond za unapređivanje kulturnih djelatnosti SRH, a od godine 1976. Republička samoupravna interesa zajednica u oblasti kulture. Uz sredstva fonda odnosno SIZ-a, Šumsko gospodarstvo Senj i Šumarija Krasno pokrivaju (a ponekad i premašuju) svoju kvotu udjela što novčano, a češće angažiranjem svojih stručnjaka, radnika i različitog materijala.

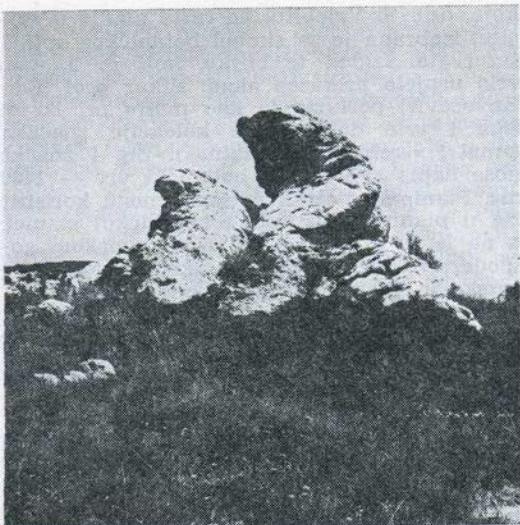
Sveukupna finansijska sredstva za pokriće različitih troškova botaničkog vrta i rezervata postupno su se povećavala svake godine, od 4.000,00 din u godini 1966. na 133.500,00 din u 1977. godini. U tom cijelom razdoblju za rashode botaničkog vrta i rezervata osigurano je i utrošeno sveukupno 465.440,00 dinara.

Republički zavod za zaštitu prirode obavljao je pravno-administrativni dio poslova u vezi s osnutkom i funkcioniranjem botaničkog vrta, a u početnom razdoblju i finansijskim poslovanjem. Zavod je na osnovi Ugovora o osnivanju Velebitskoga botaničkog vrta donio 4. XII 1967. godine rješenje o imenovanju »Komisije za predlaganje stručnih mjera i vršenje stručnog nadzora u Velebitskom botaničkom vrtu« i rješenja o imenovanju članova spomenute Komisije. U skladu s čl. 6. cit. ugovora o osnivanju vrta, zatim u povodu smrti prof. dra M. Anića (god. 1968) i prof. dra F. Kušana (god. 1972) i drugih nastalih okolnosti — sastav Komisije se nezнатno mijenja tijekom godina. Tako su, osim spomenutih prvoizabranih i sadašnjih članova, u Komisiju bili izabrani i aktivno sudjelovali u radu ing. Vilim Hibler, ondašnji šef odjela za uzgoj šuma u Šumskom gospodarstvu Senj (1969-1972) i ing. Stipe Tomljanović, tadašnji upravitelj Šumarije Krasno (1970-1974). U sadašnjem su sastavu Komisije, od godine 1974., slijedeći članovi: prof. dr Ivo Dekanić (predsjednik), prof. dr Stjepan Bertović, Marinka Kamenarović prof. biol., Božena Klapka dipl. ing. biol., Milan Krmpotić dipl. ing. Šumarstva, Zlatko Kušan dipl. pravnik i Vlatko Skorup dipl. ing. Šumarstva.

Republički zavod za zaštitu prirode donio je, na osnovi Zakona o zaštiti prirode, rješe-

nje o posebnoj zaštiti Velebitskoga botaničkog vrta kao spomenika prirode (rješenje broj Up/I 29-1969, od 3. srpnja 1969. godine, objavljeno u »Narodnim novinama«, broj 23/1970); površina vrta iznosi 30 ha i 28 ara, u društvenom je vlasništvu, u odjelu 134 Gospodarske jedinice »Zavižan« (na katastarskoj čestici broj 1659, upisanoj u zemljišno-knjizičnom ulošku broj 100, Katastarske općine Klada). Republički zavod je također, uz su-glasnost Šumskog gospodarstva Senj, uputio prijedlog Skupštini Općine Senj za proglašenje područja Zavižan — Balinovac — Zavižanska (Velika) kosa specijalnim botaničkim rezervatom. SO Senj donijela je odluku o proglašenju spomenutog rezervata pod brojem 80-91/1-1971, od 29. ožujka 1971. godine (»Službene novine«, Rijeka, broj 13/1971; objava o upisu u Registar posebno zaštićenih objekata prirode, »Narodne novine«, broj 50/1975).

Služba zaštite prirode brinula se također o nekim poslovima povezanim sa sazivom i sjednicama Komisije te s izradom troškovnika, o sastavu ugovora za čuvanje vrta i drugim poslovima i njihovom izvršenju. Stručnjak Zavoda, prof. Marinka Kamenarović, preuzeo je brigu oko pripreme i tiska Stručnog vodiča, prospektata, razglednice s motivima vrta i posebno zaštićenih biljnih vrsta, izrade propagandnog pečata i značaka

Neobični oblici stijena su česta geomorfološka osobitost našeg krša i zato je ovaj monolit, u srednjem dijelu vrta, čest objekt fotografiranja.

Foto: J. Dekanić

vrta te o nekim propagandnim akcijama u vezi s botaničkim vrtom i rezervatom.

Popularizacija i propaganda Velebitskoga botaničkog vrta i rezervata

Upoznavanju i popularizaciji znanstvenih vrednota te očuvanju ljepota iskonske prirode Velebita do danas su već mnogo pridonijele generacije planinara, u krugu kojih oduvijek aktivno djeluju mnogi znanstvenici, stručnjaci i ljubitelji prirode. S ciljem da se naša javnost upozna s postojanjem i osobitim sadržajem Velebitskoga botaničkog vrta i rezervata, nastojalo se na različite načine opisati i približiti prirodne značajke, ljepote prirode i biljne osobitosti vrta što većem broju ljudi.

Neposredni dojmovi i živa riječ najviše pridonose popularizaciji. Zato suradnici radnih ekipa, za vrijeme svog boravka, većinom objašnjavaju pojedincima i skupinama posjetitelju u samoj prirodi osobitosti flore i vegetacije vrta, rezervata i Velebita.

Sa sličnom namjenom su izrađeni i vrlo dopadljivi prospekti o prirodnim i ostalim podacima o botaničkom vrtu i rezervatu na hrvatskom, njemačkom i engleskom jeziku. Ovitak prospekta, tiskan u boji, sadrži panoramski snimak i skicu zemljopisnog položaja vrta te fotografije planinarskog doma »Zavižan«, velebitske degenije, hrvatske sibreje, runolista, velebitskog karanfila i srčanika. Osim besplatnog prospekta, u botaničkoj stanici i planinarskom domu mogu se kupiti razglednice (crno-bijele i u boji) na kojima su prikazane zaštićene velebitske biljke i panoramski snimci vrta i rezervata.

Naša endemična biljka velebitska degenija

Balinovačka ponikva predstavlja vrlo zanimljiv ekološki i vegetacijski objekt u zaštićenom području botaničkog rezervata i vrta.

Foto: M. Kamenarović

koja, osim u Velebitu, ne raste nigdje u svijetu, izabrana je za simbol botaničkog vrta i rezervata. Izgled te biljke, koji je likovno vrlo uspjelo prikazao akad. slikar prof. Edo Kovačević, poslužio je kao motiv pri izradi žiga i vrlo dekorativne kolekcije značaka (»mat«, »srebrna« i »zlatna«). Žig i značke nose napis »Velebitski botanički vrt — 1480 m«. Planinari i ostali izletnici mogu koristiti žig u planinarskoj kući i botaničkoj stanicu, a na istim mjestima, zatim u Šumskom gospodarstvu Senj i Planinarskom savezu Hrvatske u Zagrebu mogu kupiti značke.

Putokazi i table, postavljeni uz raskršća pojedinih cesta, služe za upozorenje, lakše snalaženje i dolazak u zavižanski okoliš s botaničkim vrtom, a ujedno i kao propagandni objekti.

Uz cestu pokraj glavnog ulaza u vrt postavljena je masivna natkrita drvena konstrukcija za panoe, s općim podacima o prirodosranstvenim osobitostima Velebita i botaničkog vrta s rezervatom. Sličan, nešto manji pano, s podrobnijim podacima i karakteristikama vrta nalazi se uz kuću botaničke stanice. Namjena je tih propagandnih panoga da posjetitelji vrta, u odsutnosti stručnjaka, osim osobnoga vizuelnog doživljaja mogu saznati iz izložaka panoa opće podatke o botaničkom vrtu i rezervatu, tom prostorno malenom reprezentantu osobitosti velebitske flore i vegetacije.

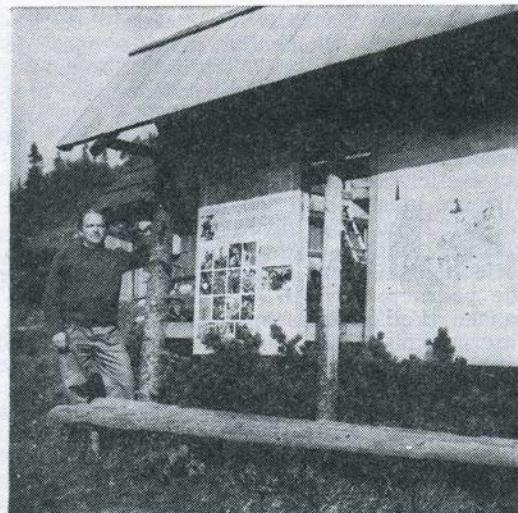
Popularizaciji i propagandi Velebitskoga botaničkog vrta stalno i mnogo pridonosi motritelj meteorološke stanice i domar planinarskog doma »Zavižan«, Drago Vukušić. No zahvaljujući njegovoj ljubavi i zanimanju za prirodu, otkriveno je i novo najsjevernije nalazište hrvatske sibireje u Velebitu. Eto kako to opisuje Drago Vukušić:

»Budući da sam rođen u podnožju Velebita, u Gornjoj Kladi (25 km južno od Senja), počeо sam od ranog djetinjstva hodati po velebitskom kršu i stazama, upoznavati njegove pojave i hirove te uživati u njegovom bilnjom i životinjskom svijetu. Tu osobinu naslijedio sam od oca, koji je bio lugar i lovac. Kasnije, kao mladić, i sâm sam postao lovac.

Jednoga sunčanog lipanjskog dana godine 1958. put me nanio u stoljetnu šumu crnog bora u predjelu »Visibaba«. Kad sam na tom vrhu, koji se uzdiže nad Gornjom Kladiom, ugledao bezbroj grmova okičenih divnim kitama bjelkastih cvjetova, zastao mi je dah. Od toga dana, taj je grm bio za mene velika tajna.

Početkom kolovoza godine 1970. donio sam jednu granu te meni još nepoznate biljke prof. dru Franu Kušanu u botanički vrt u Modrić docu. Profesor je bio oduševljen! Tek je tada bio osvjeđenočen, da je nadomak Zavižanu do tada nepoznato nalazište hrvatske sibireje i da je točan opis biljke, koji sam mu dao godinu dana ranije.

Dana 14. kolovoza godine 1970. prvi put sam vodio prof. F. Kušanu, ing. Z. Badovin-

Izložci na panou ispred botaničke stanice pružaju posjetiteljima neke pobliže podatke o zaštićenim biljkama i značajkama botaničkog vrta i rezervata. Uz pano stoji Martin Papa, stalan i vrlo aktivovan član radnih ekipa u vrtu.

Foto: S. Bertović

ca, prof. Marinku Kamenarović i Štefici Brebrić i dvoje planinara na novo nalazište sibireje. Do Visibabe stigli smo najkraćim putem, tj. preko Živih vodica i Šarinca, gdje se nalazi divovsko stablo bijelog jasena (prsnji promjer mu iznosi oko 120 cm). Svi su bili oduševljeni novim nalazištem sibireje, osobito bujnošću te značajne biljke i područjem koje zauzima pa su snimili nekoliko filmova. Iste večeri cijela naša grupa se radošno vratila u planinarski dom podno Vučjaka.«

Zahvaljujući izrazitosti prirodnoga planinskog ambijenta, u Modrić docu i okolicu je snimljeno i nekoliko sekvenca domaćeg filma »Tifusari« (god. 1966) i dijelovi koscenarija za emisiju »Preživljavanje u planini« (god. 1977). Povodom 90-godišnjice osnutka Hrvatskoga planinarskog društva održan je tamо 1964. godine 8. Slet planinara Jugoslavije, a u jesen godine 1976. zimski tečaj Gorske službe spasavanja.

Na izložbi »Zaštita prirode i turizam« (god. 1966) osobito su bile istaknute iznimne znanstvene i estetske značajke okoliša Zavižana i Modrić doca te njihova vrijednost i mogućnost korištenja u oblasti zaštite prirode, rekreativne i turizma. Osim izložbe, Zavod za zaštitu prirode je organizirao za »Školski radio« predavanje (god. 1972), a za RTV Zagreb, u sklopu tematike »Zaštita prirode« emisiju o Velebitskom botaničkom vrtu i rezervatu (god. 1977). O istoj temi također su održana predavanja s projekcijama: članovima Farmaceutskog društva, sekcije za lijekovito bilje (Zagreb 1972), sudionicima proslave 20-godišnjice rada glavne meteorološke stanice »Zavižan« (planinarski

dom na Vučjaku, 1973. godine), članovima Sindikalne podružnice Farmaceutsko-biokemijskog fakulteta Sveučilišta (planinarski dom na Vučjaku, 1975. i 1977. god.) i drugima.

Za upoznavanje, popularizaciju i propagandu botaničkog vrta s rezervatom i Velebita u cijelini osobito su važne i korisne različite znanstvene, stručne i stručno-popularne publikacije. Neke istaknutije, podaci kojih su korišteni i u ovom članku, navedene su u popisu literature. Između njih svakako treba spomenuti jednu između posljednjih publikacija prof. F. Kušana »Velebitski botanički vrt, 1480 m — Stručni vodič«. Taj isprvni, dokumentirani i lijepo ilustrirani Vodič tiskan je i u Senjskom zborniku godine 1971., ali je izdan i kao posebni otisak i može se lako nabaviti. Širok publicitet stekao je Velebitski botanički vrt uvrštavanjem u pet brojeva publikacije »Delectus seminum«, koju je izdavao Zavod za farmaceutsku botaniku i slao (zajedno s prospektom vrta) u oko 300 najpoznatijih botaničkih vrtova u cijelom svijetu. Opise o botaničkom vrtu i rezervatu, širok krug čitalaca može naći u našim poznatim časopisima »Priroda«, »Naše planine«, »Hortikultura«, »Šumarski list«, »Arhitektura« i dr.

Napisi o Velebitskom botaničkom vrtu našli su se i u stupcima našega novinskog tiska, pod slijedećim naslovima: »Velebit — Park, Vrt u Modrić docu — Jedinstvena izložba planinske flore« (Večernji list, listopad 1966); »Posljednja oaza na Velebitu« (Vjesnik, prosinac 1968); »Velebitske velebnosti« (Vjesnik, kolovoz 1971); »Velebitska degeneracija« (Večernji list, kolovoz 1977). Vrlo je vjerojatno da neke napise u časopisima i dnevnim listovima nismo primijetili.

Okoliš Zavižana s botaničkim vrtom i rezervatom postali su čest i zanimljiv objekt znanstvenih i stručnih ekskurzija ili savjetovanja, između kojih spominjemo: ekskurziju Biološke sekcije Hrvatskoga prirodoslovnog društva iz Zagreba (god. 1973); Međunarodnu botaničku ekskurziju — Internationale Botanische Exkursion der ISU (Internationale Stauden-Union), s preko 30 sudionika iz različitih evropskih zemalja (god. 1973); ekskurziju povodom 20-godišnjice rada meteoroške stanice »Zavižan«, s više od 30 sudionika iz svih republika SFRJ (god. 1973); ekskurziju Društva prijatelja cvijeća i zelenila iz Zagreba (god. 1974); Savjetovanje Botaničkih vrtova Jugoslavije (god. 1975). Uz ove stručne, valja osobito spomenuti i sve češće školske ekskurzije, grupe studenata, izviđača, planinara i sl.

Specifične prirodne vrednote i položaj zavižanskog okoliša s botaničkim vrtom i rezervatom, lak i brz pristup posjetiteljima od mora i s kontinentalne strane omogućuje ondje u svaku dobu godine dulji ili kraći boravak, rekreaciju i doživljaj velikih prom-

jena u životu prirode i osebujnostima krajolika, tog jedinstveno ljepoga i slikovitog pretplaninskog područja Hrvatske.

Tome mnogo pridonosi i mogućnost ugodnoga smještaja u planinarskom domu podno Vučjaka i neposredna blizina poznate i obiljubljene staze koju je zamislio i izveo naš zaslужni šumarski stručnjak i veliki propagator velebitskih ljepota — ing. Ante Premužić, a koja staza predstavlja i dio poznate planinarske transverzale Velebita. Zato se može pouzdano tvrditi, da je svaki planinar i posjetilac planinarskog doma ujedno posjetitelj botaničkog vrtu i obratno, a kroz to i promicatelj ideje, sadržaja i posjeta vrtu i rezervatu.

Zato nije čudno, da je od samog osnutka Velebitski botanički vrt postao omiljena meta posjeta. Iz dnevnika, knjige posjeta (u ljetnim mjesecima), zapažanja i razgovora može se zaključiti o velikom broju pojedinačnih ili grupnih posjetilaca planinara, izletnika i ljubitelja prirode svih dobi i profesija. Osobito valja naglasiti da među njima ipak prevladava omladina. Između domaćih posjetilaca najviše su, razumljivo, iz raznih krajeva Hrvatske, rjeđe iz Slovenije, a od stranaca iz Italije, Austrije, Njemačke, Holandije, Belgije, Poljske i Čehoslovačke.

Velebitski botanički vrt i rezervat su posjetile tijekom godina mnoge poznate osobe našega znanstvenog, kulturnog, društvenog i političkog života, primjerice: dr S. Borčić, prof. I. Crnolatac, prof. A. Glavičić, dr R. Grošpić, dr S. Komar, dr M. Malnar, mr L. Nikler, dr Ž. Poljak, ing. A. Premužić, ing. M. Šikić i M. Špiljak; akademici dr P. Fukarek, dr Andela Horvat i dr Z. Pavičić; članovi SO Senj s predsjednikom M. Butkovićem i mnogi drugi. Većina posjetitelja piše, s ljubavlju i odusevljenjem o svojim dojmovima, od kojih navodimo tek neke:

- »Divna ideja prof. Kušana u još divnijem ambijentu, koji mora svakog oduševiti i oplemeniti u ovakovom doživljaju prirode« (N. N.)
- »Nemamo riječi da izrazimo zadivljenje prema predivnoj velebitskoj prirodi i entuzijastima koji zdušno uređuju jedan kutak Velebita« (Kovačićek, Zagreb).
- »Najljepša kotlina koju sam do sada vidi. Sretna zemlja u kojoj se nalazi« (R. Grošpić, Zagreb).
- »Kako je velika ljubav prema predivnoj prirodi ostavila spomen budućim generacijama, da se oplemene s ljepotama skrivenim diljem naše lijepe domovine« (T. Furač, Zagreb).
- »Drago nam je što se može tako na jednom mjestu vidjeti mnogo toga, što je inače razasuto po cijelom Velebitu i u glavnom nezamjetljivo za običnog prolaznika. Bilo bi dobro da takve ljepote pogleda što više ljudi, naročito tako mlađih kao što je ova grupa. To vrijedi više od svakog predavanja, nastave ili knjige. Želimo vrtu svaki napredak« (grupa iz Čakovca).

- »Ovakav raritet, jedinstven u svijetu, vrijedno je uvijek posjetiti i vidati« (N. N.)
- »Kolikogod puta čovjek navrati ostaje mu da se ponovno divi ljepoti« (M. Butković, Senj).
- »Ne mogu sebi oprostiti što od mojih vrlo mladih dana nisam našao priliku da vidim ove divote — iako se godinama krećem na nekoliko kilometara udaljenosti. Prirodne ljepote prvi reda!« (dr Slavko Komar).

I tako se danomice i godinama opetuju posjeti i stiću neposredni utisci iz ove prekrasne oaze planinske prirode, koja svakom ostaje u neizbrisivom sjećanju. Zato se može sa sigurnošću reći da je Velebitski botanički vrt i rezervat postao, u proteklih 10 godina, rado prihvaćena i privlačna osobitost Velebita te da mnogobrojni posjetitelji postaju mali i najuvjerljiviji promicatelji tog objekta prirode.

Perspektiva Velebitskoga botaničkog vrtu i rezervata

U zavižanskom okolišu i području vrta s rezervatom predviđa se, osim već započetih botaničkih i ekoloških istraživanja, i provedba faunističkih i drugih proučavanja, kako bi se što bolje definiralo biotope i biocenose tamošnjih predjela. Intenzivirat će se rad stručnjaka u terenu i svi stručni poslovi, kako bi se u vrtu što prije okupio i označio maksimalan broj biljnih vrsta iz preplanetinskih krajeva Velebita.

LITERATURA

- ANIĆ M.: Crni bor u sjevernom Velebitu. Glasnik za šumske pokuse, 13, Zagreb 1957.
- BADOVINAC Z., BRALIĆ I., KAMENAROVIĆ M. i dr.: Prirodne znamenitosti Hrvatske, Zagreb 1972.
- BERTOVIĆ S.: Tipološko istraživanje i kartiranje šuma i šumskih staništa šireg okoliša Zavižana (prethodni izvještaj). Dokumentacija Sumarskog instituta Jastrebarsko, Zagreb 1963.
- Panor o nekim prirodoznanstvenim značajkama Gorskog kotara, nacionalnog parka Plitvička jezera, okoliša Zavižana i Istre. Dokumentacija Sumarskog instituta Jastrebarsko, Zagreb 1966.
- Prof. dr Fran Kušan (1902-1972) — In memoriam. Sumarski list, 9/10, Zagreb 1973.
- O važnosti i nekim mogućnostima korištenja podataka meteorološke stanice Zavižan. Glavna meteorološka stanica Zavižan (1594 m), Zagreb 1973.
- Ekološko-vegetacijske značajke okoliša Zavižana u sjevernom Velebitu. Glasnik za šumske pokuse, 18, Zagreb 1975.
- DEGEN A.: Flora velebitica, I-III, Budapest 1936-1938.
- HORVAT I.: Vegetacijske studije o hrvatskim planinama (I. Zadruge na planinskim goletima). Rad JAZU, 238, Zagreb 1930.
- Vegetacijske studije o hrvatskim planinama (II. Zadruge na planinskim stijenama i točilima). Rad JAZU, 241, Zagreb 1931.
- Šumske zajednice Jugoslavije. Sumarska enciklopedija, II, Zagreb, 1963.
- KIRIGIN B., ŠNIK N., BERTOVIĆ S.: Klimatski podaci SR Hrvatske (razdoblje 1948-1960. godine). Grada za klimu Hrvatske, II, 5, Zagreb 1971.
- KLAPKA B.: Semina in locis naturalibus montis Velebit (Hortus botanicus Velebiticus, reg. Zavižan, 1480 m) lecta. Delectus seminum, Zagreb 1970., 1971., 1973., 1974., 1975.
- KUŠAN F.: Über die Lebensverhältnisse der endemischer Art Degenia velebitica (Deg.) Hay. auf dem Velebit in Kroatien. Informationen Hort. Bot. Facult. Pharmac. univ., 2, Zagreb 1963.
- Velebitski botanički vrt. Priroda 6/7, Zagreb 1966.
- Biljni svijet Velebita. Naše planine, 9/10, 11/12. Zagreb 1966., 1/2 Zagreb 1967.
- Prva planinska botanička stanica u Hrvatskoj. Priroda, 3, Zagreb 1969.
- Nova vrsta žutike (*Berberis*) u flori Hrvatske. Acta Botanica Croatica, 28, Zagreb 1969.
- Botanički vrt u Velebitu. Naše planine, XXI, Zagreb 1969.
- Novo nalazište svojeje *Sibiraea laevigata* subsp. *croatica* Degen na Velebitu. Acta Botanica Croatica, 30, Zagreb 1971.
- Velebitski botanički vrt (1480 m), Stručni vodič. Senjski zbornik, IV, Senj 1971.
- Novo nalazište sibireje u Velebitu. Priroda, 4, Zagreb 1972.
- MARTINOVIC J.: Prikaz tala u području Zavižana, s pedološkom kartom u mjerilu 1:25.000 (rukopis), Zagreb 1967.
- MILAN A.: Facijelini odnosi i hidrozojska fauna malma primorskog dijela sjevernog Velebita i Velike Kapete. Geološki Vjesnik, 22, Zagreb 1969.
- POLJAK Ž.: Planine Hrvatske (planinarsko-turistički vodič), Zagreb 1974.
- POLJAK Ž. i dr.: Velebit, Zagreb 1969.
- ROGLIC J.: Krška terminologija naroda Jugoslavije. Prilog hrvatskoj krškoj terminologiji, III, Zagreb 1974.
- SUGAR I.: Velebit — hrvatska biser planina — pod zaštitom? Priroda, 7, Zagreb 1976.

Uz održavanje postojećih objekata zamisljala se nadogradnja i neznatno proširenje skućenog prostora botaničke stанице, nabavka instrumenata i literature, pripreme i tisk novih razglednica, prospekata i vodiča. Osim pozornost će se obratiti svim oblicima popularizacije botaničkog vrta i rezervata prvenstveno među omladinom ali i svim ostim posjetiteljima.

Koliko nam je poznato, Šumsko gospodarstvo Senj je jedina šumsko-privredna organizacija u Hrvatskoj i SFRJ, koja je osnovala i već 10 godina održava u svom području prirodnoznanstveni objekt takve vrsti.

Zato se može sigurno očekivati, da će se — uz daljnju suradnju pojedinaca i ustanova te finansijsku pomoć Šumskog gospodarstva Senj, Šumarije Krasno i Republike samoupravne interesne zajednice u oblasti kulture SRH — postići osnovni sadržaj i namjena Velebitskog botaničkog vrta, kako je to zamislio prof. dr Fran Kušan. Realizacija te ideje, tj. »... nastavak sistematskih botaničkih, šumarskih, farmaceutskih i sličnih istraživanja, rješavanje problema zaštite biljaka i prirode uopće, a osobito popularizacija našega bogatog i zanimljivoga biljnog svijeta...« u botaničkom vrtu i rezervatu je težak ali plemenit zadatak.

Ono što je dosad urađeno neka bude stvaran doprinos u jubilarnoj godini zaštite čovjekove okoline i podstrek svima nama, planinarima i ljubiteljima prirode, da ustrajemo u dalnjem radu oko upoznavanja i očuvanja biljnog svijeta Velebita, te najveće i najljepše hrvatske planine.

DER BOTANISCHE GARTEN UND DAS RESERVAT VON VELEBIT

Der Botanische Garten von Velebit, der einzige subalpine botanische Garten in Kroatien, feiert das erste Jahrzehnt seines Bestehens. Aus diesem Anlass berichten die Autoren über die Begründung, Bedeutung und Funktion dieses interessanten Objektes im nördlichen Velebitmassiv. In dem Aufsatz werden die naturwissenschaftlichen Eigentümlichkeiten, fachliche und technische Arbeiten, Probleme des Schutzes, der Popularisierung und Propaganda, sowie der Plan weiterer Arbeiten im Garten, kurz dargestellt.

Der Botanische Garten wurde im Jahre 1967 vom Republikanischen Institut für Naturschutz der SR Kroatien in Zagreb und vom Forstwirtschaftsbetrieb Senj auf Vorschlag des verstorbenen Prof. Dr. Fran Kušan gegründet. Der Garten liegt in Modrič Dolac, und seine Umgebung wurde im Jahre 1971 als ein botanisches Reservat geschützt. Dieses geschützte Naturobjekt auf einer Seehöhe von caa 1500 m, und eine Gesamtfläche von caa 50 ha umfassend, liegt unter dem Gipfel von Veliki Zavižan (1677 m) und ist ca. 42 km über eine Strasse südöstlich von Senj und ca. 84 km westlich vom Nationalpark »Plitvička Jezera« (Plitvice Seen) entfernt. Die grundsätzliche Zweckbestimmung des Gartens mit Reservat ist das Studium, die Popularisierung und wissenschaftliche Forschungen der Flora und Vegetation der subalpinen Areale des Velebitmassivs. Ungefähr 1 km nördlich vom Garten, unter dem Gipfel von Vučjak (1645 m), befindet sich das ständig offene Alpinistenheim »Zavižan« (1594 m) und die gleichnamige Wetterwarte.

Das Gebiet des Botanischen Gartens und Reservats ist gut erforscht und zeichnet sich durch zahlreiche wohlbekannte lithologische, geomorphologische, klimatische, pedologische, vegetationskundliche, ästhetische und andere Eigentümlichkeiten der ursprünglichen Natur aus, die typisch für die grossen subalpinen Gebiete des Velebitmassivs sind.

Die Kalk- und Dolomitgesteine verschiedener geologischer Zeiten verwirklichen die spezifischen Reliefformen und Karstphänomene. Für das dortige ausgesprochen subalpine Klima sind besonders charakteristisch die niedrigen Lufttemperaturen und Temperaturinversionen, grosse relative Luftfeuchtigkeit und Bewölkung, heftige und häufige Winde, grosse Schneemengen und -Höhe und eine langandauernde Schneedecke. Im Gebiete des Gartens mit Reservat werden 6 verschiedene Bodentypen neutraler bis ausgesprochen sauer Reaktion beschrieben.

Die Vegetation im Botanischen Garten und Reservat gehört der subalpinen Zone, die durch zwei klimazonalen Phytozönosen charakterisiert ist: das Legföhrengebüsch (*Pinetum mugii croaticum*) und der subalpine Buchenwald (*Fagetum croaticum subalpinum*). Unter den 13 festgestellten Wald-, Wiesen- und anderen Paraklimax-Gesellschaften meistverbreitet sind die verschiedenen Fichtenwaldtypen (*Piceetum croaticum subalpinum*, *Calamagrostio-Piceetum dinaricum*), die Buntschwingel-Wiese (*Festucetum pungens*), der subalpine Borstengras-Rasen (*Nardetum subalpinum*) und die Fragmente der Fels- und Schutthalde-Vegetation.

Die autochthone Pflanzenwelt in den angeführten und anderen Phytozönosen stellt den grundlegenden Pflanzenfond des Gartens dar. Die Pflanzen von Velebit, die derzeit dort nicht vorhanden sind, werden gesammelt, übertragen und in die entsprechenden Umgebungen des Gartens gepflanzt. Alle Pflanzen werden mit kroatischen und lateinischen botanischen Namen bezeichnet. Unter den ca 900 Pflanzen, die in Betracht für das geplante Pflanzeninventar kommen, sind bisher im Botanischen Garten und Reservat mehr als die Hälfte gekennzeichnet. Darunter zeichnen sich besonders einige endemische seltene Velebit-Pflanzen aus, wie z.B. *Degeneria velebitica*, *Sibiraea croatica*, *Saxifraga prenja*, *Saxifraga velebitica*, *Leontopodium alpinum* var. *krassense*, *Dianthus bebius*,

Seseli malyi, *Aubrieta croatica*, *Arabis croatica*, *Edralianthus croaticus*, *Campanula waldsteiniana*, *Campanula fenestrellata*, u. a.

Die Pflanzung und Bezeichnung der Pflanzen im Garten und Reservat wird gemäss dem aufgestellten Plan, der Liste und Kartothek des gesamten Pflanzeninventars durchgeführt. Ständig wird Pflanzenmaterial gesammelt, determiniert und ein Herbarium zusammengestellt, sowie periodisch auch die Samenkollektion der Velebit-Pflanzen komplettiert. Eingerichtet wurde eine Handbücherei der wichtigsten Publikationen, sowie eine Sammlung der Photographien und Diapositive über den Botanischen Garten und Reservat. Für die Verrichtung der Arbeiten im Garten und Reservat besteht weder ein ständiges Personal noch wird ein solches geplant, sondern es werden alle Terrain- und Laboratoriumsarbeiten kontinuierlich durch entsprechende Forscher- und Fachteams besorgt.

Für die Unterkunft der Fachteams, die Verrichtung der Arbeiten und die Realisierung der Funktionen und Zielsetzungen des Botanischen Gartens und Reservats wurde im Modrič Dolac ein Haus mit einer kleinen botanischen Station erbaut; ein Wegenetz ausgebaut; hölzerne Propagandatafeln, Anschriften, Wegweiser und Bänke angelegt und die betreffenden Ausrüstungen und Werkzeuge angeschafft.

Im Velebitmassiv bestehen bereits seit einiger Zeit das strikte Naturreservat »Hajdučki und Rožanski kukovi«, der Nationalpark »Paklenica«, das Waldvegetationsreservat »Širovača« und das geomorphologische Reservat »Tulove gredce«, jedoch sind geschützt oder unter der Prozedur des Schutzes auch andere Reservate und Naturdenkmäler. Einer unter ihnen ist der Botanische Garten und das Reservat von Velebit, die besonders auf Grund des Naturschutzgesetzes geschützt sind.

Die Hauptmasse der Finanzierung der Kosten des Botanischen Gartens wird von Republikanischer Selbstverwaltungs-Interessengemeinschaft im Kulturbereich der SR Kroatien getragen. Die territorialen Forstinstitutionen, d. h. der Forstwirtschaftsbetrieb Senj und der Forstbetrieb Krasno finanzieren gemeinschaftlich, teils in Geldern, häufiger jedoch durch den Einsatz seiner Fachleute, Arbeiter und verschiedenen Materials. Für das Gesamtprogramm und die Durchführung der Arbeiten und Funktionen des Botanischen Gartens sorgt ein besonders ausgewählter Wissenschaftler- und Fachleuteausschuss.

Gemäss der grundlegenden Zweckbestimmung des Botanischen Gartens und Reservats wird besondere Aufmerksamkeit der Popularisierung und Propaganda dieses Naturobjektes geschenkt. Ausser der fachlichen Führung im Sommer sind den Besuchern Prospekte, Ansichtskarten und Exponate auf zwei Propagandatafeln zugänglich. Gedruckt wurde ein inhaltsreicher fachlicher Führer durch den Garten und das Reservat. Über den Garten, die nähere Umgebung und das Velebitmassiv sind zahlreiche wissenschaftliche und fachlich-populäre Publikationen veröffentlicht worden. Angefertigt wurde ein Propagandastempel und eine interessante Kollektion von Abzeichen mit dem Motiv der endemischen Pflanze *Degeneria velebitica*, die zum Symbol des Gartens ausgewählt wurde.

Der Botanische Garten und das Reservat von Velebit ist ein häufiges und interessantes Objekt der wissenschaftlichen Exkursionen, Beratungen und Vorträgen geworden, und besonders der Zielpunkt der Besuche zahlreicher Alpinisten und Naturliebhaber aus Kroatien, den benachbarten Gebieten und häufig auch aus dem Ausland. Nach all dem beurteilend, wird der Botanische Garten mit Reservat auch weiterhin ein wertvolles und attraktives naturwissenschaftliches Objekt und eine touristisch interessante Lokalität im Velebit, dem höchsten und schönsten kroatischen Gebirgsmassiv, bleiben.

THE VELEBIT BOTANICAL GARDENS AND RESERVE

The Velebit Botanical Gardens as the only subalpine gardens in Croatia celebrates ten years of their existence. On this occasion the authors report on the foundation, the topicality and function of this interesting area in the northern Velebit. Described are in brief the natural scientific peculiarities, special and technological works, problems of protection, popularization and propaganda, as well as plan of further work in the Gardens.

The Botanical Gardens were founded in 1967 by the Republican Institute for the Protection of Nature of the SR of Croatia in Zagreb and by the Forest Enterprise Senj — on the suggestion of the late well-known botanist Prof. Dr. Fran Kušan. The Gardens are located at Modrić Dolac, and their environment was protected in 1971 as a botanical reserve. This protected natural area at an altitude of ca. 1500 m and spreading over an area of ca. 50 ha, lies at the foot of Veliki Zavižan peak (1677 m), and is at ca. 42 km distance by road southeast of Senj and at ca. 84 km west of the National Park »Plitvička Jezera« (Plitvice Lakes). The basic purpose of the Gardens with the Reserve is the study, popularization and scientific research of the flora and vegetation of the subalpine areas of the Velebit massif. At about 1 km north of the Gardens below the summit of Vučjak (1645 m) is situated the permanently open Alpinistic hostelry »Zavižan« (1594 m) and a weather station of the same name.

The region of the Botanical Gardens and Reserve has been well studied and is characterized by numerous well-known lithological, geomorphological, climatic, pedological, vegetational, aesthetic and other peculiarities of a primordial nature typical of the large subalpine vastnesses of the Velebit massif.

Limestones and dolomites of various geological ages create the specific forms of the relief and phenomena of the Karst. For the local markedly subalpine climate are particularly significant the low air temperatures and temperature inversions, the high relative humidity and cloudiness, strong and frequent winds, large amount and height of snow and a longlasting snow cover. In the area of the Gardens and of the Reserve are described 6 different soil types from a neutral to a strongly acid reaction.

The vegetation in the Botanical Gardens and Reserve belongs to the subalpine zone, which latter is characterized by two climazonal plant communities: Mountain Pine eltin-wood formation (*Pinetum mughi croaticum*) and subalpine Beech forest (*Fagetum croaticum subalpinum*). Among the 13 defined paraclimax communities — forests, meadows and others — the most widespread are the following: the various types of Spruce forests (*Piceetum croaticum subalpinum*, *Calymagrostio-Piceetum dinaricum*), Prickly Fescue-grass community (*Festucetum pungentis*), subalpine Mat-grass community (*Nardetum subalpinum*), subalpine Tussock-grass meadow (*Deschampsietum subalpinum*), and fragmentary vegetation of rocks and gullies.

The autochthonous vegetation in the phytocoenoses, aforementioned and others, represents the basis of the vegetational fund in the Gardens. The Velebit plants, which are not found there now, are being collected, transferred and planted into the corresponding natural environments of the Gardens. All plants have been designated with Croatian and Latin botanical names. Out of a total of ca. 900 plants, under consideration for the planned plant inventory, over one-half of them have been marked so far in the Botanical Gardens. Among them are especially conspicuous certain endemic and rare Velebit plants such as *Degenia velebitica*, *Sibiraea croatica*, *Saxifraga*

velebitica, *Leontopodium alpinum* var. *krassense*, *Dianthus bebius*, *Seseli malyi*, *Aubertia croatica*, *Arabis croatica*, *Edraianthus croaticus*, *Campanula waldsteiniana*, *Campanula fenestratella*, etc.

The planting and marking of plants in the Botanical Gardens and Reserve are performed according to an well-established plan, a list and card index of the total plant inventory. The plants are being permanently collected and determined on the spot, a herbarium is being compiled, and temporarily a collection of seeds of the Velebit plants is being prepared. Established was a reference library of the most important publications, and a collection of photographs and slides relating to the Botanical Gardens and Reserve. For carrying out all the works in the Gardens and Reserve there exist no full-time personnel, nor has it been contemplated, but all the field and laboratory works are continually performed by the corresponding teams of investigators and specialists.

For the accommodation of the teams, for the carrying out of the works and the realization of the functions and purposes of the Gardens and Reserve there were built at Modrić Dolac a house with a small botanical station; a network of paths was constructed; wooden propaganda posters, inscriptions, sign-posts and benches were set up; the respective equipment and tools were purchased.

In the Velebit massif have existed already for some time the strict Natural Reserve »Hajdučki and Rožanski Kukovi«, the National Park »Paklenica«, the Forest Vegetation Reserve »Štirovača«, and the Geomorphological Reserve »Tulove grede«, but protected or under the process of protection are also other reserves and monuments of nature. One among them is the Velebit Botanical Gardens and Reserve, which are specially protected on the basis of the Law for Nature Protection.

The main part of financing the expenses of the Botanical Gardens is borne by the Republican Self-management Interest Community in the Cultural Domain of the SR Croatia. The territorial forest institutions, i.e. the Forest Enterprise Senj and the Forest District Krasno, are jointly financing the works, partly in funds, but more frequently through engaging their experts, workers and various materials. The whole programme and performance of works and functions of the Botanical Gardens are the care of a specially selected commission of scientists and experts.

In accordance with the essential aims of the Botanical Gardens and Reserve, particular attention is paid to the popularization and propaganda of this natural area. In addition to expert guidance in the summer, to the visitors are accessible leaflets, picture postcards and exhibits on two propaganda posters. Published was a significant technical guide-book to the Gardens and Reserve. About the Gardens, their closer environs and the Velebit massif many scientific and special-popular publications have been issued. Made were a propaganda stamp and a beautiful collection of badges with a motif of the endemic plant *Degenia velebitica*, which was selected as a symbol of the Gardens.

The Velebit Botanical Gardens and Reserve have become a frequent and interesting area for scientific excursions and consultations, lectures, and particularly a target of numerous alpinists and lovers of nature from Croatia, the neighbouring regions and frequently from other countries. Judging by it all, the Botanical Gardens with Reserve will remain a valuable and attractive natural-scientific area and a locality of tourist interest in the Velebit massif — the highest and most beautiful of Croatian mountains.

Davne uspomene s Velebita

ZVONIMIR KELER

KARLOVAC

Prošlo je već preko pola stoljeća što me Velebit k sebi privukao, mamio me da upoznam onaj prekrasni vijenac vrhova što sam ih za vedra vremena čeznutljivo motrio još mjeseca svibnja 1923. godine. Uz svjeće grob moje pokojnice s gospičkog groblja napasivao bih oči na tom lancu od Visočice, slične vulkanu, preko Vaganskih vrhova do visoke piramide Svetog brda što se strmo ruši prema sjeveroistoku, pa kao da tamо, tim veličanstvenim padom, Velebit i završava.

A, eto, danas ostale mi drage uspomene na one mlađenačke dane svojih velebitskih doživljaja, svojih sjećanja na prva upoznavanja i proučavanja toga našeg gorostasa što me k sebi i danas mami, kakogod sam ga više puta prolazio od Vratnika i Senjskog bila pa sve do prevale kod Zrmanje. Evo nekoliko od tih uspomena!

Oko Malog Halana i Tulovih greda

Jesenskih dana 1923. jedva sam čekao priliku da odem na Svetu brdo. Kolike li radošti, kad mi jednog dana predsjednik HPD »Visočica« dr Ivan Gojtan predloži da s njim i mojim vrijednim maturantom Ivom, a on je kod Gojtana besplatno stanovao, podem preko nedjelje na Svetu brdo.

I tako subotom poslije podne oputujemo vlakom do željezničke stanice Lovinac. Uz ugodan razgovor uputismo se od stanice pješke putem prema Svetom Roku i dalje za Egeljac. Gojtan se raspričao o poznatim mu legendama što kolaju narodom zaodijevajući carstvom priča velebitske vrhove, napose Badanj i Svetu brdo. Iznad Egeljca zateče nas noć, divna zvjezdana noć. Cilj nam je lugarnica na Malom Halanu. U mojoj me naprtnjači povremeno zažulja čekić kojim namjeravam odlamati po koji kamen da mu vidim makrostrukturu, a na kaputu kuća pedometar i odbija korake; zakačio sam ga pred prsa, kako sam to naučio za vrijeme izleta s prof. Milanom Šenoom kao student. Serpentine kroz šumu sijećemo prečaćima uz telegrafske stupove. Biva sve svježije, krijeći nas miris šume. Razgovor je sve rjeđi, svak se naslađuje uživajući na svoj način u bajnoj prirodi.

Negdje oko pola noći eto nas pred lugarnicom. Psi zalazu, ali na glas Gojtanov veselo prilaze tome svom dragom poznanцу i prijatelju.

»Ej, teto, to sam ja«, odgovara naš vođa na žensko kašljucanje.

»Eto me namah, dokture...«

I za čas sine svjetlo petrolejke kroz vratu, i mi uđemo. Velika gostinska soba, na sredini dug, širok, masivan stol, naokolo kluppe, u kutu golema peć... Sjednemo. Sjećam se kako je netko gurao u peć klade drva dok smo mi zalagali nešto vadeći iz naprtinjača i nudeći jedan drugoga. Vatra živo zapucketu u peći, a nas mlade počinje hvataći san. Umorni smo.

»Samo se vi pružite na ovom golemom stolu, naprtnjače pod glavu umjesto jastuka... Ja će ovdje uz peć dremuckati. Pozvat će vas kad večera bude gotova...!«

Gojtan je, naime, rekao planinki da zakonje dva pileteta i spremi paprikaš. Začudio sam se da toga ovdje ima, a još više da se to spremi poslije pola noći, ali gazdarici je to, očito, bilo normalno poznavajući svog čestog gosta i njegove navike, pa je odmah otišla na posao.

Ja se pružim po stolu okrenuvši leđa svojemu sudrugu Ivi, a on meni svoja, pa tako pokriviš se obojica svojim ogrtićima nađemo leđima grijanu postelju. Drijemam, svjetlo petrolejke obasjava grede tavaniće, dragi nam predsjednik sjedi na klupi pokraj peći, naslonio se na nju leđima, dremucka, a licem mu zatitra smješak kad baci pogled na nas. Zavezem se u san...

»Ej, profesore«, trgne me glas, »načeo sam već drugo pile. Ustajte, Ivane, brzo, dok je vruće!«

Bilo je oko tri sata. Skoro će zora. Ustanem, a Ivo skoči za mnom. Nekako nam u početku ne pode u tek ovo izvrsno jelo, ali kad se prihvatismo, za čas nestane i posljednjeg komada mesa uz domaći kruh jučer pečen pod pekom.

Izađem pred kuću. Magla, gusta magla, izvješćujem. Gojtan klima glavom, pa će počakati:

»Već sam vido... Kad se ovih predjesenskih dana ovdje zamagli za mirna vremena, kao što je sada, može to potrajati i danima. U Velebitu si, a ništa ne vidiš.«

Ipak, nestrpljivo smo čekali, dugo čekali. Ali magla bivala sve gušćom. Pošao sam cestom u izviđanje. Posve se razdanilo, magla sipi, hladna magla, nakon nekoliko koraka utehom u nju kao u mekan sir. Vraćam se u kuću. Čekamo još neko vrijeme. Uzalud, promjene nema. Napokon vođa predloži da podemo cestom prema Podpragu, a odanle do Tulovih greda. Možda niže nema magle ili je bar rjeđa, pa da nešto vidimo.

Polazimo. Kad smo se počeli spuštati s prevale Malog Halana, reče mi Gojtan da je tu negdje s desne strane ceste, a samo nekoliko desetaka metara od njena ruba, naišao na vapnenac koji, ako se po njem udara, zaudara po sumporu — dakle sumporasti vapnenci, bituminozni vapnenci.

Eto mi usputnog zanimanja! Vadim čekić, lutam kroz maglu po kamenjaru više ceste i udaram po stijenama dozivajući povremeno svoje na cesti kako se ne bih izgubio. Nosnice mi se šire kad se prigibam, ne bih li osjetio miris po sumporu. I zaista, nakon manje od pola sata osjetim taj miris, odlomim nekoliko komadića, doviknem mojima nalaz i strčim na cestu. Tu odlomim još malo kamenja pa za oznaku načinimo kameni humak pokraj ceste, na vrh stavim one odlomljene komade, nožem odrežem grančicu borovice i zataknam je na humak. Kad sam kasnije ovamo došao, odredio sam pobliže rasezanje toga područja sumporastih vapnenaca.

Kad smo se na svom putu već primakli Podpragu, nade nas napustiše. Magla nam se činila još gušćom. Ipak nas voda, poznavajući dobro prilaz Tulovim gredama, povede prema njima. Eto nas pod stijenom, ali vidimo samo koji metar iznad sebe, ostalo se gubi u magli. Ipak podemo dalje i neko vrijeme lutamo između tih aveti, samo nam se gdjegod nešto od njih nazire. Gojtan reče:

»Kad ne možemo u visinu, idemo u dubinu!«

I povede nas u onu pećinu pod Tulovim gredama, zapravo polupećinu. Svojim džepnim svjetiljkama osvjetljujemo tu i tamo pećinske zidove, pa se vratimo u maglu. Zatim nam nije preostalo drugo već se vratiti u lugarnicu. Odmarajući se razgovaramo što da radimo, kamo da još krenemo prije silaza, ta naš vlak polazi iz Lovinca tek kasno u noć. Predložim predsjedniku da ipak podešmo prema Svetom brdu, možda gore više nema magle... Taj prijedlog ga raspoloži, pa reče kako je to dobar znak kad nas i ovako namršten Velebit primamljuje. I tako napustivši lugarnicu skrenemo šumskim putem lijevo, a kad smo stigli do Trolokve, Gojtan nas povede njemu poznatom stazom uzbrdo i mjestimično strmo. Kad smo stigli do grebena, ostavim naprtnjaču Ivi da mi je pričuva, pa se počinjem po grebenu uspinjati. Slobodno penjanje mi godi, a nadam se da će kroz maglu ugledati plavilo neba. Povremeno se javljam svojima. Ali i posljednja nada me iznevjeri, pa na poziv Gojtana sidem opet na stazu. Krenuli smo dalje i stigli u Lišćanu dragu. Tu konačno napustimo daljnje uspinjanje i spustimo se do Lišćanih bunara, a nakon odmora produžimo silazak na cestu, pa put Egeljica i na željezničku stanicu.

Ipak mi je ovaj moj prvi pokušaj uspona na Svetu brdo i lutanja oko Tulovih greda dobro poslužio kao izviđanje puteva kuda

ću kasnije voditi grupe mlađih, a koji put se i sam uputiti.

Tulove grede sam posjetio još zimi iste te 1923. godine, mjeseca prosinca, po divnom snijegu. Do Podpraga dovezao sam se na ličkim saonicama. Spuštajući se kasom s Malog Halana ugledao sam ih kako se dižu iz zasnjene krajine kao fantastične gotske tvorevine nekog zakletog velegrada. S dvojicom skijaša obilazio sam oko njih dok su nam orlovi svojim kruženjem činili počasnu pratnju. Te sam fantastične stijene posjetio kasnije u razno godišnje doba za vrijeme svoga službovanja u Gospicu (do kraja godine 1926.) još tri puta.

Dobro se sjećam onoga izleta pred Uskršnjim 1924. godine. Na Veliki petak sam rano ujutro po vedrom vremenu krenuo cestom od Svetog Roka sa studentom šumarstva Slavom Lovrićem, sinom moga kolege Milkana, učitelja glazbe. Ubrzanim maršem stigli smo do lugarnice, gdje se dobro odmorismo i okrijepismo. Zatim se pjevajući spustimo prema Podpragu i skrenemo popreko prema Tulovim gredama. Nebo vedro, samo po njem gdjegod plove bijeli oblačići kao galabovi. Divno je bilo ostaviti naprtnjače podno stijena i okušati po stijenama penjačku vještina, tamo gore prema onim vrhovima gdje se orlovi gnijezde. A kad se uznojimo i umorismo, spustimo se na one divne travnjake pod Tulom, gdje nas dočeka mirišljivi sag proljetnog cvijeća. Tulove smo grede fotografiski snimali sa svih strana, opažali im veličajne osobitosti i divili se tome čudu prirode. A na travnjacima pod Tulom bilo je još lijepše. Tu se pružimo na leda. Oh, kako je krasno ovako ispružen motriti bijele oblačiće kako plove po plavom nebnu, kao da se igraju skrivača između nebotičnih fantastičnih šiljaka Tulovih greda...

A zatim krenusmo nizbrdo prema Obrovcu. Stigavši na cestu, želja za novim doživljajima uputi nas da zađemo u onu vrletnu dolinu, onaj torrent kojim se prolazilo prije izgradnje ceste. Spuštajući se sunce nas sve jače žeže a kad stigosmo dublje u torrent, tu među stijenama žega posta nesnosnom. Znoj se cijedio niz naša tijela, ali nam se ta puštolovina ipak isplatala. Nikad do tada, a niti kasnije, nisam vidiš toliko i tako lijepih primjeraka raznih vrsta guštera, velikih i malih. Najljepši i pravi ljepotani bili su veliki zelembaći, obučeni sada u novo proljetno odjelo. Jedni su se lijeno sunčali na stijenama, a drugi se šuljali prema skakavcima i velikim cikadama. Elegantnim skokovima nestaju te slasne pečenke u njihovim ustima zahvaćene jezikom kao žlicom napadača, a sve uz podnevni koncert bezbrojnih cikada...

A kad znojni i umorni izađosmo iz torrenta, hladni lahor od Zrmanje udahnusmo punim plućima. Na mostu preko Zrmanje primamti nas njena plava studena voda. Oh, kako smo se s užitkom ohladili u njenim lednim vodama...

Nakon odmora u pronađenom konačištu, prošetali smo daleko niz vodu Zrmanje. Tu je priroda nadarila hiljadama rascvjetalih ciklama, onih proljetnih ciklama što tamo bujno tada cvjetaju.

Sutradan se vratismo s velikim kiticama ciklama, tada tek sagrađenom novom cestom mimo Prosine i Prezida u Gračac, pa vla-kom u Gospic, gdje napunismo ciklamama košarice u Milkovanovom stanu, našem gospićkom domu.

S istočne strane na Crnopac

Pročitavši članak Ante Rukavine u Našim planinama 5-6, 1977, živo sam obnovio uspomene o svom usponu na Crnopac s istočne strane, a i na ostalo što sam u tome kraju doživio prije pola stoljeća.

Tamo prije 1924. godine završavala se željeznička pruga između Gračaca i Knina, pa smo tada s dopuštenjem uprave Inženjerske sekcije u Gračacu koristili za uspon na Velebit od Gračaca sve do Zrmanje male vagone te kojima su se prevozili radnici i materijal za gradnju pruge. Jednom prilikom sam se tada među prvim planinarima spustio u jedan dio tek otkrivenih Cerovačkih pećina. Ušli smo sa dvije karbidne svjetiljke u onaj pećinski hodnik što je nađen ispod željezničke pruge. Na kraju hodnika naiđosmo na ponor. Kako smo već bili upozoreni na taj ponor, ponijeli smo sa sobom čvrsto mornarsko uže. Učenik Devčić, kao bivši mornar, spustio se po tom užetu koliko je duboko mogao, s jakom svjetiljkom svezanom na ledima. S naporom uspio je prihvatići za njim spuštenu konopljenu mrežu i po njoj sići na dno, na ravniji teren. Zatim je pošao i dalje, ali kad nama gore nestade svjetla odozdo, dozvali smo ga da se odmah vrati, bojali smo se da bi se mogao izgubiti. Dakako, istraživanje nekih drugih pećina (Ostrovičke, Pčeline kod Pavlova, Studenačkih pećina) bilo je lakše, ali ne tako atraktivno.

Kad je izgrađena pruga Gračac — Knin i puštena u promet, ostale su prazne u Dulibi iznad stanice Cerovac dvije zgrade što su ih graditelji podigli, a služile su im kao stambene zgrade. Dr Ivan Gojtan jeftino je otkupio jednu od tih zgrada, uređio je kao planinarsko sklonište, i kasnije poklonio HPD-u. Od te kuće rado bismo se lijepom stazom šetali jugoistočnim smjerom i uspeli na Tremzinu (1175 m). Na staroj austrijskoj specijalki, a na području travnate uvale južno od Tremzine, otisnut je bio crni križić. Za tim je mjestom tragao Gojtan tvrdeći da je tu zakopan legendarni junak Ilija Smiljanić, poznat po borbama s Turcima. Kasnije je Gojtan zai-sta tu našao kosti navodnog Ilije Smiljanića, o čemu se tada javljalo, a i u Našim planinama je o tome pisao Ante Rukavina. Ja sam na mjestu toga groba našao malo uzdignutu humku i o tome razgovarao s Gojtanim; on je za nju znao i govorio mi da će

te kosti prenijeti. Sjećam se kako mi je rekao da će to biti značajna svečanost. Prije moga odlaska iz Gospicā, krajem 1926. godine, kazao mi je tadašnji blagajnik podružnice HPD »Visočica« Jure Došen da je Gojtan zaista ispod one humke našao kosti i prenio ih u Gospic, pa da se nalaze u njegovu podrumu.

Spomenuta kuća u Dulibi povrh stanice Cerovac svečano je otvorena u jesen jedne nedjelje 1925. godine; organizatori su s tim otvorenjem povezali proslavu tisućugodišnjice hrvatskog kraljevstva. Toga nas je dana onamo mnogo stiglo iz Gospicā i Zagreba. Nakon uobičajenih svečanih govora obrati mi se predsjednik Gojtan riječima:

»Evo ovdje jedne skupine Zagrepčana! Oni se ne bi zadovoljili da podu s nama do Tremzine već želete nešto duže i napornije, želete da se odavde uspnu na Crnopac. Biste li ih vi poveli tako da se do noći spustite u Gračac i pričekate nas na kolodvoru pa da se zajedno noćnim vlakom vratimo kući?«

Ja sam to jedva dočekao kakogod do tada nisam s te strane pokušao uspon na Crnopac. Uspeo sam se samo na Planu s čijeg vrha mi je Crnopac izgledao kao jež nakon striješen krednim šiljcima. Kako sam imao sa sobom staru austrijsku specijalku onog kraja u mjerilu 1:25.000 i kompas, prihvatio sam Gojtanov prijedlog. Pošlo nas je svega šestoro, pet muških i jedna žena, mlada udovica u hlačama, što je tada za žene bila rijetkost. Od te skupine poznao sam Tonu i već s njim planinario, ostale sam tada prvi put vidio.

Podosmo malom stazicom što je od Dulibe vodila na zapad uzbrdo. Nakon manje od pola sata, na prijevoju ispod vrha Plane, ugledasmo jugoistočnu stranu Crnopca, svu načičkanu krednim šiljcima i škrapama, a koju minutu nakon toga duboko ispod nas u obrađenoj dragi ugledasmo kuću u Jabukovcu s gospodarskim zgradama. Od toga malog naselja vijugala je desno uzbrdo dobro utrta staza ispod padina Crnopca pa na prijevoj prema Gračacu. Kad sam članovima grupe, uz pokazivanje na karti, rekao da nam je sada najprije spustiti se u Jabukovac, a zatim se verati između škrapa i vapnenih šiljaka po bespuću prema vrhu Crnopca, dvojica se Zagrepčana, odjevenih u zelenu finu odje-lu, zgrauše pred tolikim naporom pa se oproste od nas i odmah krenu natrag. Ostali odluče da se krene dalje. Najsrčanijom se pokazala ona mlada udovica. Objasnim im da niti ja nisam još s te strane planinario na Crnopac, već sa suprotne, i da možemo očekivati težak napor, no kao tajnik društva i ljubitelj Velebita pristanem da ih vodim, pa kud puklo da puklo.

Brzim koracima spustimo se u dolac. Još smo bili podaleko od kuće kad smo primjetili da se na urednom dvorištu ispred kuće okupila cijela obitelj domaćina; na stolici je sjedio stari Ličanin s dugim brčinama i lič-

kom kapicom na glavi. Na naše bučne pozdrave oni nam domahuju rukama da podemo k njima. Bili su obučeni u svetačnim odijelima — nedjelju slave i u toj osami. Nakon rukovanja, starac s lulom ispod dugih brčina reče nam:

»Ej gospodo i braćo, čovik s kravatjom ovamo je pošljednji put stiga, kad se ovdika mirilo za te mape što ih drži u ruci...«

Očito, onaj udvarač naše lijepe udovice, obučen u novo zeleno odijelo, nosio je oko vrata na zelenoj košulji zelenu kravatu, što je kod ukućana pobudilo osobitu senzaciju.

Moj zagrebački prijatelj Tone na to se slatko nasmijao. Kad sam domaćinu u dalnjem razgovoru rekao da smo nakanili odmah krenuti dalje, a namjeravamo uspeti se na Crnopac i preko vrha sići na suprotnu stranu, pa putem dolje do Gračaca, on nam reče kako od glavne staze što od njih vodi za Gračac ima mnogo kozjih stazica među škrapama prema vrhu, ali tu ima sijaset raznih prepreka, grebena i ponora, pa da ni on do vrha nije tuda nikad stigao, a kako i bi, kad je tamo stan i lјutica zmija od kojih i koze ugibaju. Uto se u razgovor uplete njegov dvanaestogodišnji unuk Mile, pa reče kako on dobro pozna jednu kozju stazicu, njom je za kozama prolazio visoko gore prema vrhu Crnopca.

I tako, oprاشtajući se od domaćina, preuzeće privremeno vodstvo našeg uspona mali čoban Mile, on poznaje sve kozje stazice prema Crnopcu pa će nam pokazati najprikladniji smjer za vrh. Podosmo stazom što vodi za Gračac. Nakon kojih petnaest minuta, na uzvisini iznad kuće, skrenemo slabijom stolarskom stazicom lijevo strmo uzbrdo. Doskora smo ušli među škrape i počeli se za našim vodom probijati stazicom zaraslo sve gušćom šikarom. Ali, eto nove neprilike: onaj naš kicoš, što se udvarao lijepoj udovici, reče da ga je nažuljala cipela pa ne može dalje. Udovica mu se rugala dobacujući i nama ostalima da smo kukavice ako odustanemo od uspona. Pomislih, dobro, kad je tako, pa da vidim hoće li ta Amazonka izdržati do vrha i po najlučem kršu.

Zamolim našega malog vodu, pastira što nas je ovuda poveo, da siđe s našim invalidom na stazu prema Grčacu i isprati ga dio puta kako ne bi zalutao. On prihvati, pa se rastanemo. I tako dalje nastavismo samo nas troje: udovica, prijatelj Tone i ja kao voda.

Kozjom stazicom vijugasmo verući se se po onom strašnom kršu, između stijena, bezdanna i strašnih ponora, provlačeći se kroz trnje i preko oštreljih škrapa. Što smo se više uspinjali, krš je bivao sve neprohodniji, ali sunce je sjalo, nebo bilo posve vedro, pa nas je napor poticao da ne sustanemo, već da se često golim rukama penjemo i probijamo sve više. Nestao je i svaki trag staze, ali su nas kompas i karta hrabrili u želji da pobijedimo.

U onom labirintu stijena dva sam se puta morao uspinjati preko škrapa na vrh kredne hridi ne bih li vidio vrh i pronašao što lakši prilaz do njega. Očekivao sam da će udovica smalaksati, ali ni govora, naprotiv, čim bih joj pokazao kuda treba nastaviti prva bi srnula u divljinu, da bi mi zatim tek u nedoumici prepustila vodstvo. Dva puta smo naišli na poskoka. Prvog sam opazio na stijeni uz korjen grma blizu mjesta gdje sam zahvatio rukom. Kad sam ruku povukao, zasiktao je ljutito i izgubio se u pukotini. Drugi je put udovica skoro na jednog stala nogom. To se dogodilo u času kad je naša Amazonka pretila Tonu, koji je obično išao u sredini. Od tada smo podvostručili oprez.

Sunce je već zašlo duboko iza vrha, a mi još nismo pronašli izlaz iz toga pakla, toga strašnog bespuća; neizvjesnost me počela plašiti, ali kompas mi je pokazivao pravi smjer da se ne izgubimo i da ne počnemo kružiti. Najednom opazim s desne strane dosta blag greben, a kad se na njega uspeh, ugledam otvoren put po tom grebenu na vrh.

Povičem: »Hura, eto nam puta na vrh!«, pa potrčim.

Visoka Amazonka željna pobjede i trijumfa potrči zamnom i prestigne me sa zahvalnim pogledom što zaostajem. Došavši na vrh okrene se raširenh ruku i poviče:

»Divno, divno, vidi se i more!« Veseli zagrljismo se. Pogled nam se zaustavi na Svetom brdu, vrh mu se upravo kupao u večernjem rumenilu. Zagrljeni gledasmo to veličanstvo prirode, tako teško osvojeno. Stajasmo dugo očarani ljepotom, nudeći jedan drugog čokoladom i keksima. Zatim se brzo spusťimo poznatom mi stazom prema Prosini, odakle noću, pjevajući i putujući cestom, brzim tempom siđemo na željezničku stanicu u Gračacu. U vlaku se kao pobjednici sastasemo s ostalima. Nisam ni dospio ispričati o doživljjenom, zaspao sam tvrdo i spavao sve do gospićke stanice.

Djevojčica i runolist

ANTE RUKAVINA

GOSPIĆ

Vozili smo se uskom i kamenitom cestom kroz Gornji Kosinj udaljujući se polako od rijeke Like. Zaselak po zaselak ostajao je iza nas i kako smo više ulazili među velebitske ogranke, bili smo sve osamljeniji. S lijeve strane ceste u Kosinjskom Bakovcu, u zaseoku Ribnik, vidjeli smo brdašce gdje se nalazila prva naša tiskara, prva na Balkanu. Zatim crkvicu u koju su uzidali kamenje s glagoljskim tekstom i cijelo selo za koje kažu da ima najviše djece u Lici.

Stara bukova šuma prostire se s obje strane ceste i kad se dobrano zađe u planinu onda se s desna počinju opažati bijele stijene Velikog Kozjaka. Kako god se krećemo, tako ih vidimo iz drugog kuta i divimo se njihovoj divljini. S ceste se odvajaju novi šumski putovi, vidi se da iz Bovana odlazi puno drvene mase. Konačno smo našli na uzdužnu velebitsku cestu i prođužili prema Alanu. Lijep dan početkom rujna blesatio je suncem, bojama i tišinom. U alanskoj lugarnici boravio je cestar pazeci na provoz drva, a mi smo krenuli Premužičevom stazom prema sjeveru da bismo obišli te divne predjele i da bi jedna djevojčica pokupila pećate ovog dijela VPP-a. To joj je bila velika želja, jer je htjela osvojiti značku prije nego li je obaspe školsko gradivo.

Još nije bilo ni podne, a mi smo već bili na livadama ispod Alaničića, uskoro smo ugledali Rožanske kukove. Kako smo imali dosta vremena, polako smo napredovali i po opisu iz velebitskog vodiča prepoznavali svaki vrh i kuk, eto, zato da ih drugi put možemo nabrojiti onima koji im ne znaju nazive. Kroz Rožanske kukove bilo je milina prolaziti. Cvijeće je bilo na izdisaju, ali je ruka rane jeseni već dotakla listopadno drveće, iako je tek 4. rujna. Još petnaestak dana i druge će se boje, žarke i rumene, rasutti po visini, prošarati planinu svim nijansama spektra, činit će se kao da su podjarene vatre po bregovima. A ono ustvari ovogodišnji život šume umirat će da ustupi mjesto snjegovima i ledu.

Slijedećeg dana posjetili smo Veliki Zavižan, da sada s druge strane promatramo panoramu preko koje smo jučer prošli. Lijepo vrijeme nije nam dalo otkinuti pogled s oku dostupnih predjela i s koje god strane ih promatrati ljepota je nadmašivala ljepotu. Ipak smo morali sići, jer je na redu bio razgled Velebitskog botaničkog vrta u Modrića dolcu. S koliko li je samo ljubavi uređivanj ovaj zbir velebitske flore, koliko truda i brige da se održi ovaj rijetki kutak. Na kraju razgledavanja našli smo se u blizini kućicu

ce u kojoj je često provodio dane pokojni prof. Fran Kušan, osnivač ovog vrta. Neposredno uz nju bilo je u finoj crnoj zemlji posađeno nekoliko vrsti biljaka u male pretinice ogradiene drvenim daščicama. Netko je rekao da to mjesto botaničari zovu klijalište, a iz svakog pretinice virio je natpis. Na jednom je pisalo Leontopodium alpinum, dakle runolist. Iz sitne zemlje virili su mali listići visine svega 2 cm ili možda manji. Bilo ih je dosta, ali ne baš jako puno.

Naša djevojčica nije mogla otkinuti pogleda s te biljke, toliko je puno čula o runoliku; sada ga gleda u njegovu početnom razvoju, ali još nije sigurna da je to uistinu baš on. Po obliku onih malih listića nije se moglo sigurno zaključiti da je to runolist, ali vjerovali smo natpisu. Nismo htjeli ništa dirati, no djevojčica se nije mogla udaljiti goreći od znatiželje i želje da ponese sa sobom nekoliko izbojaka.

— A što bi rekao prof. Kušan da te vidi kako diraš njegove biljke?

— Ne bi on meni ništa, on je sigurno bio dobar kad je vodio brigu o svemu ovom, tko zna, možda me baš sad promatra njegov duh i ništa mi neće.

I ona je polako izvadila tri listića, nježno kako to umiju djevojčice, i onako sitne da su se jedva primjećivali na dlanu, spremila ih da posadi kod kuće. Još istu večer već su usuđeni u petnjak u malo zemlje koju je djevojčica takoder ponijela sa sobom. Jesen je u Ličkom polju pristizala sporije nego u planini, ali su se oni listići sušili, činilo se da od njih neće biti ništa, da im ne prija novo podneblje. Ipak, negdje na prelazu jeseni u zimu petnjak je unešen u podrum, jer tko zna, možda će se na proljeće pokazati nešto iz ostataka onih suhih listića. A ti ostaci bili su toliko sitni i neugledni, jedva su se vidjeli na površini zemlje i nisu obećavali ništa dobro, nikakva znaka života.

Međutim, ipak nisu bili mrtvi. Negdje u polovici zime između posve osušenih i slomljenih listića, na koje nitko više nije ni obraćao pažnju, izbili su svježi svijetlozeleni listići. Ali bilo ih je više nego prije, oko 7–8. S dolaskom proljeća u dvorištu su posve lijepo po napredovali. Tijekom ljeta maleni struk zelene boje pretvorio se u zelenu hrpicu na kojoj se jasno vidjelo da živi i da se dobro razvija. Do kraja ljeta listići su bili dugački 6–7 cm, ali je onda opet došla jesen. Koncem listopada svježina jesenskih noći počela je mijenjati boju listovima, tada je biljka već ušla u drugu godinu izvanvelebitskog života. Ukrzo su se listići sasušili poprimivši

mrko sivu boju, skvrčili se i prgnuli tlu kao da su pod teretom velebitskog snijega, koji bi ih već bio pokrio da su ostali u svojoj pravoj postojbini. Od svega ostala je suha hrpica koja se kao i lani jedva zamjećivala na malom prostoru petnjaka. Ovaj put nije preseljen u podrum i trebalo je izdržati jednu pravu zimu, ne onu pravu šestomječnu zavižansku, nego onu ličkopoljsku sa snijegom i suhoburicama kad je zemlja i sve na njoj oledoeno, tvrdo kao kamen. Naizmjenice potrpavao bi ga snijeg, a onda mrazna jutra s temperaturama i od -20 C i opet se činilo da je ona hrpica suha lišća bez života, jer već nekoliko mjeseci ne pokazuje nikakva znaka života. Pojavila se i sumnja da li je to uopće runolist, jer nitko nije vjerovao da se on može toliko pritajiti.

Ali jednog proljetnog dana izbio je život iz suha lišća, sada je već dvadesetak tankih, nježnih, zelenkastih listića prodiralo iz ostatka njihovih lanjskih prethodnika. Kako je ubrzo pravo proljeće zavladalo po poljima i planini, izvršena je nova seoba izzniklih listića. Sada su premješteni iz petnjaka u pravo tlo, u vrtu, i okrenuti prema sunčanoj zapadnoj strani, upravo onako kako ga najčešće nalazimo u prirodi. Nekoliko komada kamenja trebalo je predstavljati krševiti teren gdje mu je inače prava postojbina. Listići su dalje rasli kao da se s njima nije ništa dogodilo, dizali su se u vis i brzo su predstavljali cijeli busen velik kao manja šaka. Kako su god rasli proljetni dani tako su se i oni izduživali. Na onim najdužima počeli su se prvi dana ljeta čudno skupljati vrhovi, brkali su se u frulicu koja se jednoga dana rascvala. Najprije bi se pojавio mali pupoljak, za desetak dana potpuno bi se otvorio, bio je to uistinu cvijet runolista. Otprilike svakog dana procvjetalo bi nekoliko novih cvjetova i uskoro se nad zelenim lišćem lelujalo dvadesetak bijelih cvjetova sa žutim prašnicima u sredini. Svaki onaj niknuli listić sad je bio stabljika duga i dvadesetak centimetara koja je svoj cvijet tako nosila

da se uvijek okreće za suncem, slijedio je sunčev hod. Prerasli su one primjerke koji se vide u planinama, ali su zato ovi cvjetovi bili nježniji, tanji i s manje one baršunaste punoće kakvu u njih vidimo po vrhovima planina svakoga srpnja. Ona njihova velebitska boja bila je punija, snažnija, cijeli cvijet nekako zbijeniji i čvršći; onaj u Velebitu i ovaj u nizini rasli su prema uvjetima zemljista i takvi su i bili. Ali u nizini događalo se s cvjetovima nešto čudno, u planini to se možda i ne primijeti, a možda i ne događa. Kad se činilo da je jedan cvijet postigao svoj najveći domet, on bi se počeo razrastati i iz njega bi nastalo nekoliko cvjetova, cijeli mali grmić. Tako je najednom cijeli busen postao prekriven cvjetovima, što je trajalo sve do konca kolovoza.

A onda, nakon dva mjeseca od pojave prvog cvijeta, počeli su venuti jedan za drugim. Lišće i stabljike su usahnule, ali ne do kraja, ovaj put ostao je busenčić sivosmeđih grančica koje su se svaki dan sve više saginjale k zemlji i čkale zimu.

Ovaj put djevojčica je bila sigurna da će na proljeće opet oživjeti one klonule stabljike, osobito zato što su je još tijekom jesenskih hladnih dana razveselili sitni, mali listići koji su počeli izbijati iz obamrlih ostataka i takvi ostali i pod snijegom koji je uskoro pao.

A na proljeće djevojčica će odnijeti komadić busena na Visočicu, komadić na Babin vrh i tko zna kamo još, vratiti najveći dio svoga runolista u njegovu pravu postojbinu da raste tamo gdje mu je pravo mjesto. I nikome neće reći gdje su ta mjesta, sama će ih posjećivati i pratiti razvoj svojega ljubimca. Onaj komadić koji ostane u njenom vrtu podsjetit će je često na dane kada je osvajala pečate svoje prve velebitske značke, na djetinjstvo u kojem trebaju svoj djeci svijeta cvasti cvjetovi mira, zdravlja, veselja i rada.

Pretiskano iz »Planinarskog lista« 1, 1977.

Velebitska degenija, naša endemična biljka, izabrana je za simbol na žigu i značkama Velebitskoga botaničkog vrta i rezervata

S losovim rogom u stijenu

GARY BOCARDE

Bilo je to nakon neplaniranog leta oko Great George u području Mt. McKinley, a potom su tri sedmice skijanja, penjanja u snijegu i ledu te ispitivačkih pogleda ka Great George učinile da se moja oepsija strahovito povećala i da mi je jugozapadna stijena Moose's Tooth postala najvažnija stvar. Nekoliko uvjerljivih pisama i fotografija učinilo je da zamisao o usponu na Tooth postane realnija. U januaru su John Svenson, stari Yosemitski penjač (sada nastanjen u Juneau), i Mike Clark, također nastanjen u Juneau, pristali da se prihvate uspona, a do marta smo sableti i Charlja Portera, koji stalno živi na zidovima El Capitana.

Mooseov Zub (Moosees Tooth) smješten je u izvanrednom Alaska lancu sa susjedima kao što su vrhovi Hunter, Huntington i McKinley. Prvi uspon na Moosees Tooth izveli su njemački penjači Welsch, Bierl, Hasenkopf i Reichegger. Njihov uspon iz 1964. godine slijedi lijepi sjeverozapadni greben. Protekle dekade poduzimani su različiti pokušaji osvajanja planine kroz različite stijene i žljebove, a posljednjih godina naročito je popularna bila istočna stijena. No, jugozapadna stijena se činila najteža i nije u njoj bilo pokušaja.*

Za put od Anchorage do Talkeetne bio nam je potreban sanduk piva i nešto kućnih specijaliteta. U Talkeetnu smo stigli upravo na vrijeme da bacimo kratak pogled na Moose's Tooth, a onda je počelo dugo čekanje. Nakon pet dana velikih kiša, kockanja i piva, oblaci su se razišli upravo onoliko koliko je nama bilo potrebno da se uputimo. Čekajući odlučili smo se na nešto neuobičajeno: da vučemo, teglimo i nosimo sa sobom rog sjeveroameričkog losa na vrh planine. Ako je ekspedicija Sourdough iz 1910. mogla iznijeti na vrh Mt. McKinley šesnaest stopa dugu zastavnu motku za sjeverni vrh, zašto onda mi ne bismo iznijeli rog na Zub.

Naposljetku smo se, pod oblačnim nebom, iskricali iz aviona kojim nas je super-pilot Cliff Hudson dovezao na Ruth glečer, te smo nakon jednodnevнog transporta opreme napravili bazu pod Great Georgeom, na prekrasnom mjestu. Odavde se u daljini vidio Denaki, dok su nas Mt. Dan Bread, Mt. Dickey i Moose's Tooth okruživali. Naš cilj je sada bio dobro vidljiv, ali još uvijek udaljen nekoliko milja i mnoštvom pukotina i ledenih slapova. Nekoliko teških dana traženja puta između pukotina i ledenglavog lijevka, iz kojega su na nas padali veliki komadi stijena i leda, dovelo nas je do mjesta pogodnog za početak uspona na jugozapadnu stijenu.

Da bismo prebacili cijelokupnu opremu bila su nam potrebna dva dana. Ovdje nas

je stijena još više inspirirala, jer su u naše vidno polje ušli Huntington i Rooster's Comb s učestalom i misterioznim igrom oblaka.

Napokon smo mogli početi s penjanjem. Planirali smo da fiksiramo dvije dužine užeta kako bismo olakšali izvlačenje materijala, ali nas je loše vrijeme primoralo da potpuno opremimo četiri dužine.

Penjanje prve dvije dužine bilo je stimulativno za oba prva penjača i za drugi navez; prvi je morao savladati teške slobodne dijelove stijene s kliskim, mokrim hvalištima, dok je drugi morao paziti na led koji je padao odasvuda. Na kraju nam je drugi dio uspona zadao jedan veliki problem: izbor. Jedna je mogućnost bila da slijedimo prekrasan sistem pukotina koji je vodio pravo gore stotine stopa kroz eksponirano pločasto područje. Jedino što nam se nije svidjelo bila je potreba da se u prvih dvadesetak stopa upotrijebe ekspanzivni klinovi. Alternativa je bila da se dočepamo velikog ugla na lijevo, koji ne bi zahtijevao ekspanzivnih klinova, i to je prevagnulo pri izboru. Vrh ove trista stopa duge žljebine bio je ispunjen ledom, koji smo morali odstraniti da bismo imali malo slobodnog mjesa. To je bila »mokra« avantura! Po završetku Ledene žljebine i priječenja po drugom sistemu pukotina, drugi dio uspona smo nazvali »Da li ćeš pogoditi pravu policu?«

17. juna izvukli smo i sebe i čitavu opremu na kraj fiksiranih užeta; odatle pa sve do vrha nema više izlaska iz stijene. Bili smo sretni što smo utirali naš put ka vrhu. Uz osnovnu hranu imali smo i bivak-hranu. Mokra Ledena žljebina bila je ispod nas sa svojim mokrim stijenama i frustrirajućom prijetnjom, pa je to bio razlog više da se radujemo. U tih prvih osam dužina nismo upotrijebili nijedan ekspanzivni klin. Utrošili smo mnogo snage u napravljenju, ali nam je još više ostalo. To je ponekad veliko zadovoljstvo, to je ispit vještine koji daje poleta penjaču u stijeni.

Do prvog smo bivaka stigli oko ponoći. Na sjeveru je penjanje moguće dvadesetičetiri sata ili sve dok nas ne zaustavi zamor. Charlie, jedini koji nije Aljaščanin među nama, zaključio je da je to vrlo čudan fenomen. Svi smo uspjeli da se udobno smjestimo te prve noći. Bilo je lijepo visjeti na stijeni. Užitak je zateći se ponovo u planini!

Jutro nam je priuštalo jaku kišu i nekoliko ledopada. Kasno popodne kiša je prestala, pa su Mike i John ispenjali do vrha Tea Party Pinnacle. Ovo je bio najslikovitiji bivak u čitavom usponu, a uz to je bio i jako udoban, naravno, za sve osim za spavanje. Nekoliko šalica čaja i snježna oluja poslali

su nas u zaklon bivak-vreća ranije nego smo očekivali.

Vedro nebo i slikovita planinska panorama u ružičastom jutarnjem svjetlu probudila nas je prije četiri sata ujutro. Željeli smo penjati. Vlažna oprema stajala je u vrećama i morali smo je presložiti, a tek onda naprijed. Slijedilo je pet ili šest stotina stopa najljepšeg slobodnog penjanja u čitavom smjeru, a uključivalo je sistem pukotina kroz neuobičajeno čisto, nепроблематично područje. Charlie i ja smo bili sretni jer je bio naš red da penjemo kao prvi navez. Još je jedna dobra strana ovog dijela uspona bila što ledopad više nije predstavljao neki veći problem. Još uvijek smo se osjećali kao mete na ovoj glatkoj ploči, ali nas je kamenje i led uvijek promašivalo. Zaglušujuća buka nije nas zabrinjavala, nego samo požurivala.

Narednog dugog penjačkog dana (penjanje poslije ponoći) bili smo na početku Prow, gdje smo proveli našu treću noć u stijeni, jednu od onih nakon kojih se osjećaš kao da si ih proveo u razvratu. Nakon četrnaest dužina više nismo mogli odrediti svoj položaj u stijeni, samo smo znali da još nismo blizu izlaza iz smjera. Napravili smo u stvari dvije treće.

Slabo provedena noć nije nam dala poticaja za rani početak penjanja («rani početak» podrazumijevao je bilo koje vrijeme prije podneva). Nakon nekoliko dužina Mike je doviknuo nama dolje da vidi snježište, komad snijega ili tako nešto, što bi mogao biti početak gornjeg snježišta. Tako blizu, tako skoro? Ali John je bio taj koji je srušio naše nade u skori kraj stijene, jer je nakon sedamnaeste dužine javio da snijeg ne vidi nigdje već da je iznad njega stijena i to stijena najgore moguće vrste. Dovršiviši dužinu, John se vratio užicima našeg udobnog bivaka — Moose Antler bivaka — rog je naišao još uvijek bio s nama. Odmah je bio podvrgnut ispitivanju o onome što nas očekuje.

Slijedeći dan i po bili smo izloženi najgorjem penjanju u stijeni: zaobljene stijene bez pukotina, koje su više sličile pijesku nego granitu. Klinove smo često zabijali. Napredovanje je predstavljalo izazov poput kockanja; od prvog penjača je zahtijevalo potpuno angažiranje. Ipak, planina je tu doživljavala svoju kulminaciju, svoj najveći uspon, ali mi smo mogli podnijeti i više.

U četvrtom bivaku ležali smo u vodi; poslije petog bili smo izvan stijene. Očekivali smo više snijega, ali, zamislite, bili smo žedni pri usponu u centru Aljaske! Poslije dvadesetak dužina još uvijek smo uživali u penjanju.

Osim kišne oluje drugog dana i noćnog snježenja, za vrijeme uspona smo imali izvanredno vrijeme. Ni šesti dan nije bio izuzetak: čist, jasan, sunčan. Ali u daljinu se stalno kuhala kišna oluja. Izgledala je prilično spektakularno sa sigurne udaljenosti i

nije nas brinula. Vrijeme se ovdje brzo mijenja. Upavo dok je Charlie završavao dvadesetiprvu dužinu i vodio slijedeću, posljednju tešku dužinu u suhoj stijeni, započela je oluja. Na brzinu smo dovršili ono što nam je ostalo od te dužine.

Vrijeme je bilo najlošije što smo ga imali u stijeni za proteklih dana. I penjanje i napredovanje s jumarijima se pokazalo kao veoma hazardno. Već u dva sata bili smo udobno smješteni u naša bivak-odijela. Gotovo čitave noći je snježilo i jak vjetar tulio je oko stijene, ali su nas spasile naše sintetičke bivak-vreće, koje su nužne na ovakvim usponima.

Kasno ujutro vrijeme se razbistriло i mi smo morali nastaviti svoj uspon. Zalihe hrane i vode bile su nam pri kraju, a bilo nam je dosta i tegljenja tog losovog roga. Poslije brojnih dužina u suhoj i kombiniranoj stijeni, koje bi bile penjački užitak bez teških naprtnjača, našli smo se na vrhu. Posljednjih stotinjak stopa, dok smo bili na vršnom grebenu, uhvatila nas je snježna oluja te smo odlučili da čekamo na ljepešte vrijeme. To je bio najneobičniji ples oblaka koji sam ikada video. Prizor je bio toliko spektakularan da smo odlučili provesti noć nedaleko od vrha. Bili smo umorni i žedni, ali sretni što smo napokon završili nošenje roga.

Sišli smo s vrha Njemačkim smjerom, koji nam je priušio strm, atraktivan led i otopenjavanje u njemu. Jako su nam smetale teške naprtnjače. Charlie je imao problema sa cepinom, izgubio ga je pred samim vrhom. Ali jedan drugi gubitak stvarao nam je još veće poteškoće: Mike je izgubio naočale za snijeg i već jedan sat kasnije oči su ga počele strahovito peći.

Tisuću stopa niže od nas vidjeli smo plavučastu plohu vode koja nam je bila cilj za taj dan. Bili smo bez goriva za kuhalo, a sisanje snijega nam je dodijalo. Ali, osamnaest sati kasnije nismo više bili žedni. Poslije kratkog odmora, malo skokova, brzog skijanja, klizanja i nekoliko padova, našli smo se u baznom logoru na Ruth glečeru.

Teške dane smo proveli u vraćanju opreme na mjesto gdje nas je trebao kupiti avion. Bilo je nemoguće izgaziti stazu u mekanom snijegu koji je prijetio lavinama.

Hudson nas je hrabro pokupio s mekanog glečera i odletio s nama u zemlju svježe hrane i povrća. Dok smo oblijetali Moose's Tooth i Great George svi smo znali da ćemo se ovamo vratiti.

* Centralni Aljaskin lanac, Moose's Tooth Jugozapadna stijena. Opis prvog uspona ove 2500 stopa visoke stijene. Uspon je trajao osam dana u ljetu 1974., a izvršen je iz prvog pokušaja. Penjači: Charlie Porter, Gary Bocarde, John Svenson i Mike Clark (Ocjena: 6, 5.8, A4). Članak je preveden iz časopisa Mountain, No 43 May/June 1975.

O granicama Biokova

Stari su pisci smatrali da se Biokovo pruža od prirodnog ucrtane granice zatonom Velička Vrulja, pa do Višnjice na domak riječi Neretvi, u dužini od preko 60 kilometara s morske strane. Kao dokaz za to povjenciā Petar Kaer u knjizi: »Makarska i Primorje, I. opisni dio« (Rijeka 1914), u poglavljju »Biokovo«, kaže: »Još za doba rimskog gospodstva u ovim stranama, smatrala se Vrulja prirodnim sjeverno-zapadnim međašem makarskog Primorja«. Stvarno, ako se i običan promatrač uputi s morske strane preko prevoja Dubci (288 m), koji je nad Vruljom, i dode do Gornjih Brela može s male uzvisine lako razabratiti kako se silazeći rep Dinarin postepeno ublažuje, da se zatim nad morem vrtlogavo uzdigne dobivši po narodu naziv Dovanj ili, kako je u nauci prozvano, omiška Dinara, dočim se Biokovo s južne strane postepeno penje. Budući da se u tome priroda pobrinula i duboko sjeverno-zapadnu granicu ubilježila, tako se i u podsvijesti Biokovaca tokom povijesti i pokoljenja isprelo naslijedeno mišljeno tkanje, da se Biokovo pruža ne po novijem znanstvenom istraživanju: od Velike Vrulje pa do Male Vrulje (kod sela Drašnice), nego od Velike Vrulje pa do sliva rijeke Neretve, tj. tamo gdje se planinski lanac gasi. Zato povjesničar Kaer, nakon završenog gornjeg citata, nastavlja: »Od Vrulje istočno do Višnjice prostire se Biokovo...«

Po tome starome shvaćanju o granicama Biokova, taj uski prostor zemlje dobivao je razne nazive kroz povijest: od davne starine »Parathalassia« ili »Primorje« (prema Kaeru); »Pagania« po nadimku od cara Porfirogeneta (navod iz studije historičara Karla Jurišića: »Nazivi naselja makarskog primorja«, Makarski zbornik 1970); »Neretljanska oblast« prema povjesniku Ferdi Šišiću (»Pregleđi povijesti hrvatskog naroda«, M. H. Zagreb 1962); »Krajina« za vrijeme bosanskih velmoža (Šišić); »Nahija Primorje« i Makarska »Skela« za turske vladavine u XV i XVI stoljeću (iz iste studije K. Jurišića).

Budući da je makarska luka od svih pristaništa u primorju najpogodnija i najsigurnija za odvijanje prometa, to se s vremenom i razvitkom trgovine u XVI. vijeku počelo nazivati Primorje skupnim nazivom »makarsko primorje«, dijeleći se na »gornje primorje« (od Makarske južno do Baćine) i »donje primorje« (od Makarske do Gornjih Brela. U XIX. stoljeću (za vrijeme Austrije) makarsko se primorje dijelilo u dvije općine: makarsku od Velike Vrulje do Živogošća (kao donje primorje) i gračku (gornje primorje) od Drvenika do Baćine.

Kako smo već naveli noviji zemljopisci drugačije obilježavaju granicu Biokova te je sužuju na prostor od Velike Vrulje do zavojista »Staza« (zvano Rodičeva cesta), odnosno do Male Vrulje kod sela Drašnice. Nai-me, geograf Ivo Rubić u svojoj studiji »Ispaša na Biokovu« (Hrvatski geografski glasnik br. 1, 1929) prvi je načeo i već na početku iznio svoje mišljenje i sud o granicama Biokova ovim zaključkom:

»Mnogi zovu Biokovom onaj primorski gorski niz, što se pruža od Omiša do Neretve. To nije ispravno, jer narod zove Biokovom samo onu najveću goru, što se uz more spružila od Vrulje do Podgore, do Rodića staze. Po geološkom sastavu i pružanju slojeva ne postoji razlika između gorskog niza, koji se proteže od Omiša do Neretve, ali po morfološkom obliku ta je razlika očita, osobito kod Vrulje.« (Zavojiste Staza nalazi se na nadmorskoj visini od 897 metara).

S tim zaključkom je i započela revizija povjesnog nasljeđa.

Koliko god se mi ne slagali s tim stanovištem, zbog naslijedenog mišljenja, studija se u velikom dijelu odnosi na gospodarsku stranu važnosti ispaše i obrade zemljišta na Biokovu i valjda je jedina koja je podrobno zadrla i obradila nekadašnju golemu korist po goli opstanak pučanstva biokovskog. Zatim je geograf Josip Roglić u svom znanstvenom radu »Biokovo« (Beograd 1935) opširno

obradio problem geolojskog sastava i morfologije Biokova. Roglić ne prihvata Rubićev zaključak već proširuje jugo-istočnu granicu od Rodičeve Staze na zaton Malu Vrulju, tj. na usjeklinu kod Stupice i udolinu Nevistinu Stinu, na nadmorskoj visini od 530 metara. U uvodu na str. 4 obrazlaže zašto je jugo-istočna granica na Maloj Vrulji povoljnija od ucrtane granice po Rubiću, te kaže:

»Mnogo je bolja morfološka granica Biokova, na jugoistoku, duboki prevoj i udolina koja ide od zaliva Mala Vrulja kroz Nevistinu Stinu (Gornje Igrane) i Brikvo do Dragljana. Ovaj prevoj je niži od Staze (ima apsolutnu visinu od 530 m.), i duboko preseca ceo greben, od primorja do zaleda. Ovako ograničeno Biokovo čini zasebnu morfološku celinu. Uzvišenja Donja Tora, Prisika, Vidovica, Štropac i Visoka, koja nižim ograničenjem čine sastavni deo Biokova, morfološki jasno pripadaju Biokovu, i imaju iste osobine. Ovo su lokalni nazivi, i narod ova uzvišenja ne smatra delom Rilića.« Zatim malo niže nastavlja: »Najzad dobra je osobina naše jugoistočne granice Biokova što izbjega na zaliv Malu Vrulju, koja čini jugoistočnu granicu biokovskog primorja, kao što zaliv Velika Vrulja predstavlja severozapadnu granicu istog primorja.« Na koncu u poglavljiju »Oblici obale« (str. 83) zaokružuje svoj stav: »Zalivi Velika i Mala Vrulja čine dve jasne i istovetne granice biokovske obale.«

Prema tome je Roglić osim produljenja granice s morske strane, od Staze do Nevistine Stine, produljio i granicu gornjih kosa, tj. od Staze unutar od morskog grebena, do brda Visoka (koja je nad Brikvom, nasuprot Sutvidu) i do Osoja, u zračnoj udaljenosti od oko 10 kilometara. U svemu ovome bitan je zaključak, prema Rogliću, da se jugoistočno od zatona Mala Vrulja, od sela Drašnice, uz more, nastavlja Rilić-planina do ušća rijeke Neretve.

Mišljenje znanstvenika i narodno mišljenje ne moraju se slagati, pa ipak u ovakvim se pitanjima stručnjaci s pažnjom odnose spram narodnom iskustvu, i Roglić, ispitujući komu pripadaju brda od Staze do Osoja kaže, da se ta uzvišenja u narodu ne smatraju Rilićem.

Prodolina od Stupice i Nevistine Stine do Gornjih Igrana dijeli Biokovo od grebena koji je, po Rogliću nazvan Rilićem, ali od G. Igrana pa na jugoistok, brda koja po Rogliću pripadaju Biokovu, spuštaju svoja rebara, koja se ne gase, već se unašaju i rastu u morski greben tzv. Rilić. To je naročito vidljivo kod Brikve gdje brda Visoka i Štropac svojim spuštenim rebrima ulaze u Sutvid (morski greben), visok 1160 metara.

Na svom prostoru od Male Vrulje pa do Višnjice nije naziv Rilić za planinu poznat u puku, pa tako ni na samoj planini sve do sela Kljenak, koje se nalazi iza primorskih sela Drvenika i Zaostroga. Po narodnom Ri-

lić se pruža tek od Kljenka i tek treću planinsku kosu nazivaju imenom Rilić. Ta kosa ide istim smjerom kao i ostala planina uz more. Baš nekako početkom kose nazvane Rilić uzdiže se brdo s nazivom »Rilić«, nadmorske je visine od 863 metra i tek ispod Vrgorca imade najvišu visinu.

U svim podbiokovskim selima, pa tako i od Drašnica do Višnjice, stanovnici kad su se uspinjali nisu govorili i ne govore da idu »u planinu« već »u brdo«, »u stine« ili »za stine«, a i Kačić ne pozna naziv Rilić, nego u stihu kazuje: »više Graca u primorske stine«. Stanovništvo je u stvari poznat naziv pojedinog brda iznad sela pod kojim bitiše, gdje radi i muči se za goli život, pa i ispod »najviše gore«, kako se izrazio Rubić, ali u svijesti i podsvijesti i te kako zna da se sva brda pod skupnim nazivom Biokovo pružaju od Velike Vrulje do Višnjice uz rijeku Neretu.

Prolazeći od Baćinskih jezera put Vrgorca, a povije Baćinskog blata, nedavno smo susreli težaka Blaćana koji se sa svojim magarcem vraćao iz polja. Upitali smo ga da nam kaže kako se zove brdo koje se tu blizu nadvilo, i pošto nam reče, ponovno smo ga upitali gdje se nalazi Biokovo. On mahne руком put sjevera i reče: Sve je ovo Biokovo! Ovaj primjer rječito kaže koliko je u podsvijesti utkana svijest o prostranstvu Biokova. Nijedan gornje-primorac neće kazati, ako ga upitate, da mu brdo nad glavom ne pripada Biokovu i pomalo se vrijeda, ako mu reknete protivno.

O Biokovu su osim Rubića i Roglića pisali i drugi. Rubićev je zaključak preuzeo i J. Ravlić u svojoj povijesnoj monografiji: »Makarska i njeno Primorje« (Split 1934). U Enciklopediji leksikografskog zavoda, pod rječju Biokovo, iznijeto je mišljenje o granicama Biokova, vjerojatno preuzeto od Roglića. Također i Fran Kušan u svome popularnom znanstvenom radu »Biokovo« (Makarska — 1971) prikazao je planinu služeći se Roglićevim radom, a možda i Željko Poljak u djelu »Planine Hrvatske« (Zagreb 1974). Konačno, s djelom »Geografija Hrvatske« (Školska knjiga, Zagreb 1974), u knjizi šestoj, u poglavljiju Makarsko primorje i Biokovo, obrađenom po M. Friganoviću, prikazano je slično gledište, te je tako taj zaključak ušao i u školski priročnik. Kazano je, da se Rilić naslanja priobalno na Biokovo kod Male Vrulje i da mu je najviši vrh 1155 metara.

Janko Duić u svom članku »Sutvid« (Planinarski list, 1977, broj 2, Rijeka), zanimajući se pitanjem granica Biokova, među ostalim kaže: »Ali gledajući s mora tu neprekinitu bradu, što se strmo spušta s ruba planine dokle god pogled dopire na sjever i jug, pomislim ipak da je to jedna planina. Zato nisam mogao a da mještanima ne postavim pitanje: Spada li Sutvid u Biokovo? Odgo-

vor je bio kratak i kategoričan: Da. Sve je to Biokovo. Skroz do Ploča.« Osim toga Duić tvrdi da se Rilić nastavlja na Sutvid a ne na Biokovo.

U zemljopisnim kartama ucrtava se dotična planina onako kako je utvrđeno da su joj granice. U specijalni precrtnoj po S. Gjuraniću i S. Pleiću (Split 1955) Biokovo je ispisano od Velike Vrulje do male Vrulje, dok Rilić nešto dalje od Drvenika. Također jeoznačen i vrh Rilić (863 m) iz Zaostroga. Na specijalki Hidrografskog instituta JRM (Split 1972) na isti je način postupljeno. Po ovome se razabire da možda postoji nejasnoća ili nesporazum oko granica Biokova.

Možda bi moglo biti zanimljivo iznijeti da zaton Velika Vrulja leži točno pod prevojem Dubci, gdje se planina najniže spustila, dok zaton Mala Vrulja ne stoji sredinom pod prevojem Stupica — Nevistina Stina, tek sjeverni dio zatona se dodiruje visinskim smjerom Nevistine Stine.

Naziv Rilić je vjerojatno deminutiv od imenice »rilo«, a narod ga je prozvao, jer je vrh Rilić tako istaknuto oštar, pa je nalik svinjskom rilu, i tako viđenu i uspoređenu nazvan pravom slikom viđenog.

Sad je tim prostorom obale urezana kroz samu trupinu planine suvremena asfaltna cesta i tako je vrgorska krajina, a i ostalo zaleđe, spojeno najbližom vezom s morem. Putniku koji tuda prolazi, a navlastito između Podgore i Drašnica, na planinskom prostoru zvanom Stupica pruža se jedinstven i zastrašujući vidik. Skoro svo srednje primjerice mu je pod nogama. Na visini od 500 metara, u golome kamenu, probijali su cestu naši zagonci iz sinjske, imotske i vrgorske krajine, viseći nad ponorom koji je na mjestima skoro okomit.

Ovaj članak i nema druge svrhe nego da skrene pažnju na izneseno mišljenje biokovaca.

i. s.

Otkud nedoumice oko korabskih vrhova?

TEODOR ANDREJEVIĆ

NOVI SAD

Povodom moga članka »Konfuzija oko korabskih vrhova«, objavljenog u broju 7-8/1976. »Naših planina«, profesor dr Vladimir Blašković dao je svoju informativno-instruktivnu studiju o Korabu, odštampanu u broju 5-6/1977. »Naših planina«, pod naslovom »Korab i nedoumice oko njega.« Pored veoma iscrpnih i korisnih podataka i instrukcija koje profesor Blašković daje u svojoj studiji, smatram nužnim da u odgovoru profesoru Blaškoviću pružim nužna objašnjenja i upozorim na izvjesne osobne propuste i neka ne sasvim ispravna tumačenja profesora Blaškovića.

Članak »Konfuzija oko korabskih vrhova« napisao sam jedino u cilju da dokumentirano iznesem različita mišljenja koja u našoj javnosti kruže već više godina o lokacijama i imenima najviših korabskih vrhova, kao i da pozovem mjerodavne da već jednom daju svoju konačnu riječ o realnom i naučno ispravnom stanju stvari. To sam učinio bez ikakvih namjera da branim ili pobijam nečija mišljenja, jer sebe ne smatram najpozvanijim da to činim.

Zahvalan sam profesoru Blaškoviću što me je upozorio na pisanje geodetskog pukovnika Janka Šenderdija o Korabu. Zaista, priznajem da za članak Šenderdija »Planinska oblast Koraba« (N. P. br. 1-2 1957.) nisam znao, jer nekim čudnim sticajem okolnosti, iako sam redovan čitalac »Naših planina«, taj broj nisam pročitao. To mi danas utoliko teže pada jer podatke o Korabu prikupljam još od 1933. godine, kada sam kao student i

član Srpskog planinskog društva iz Beograda s ing. Stanojem Nedeljkovićem, kasnijim predsjednikom SPD, i ing. Dušanom Podgradskim s Ljubotena, pa sve grebenom Šar-planine, u šestodnevnoj napornoj turi prvi put dospio u područje Koraba.

Janka Šenderdija, kao odličnog stručnjaka i planinara, upoznao sam u Beogradu 1952. godine kada sam bio načelnik i član Izvršnog odbora Planinarskog saveza Srbije. Na žalost, tada o Korabu nismo razgovarali. I danas želim što sam propustio da ovog eksperta za granična pitanja predratne i posljedratne Jugoslavije konsultiram o korabskim vrhovima. Ali onda su se diskusije vodile oko najvišeg vrha Šar-planine. Da sam znao za njegov članak »Planinska oblast Koraba«, moja izlaganja u članku »Konfuzija oko korabskih vrhova« kretala bi se vjerojatno u drugom pravu i imala sasvim određen smisao, jer iza riječi i mišljenja pukovnika Šenderdija stoji, bez sumnje, Vojnogeografski institut, za mene u ovim pitanjima najmjerodavnija ustanova u zemlji.

U svojoj studiji, inače posvećenoj Janku Šenderdiju, profesor Blašković na str. 146 veli: »Andrejevićeve nedoumice o Korabu uveliko su uvjetovane nedovoljnim poznavanjem istraživačke stvarnosti adekvatne znanstvene, stručne, pa i seriozne planinarsko-putopisne literature.« Mislim da bi bilo deplasirano, a i neskromno, da sada ovdje nabrajam šta sam iz naše i strane literature pročitao, pregledao i prikupio za ovih 44 godina, tragajući za što iscrpnijim podacima o

Korabu. Mnogo je važnije da kažem da su se malobrojni istraživači Koraba, znanstvenici visokog evropskog i svjetskog ranga, i naši i inozemni, bavili složenijim problemima geografije, geologije, mineralogije, etnografije i klimatologije, nego što su to pitanja geografskog proučavanja korabskih vrhova. Njihova zapažnja o najvišim korabskim vrhovima su potpuno irelevantna za predmet mog članka »Konfuzija oko korabskih vrhova«, te stoga njihova mišljenja i navode nisam smatrao potrebnim ni da spominjem. Tako je slavni Cvijić o Korabu samo ovo rekao: »Korab predstavlja prostranu površ oko 2.000 m. visine, iznad kojeg se dižu vrhovi do 2.600 m. sa mnogobrojnim cirkovima. (Geomorfologija knj. I, str. 451, izdane 1924. god.). I nigdje i ništa više! Doduše Cvijić na vrhovima Koraba nikada nije bio i to je nesumnjivo šteta. A Johann Georg von Hahn, koga svi rado spominju kada je riječ o Korabu, u svom putopisu »Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar«, Wien 1867. (u prevedu Mihajla Ilića iz 1876. g., str. 139) ovako opisuje korabske vrhove: »A gdje je Korab? — upitah ja. Sebuli Aga pomeri se malo natrag u levo i pokaza rukom na jedan strahoviti vrh tamno žute seni, no kad malo duže promatrah u vrhu poznađoh tri vrška, od kojih je srednji i najniži bio upravo nama na pomolu. Kad sam ga prvi put ugledao, video sam samo jedan vršak sa zadoljastim oblikom, vrh tako šiljast i tako visok prema okolini, kao što još nigde video nisam... Sebuli Aga pričao mi, kako se od Radomira do gore broje četiri sahata, da valja preći tri vrha i tri prva sahata puta nije priporočeno, no poslednjega sahata mora se više pužati no peti.« A na str. 572. Von Hahn kao da se pravda radi ovakvih nedovoljno stručnih opisivanja, pa za sebe kaže: »No što moram naročito pomenuti to je da sam ja u kartografiji samo diletant i da pri putovanju nisam (kao npr. Bart), jedino kartografsku nameru imao, nego poglavito opšta etnografska i narodno ekonomna pitanja.«

U svom članku »Konfuzija oko korabskih vrhova« naveo sam istraživačke nalaze i mišljenja samo onih istraživača Koraba koji su se bavili detaljnim promatranjem i opširnim opisivanjem njegovih najviših vrhova. A to sam našao u studiji profesora R. Nikolića i u više publikacija D. Krivokapića, ne ulazeći u to, iz već spomenutih razloga, da li su njihovi nalazi i mišljenja naučno ispravni ili ne. Kod ovog objašnjenja moram da nglasim da mi je, uslijed nedovoljno precizne stilizacije rečenice u tekstu, promakla ozbiljna greška, pa je ispalo kao da su samo ova dva istraživača ozbiljnije proučavala Korab, što naravno ni u kom slučaju ne može biti točno, kao što je to i profesor Blašković na str. 146. pravilno primjetio. I pored oštih napada profesora Blaškovića na Dušana Krivokapića i obezvređivanja njegovog istraživačkog rada, Krivokapić neosporno spada među najbolje jugoslavenske poznavaoce

Šar-planine i Koraba. Njegova knjiga »Šar-planina« (izdata i nagradena 1969. god.) predstavlja, prema općem priznanju, kao geografsko-turistička studija, kapitalno djelo o ovom planinskom masivu.

Kako su stvorene nedoumice oko korabskih vrhova i tko je odgovoran za ovakvo stanje u našoj publicistici? Kao što je poznato svoje mišljenje da se najviši vrh Koraba nalazi u Albaniji Krivokapić je objavio i u zagrebačkom časopisu »Priroda« još 1967. godine. Zanimljivo je da se profesor Blašković, kao zagrebački geografski znanstvenik i prirodoslovni stručnjak, nije tada javio da demantira mišljenje Dušana Krivokapića. Profesor Blašković, dakle, tek nakon punih 10 godina iznosi realne činjenice o najvišim korabskim vrhovima, što svakako predstavlja propust koji se teško može oprostiti. I ne samo profesor Blašković. Veoma je čudno i gotovo neobjašnjivo da se i poslije objavljanja Krivokapićeve knjige »Šar-planina«, 1969. godine, u kojoj na str. 261 doslovno stoji: »... penjanje na najvišu tačku Makedonije: na Mali Korab (2.764 m)« i objavljanja članka u beogradskoj »Politici« do 25. januara 1970. god. (listu koji se čita širom naše zemlje), u kome se tvrdi da Golemi Korab leži u Albaniji, nitko iz naučnih krugova širom Jugoslavije nije se javio da ukaže na netaćnost Krivokapićevih navoda. Zar ovakva šutnja, ravnodušnost ili nezainteresiranost naših naučnih i stručnih krugova ne stvara nedoumice i ne drži u potpunoj neizvjesnosti jugoslavensku javnost o tome šta je zapravo o korabskim vrhovima točno?

Kada se tome doda:

1. da na karti Debar 1:50.000 (izdanje VGI dopunjeno 1955) ne postoje uopće nazivi (toponiimi) Golemi Korab i Mali Korab, pa čak ni nadmorska visina najviše točke Koraba kod graničnog stupa br. 4, što se jasno vidi iz priložene foto-kopije spomenute karte;

2. da jedan od najistaknutijih jugoslavenskih geografa između dva rata, profesor Beogradskog univerziteta dr Pavle Vujević ni jednom od najviših korabskih vrhova ne daje ime »Mali Korab« (Narodna enciklopedija St. Stanojevića, izd. 1928., II knj., str. 379);

3. da zagrebački profesor i vrsni planinar dr Mirko Marković u svom članku »Korab planina sa Dešatom i Krčinom« doslovno navodi: »Odavde se taj greben nastavlja u Albaniji preko Malog Koraba (2.745 m)...« (»Naše planine« br. 1/1956. str. 22) — ustvari bezimene kote koja pripada Albaniji;

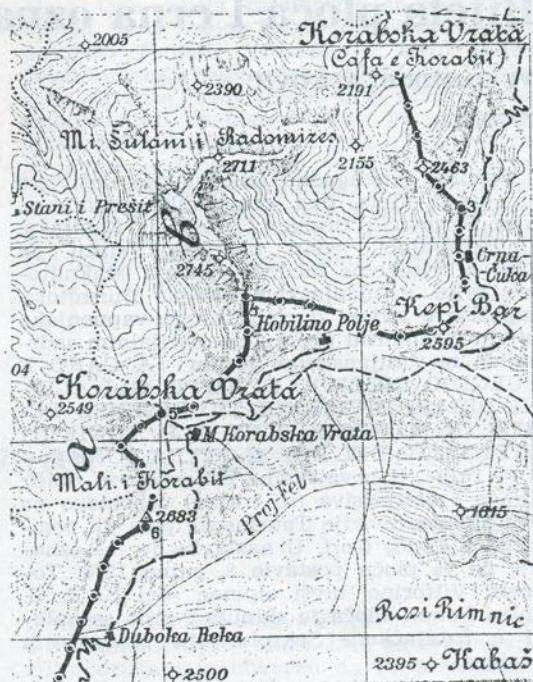
4. da u razgovoru obavljenom u Beogradu 23. septembra 1975. god. s predsjednikom Srpskog geografskog društva, profesorom drom Dušanom Dukićem, na moje pitanje da li se konačno zna za točne lokacije i nazive najviših korabskih vrhova, s obzirom na oprečna mišljenja R. Nikolića i D. Krivokapića — dobijem ovakav odgovor: »To vam ovde (misleći na Beograd) niko ne može reći. Obratite se makedonskim geografima u Skoplju«;

5. da u srdačnom pismu asistenta Vasilija Daskalovskog iz Geografskog društva na SR Makedonija (br. 319 od 22. 10. 1975.), napisanom po nalogu profesora Mileskog, pored ranije citiranog teksta i mišljenja da je Mali Korab kota sa n.v. 2683 m, doslovno stoji i ovo: »Tačnu lokaciju vrhova i gde se oni nalaze nismo u mogućnosti da vam pružimo, zato što do sada od strane VGI nismo zvanično obavešteni o njihovim najnovijim merenjima.«

— onda su nedoumice i konfuzije oko korabskih vrhova neminovine i razumljive. Dakle, nedoumice i nejasnoće postoje i kod onih koji važe za vrlo upućene, a ne samo kod neupućenih, kako to primjećuje profesor Blašković na str. 150. svoje studije. I da li se poslije ovakvih napisu, izjava i ocjena ne stiče dojam o nedovoljnoj ispitanoći i proučenosti najviših korabskih vrhova?

Profesor Blašković smatra omaškom tvrdnjom profesora R. Nikolića da je Korab »aramiska planina«, pa na str. 149. svoje studije daje ovakav zaključak: »Što se pak tiče »aramija« (tur = pljačkaša, razbojnika), njih je moguće mnogo više naći u tzv. civiliziranim i urbaniziranim sredinama, nego li među čestitim stočarskim goršatcima.« Svi mi veoma volimo i cijenimo planinske narode i njihov gorštački moral, ali je opće poznata činjenica da su svi istraživači Koraba i Sar-planine prošlog i početkom ovog stoljeća ozbiljno zazirali od ovih aramija i uz odgovarajuću buruntiju (pismena dozvola radi znanstvenih istraživanja) obavezno dobijali i oružanu pratinju turskih vojnika. Podsetimo se o tome na Cvijićeve riječi: »Ljumljani se bave skoro isključivo stočarstvom i kradom stoke. Oni vladaju onim najvišim svuatskim partijama Šar-planine... ima putanja kojima se kreću ljumljanske čete, i to su ljumljanske aramske putanje... U jesen izlaze u pljačku da bi od ukradene stoke spremili zimnicu... (Oslove za geografiju i geologiju Makedonije i Stare Srbije, knj. II, str. 1096, izdane 1911. g.).

Na kraju bih spomenuo netočno tumačenje profesora Blaškovića u pogledu imena

Koraba. Na str. 145, profesor Blašković navodi kako je Evlija Čelebi, putujući iz Beograda u Albaniju, »prešao gorsku visoravan Kraba, što je zapravo naš Korab.« Međutim, Kraba je planina u centralnoj Albaniji, osrednje nadmorske visine, o kojoj Cvijić veli slijedeće: »Od fliša je sastavljena skoro cela planina Kraba (oko 1000 m) između Škumbije i Arzena, na severu od Elbasana, koja je tako erozijom namrskana i cizelirana, da je teško prohodna« (Geomorfologija, knj. I, str. 446, izdanje 1924. god.).

To je sve što sam htio reći profesoru Blaškoviću o njegovoj studiji, o mom članku i o malo poznatom i usamljenom Korabu.

NAPOMENA UREDNIŠTVA

Budući da drug Teodor Andrejević u svom članku (odgovoru) opetovanju apostrofira red. sveuč. prof. dra Vladimira Blaškovića, uredništvo je prema uzelnom redakcijskom postupku upoznalo s time profesora Blaškovića, koji nam je povodom toga odgovorio:

»Cijenim veoma korektan i pothvalan postupak urednika NP, da me prema dobrim starim običajima upoznao s napisom koji se odnosi na mene i zahvaljujem na ukazanoj mi pažnji. Zahvaljujem i Teodoru Andrejeviću, koji svojim pisanjem samo potvrđuje točnost mojih navoda i tvrdnji ne pobijajući ni jednu jedinu temeljnju i bitnu činjenicu. Sva ostala pisanja i pričanja sporedna su i nebitala. Valja reći i to, da su se drugu Andrejeviću i u ovome članku prokrale neke omaške i greške. Nije točno, da Cvijić u svojoj »Geomorfologiji« (knj. I, str. 451) navodi o Korabu samo jednu recenicu i nigde i ništa više. Ipak, Cvijić u citiranom djelu izrijekom spominje Korab na nekoliko mjesta (npr. str. 439, 449, 451 dva puta), a pri svemu tome treba uvažiti kontekst, koga u ovom

slučaju nije malo a nije ni beznačajan. O putopisnom svaštarjenju Evlije Čelebi i po njemu označenoj planini Kraba ne treba trošiti mnogo riječi. Međutim valja znati toponički i oronimički značaj »kraba« s time, da je osim u srednjoalbanskom visočju Kraba taj naziv naći i drugdje (prisjetimo se: koliko ima u nas Bila, Sljemena, Plješevica, Velebita itd.). Povrh toga, u knjizi Evlija Čelebi »Putopis« (Sarajevo 1967) na str. 333, u napomeni ispod crte br. 34 doslovno stoji: »U orig: Kraba, a Evlija misli na pl. Korab na jugoslavensko-albanskoj granici zapadno od Gostivara.« Autor komentara je Hazim Sabanović. Dakle? — Zahvaljujući Vam, druže uredniče, na ukazanoj mi pažnji, sa željom da ne prekidamo našu višedjelničku suradnju, posebno još izjavljujem, da na članak druga Andrejevića ne namjeravam odgovarati. Razumijem njegovu nelagodnost, ali polemizirati o Korabu i o njegovim dovoljno već poznatim pojavama i činjenicama smatram savršeno suvišnim.«

Uredništvo »Naših planina« se nuda, da je time i polemika o Korabu završena.

Bijela ploča i crna oznaka

VLADIMIR BLAŠKOVIĆ

ZAGREB

Osobito i neugodno iznenadenje doživjela su ovoga ljeta dva crnogorska planinara, Vuk Krgović i Branko Cerović iz Žabljaka. Obilježavajući jednu planinsku stazu na 2280 m visokome Međedu, veoma istaknuto me vrhu u planinskom sklopu Durmitora, zapaziše u stjeni durmitorskoga vapnenjaka bijelu mramornu ploču s memorijalnim sadržajem na talijanskome jeziku: »A CARO E FULGIDO RICORDO DI TUTTI GLI ALPINI DELLA DIVISIONE TAURINENSE PERITI IN M. NEGRO L'EX ALP. TONIETTI VITTORINO DEL B. T. G. INTRA PONE 8—9 — 1975«. U hrvatskome prijevodu to znači: Draga i neizbrisiva (ili trajna) uspomena na sve alpine divizije Taurinenze pale (ili poginule) u Crnoj Gori. U nastavku je još oznaka, da je ploču postavio 8. rujna 1975. Tonietti Vittorino, bivši alpinac »del B. T. G. Intra Pone«. Ploča je skinuta i sada se nalazi u žabljakom Sekretarijatu unutrašnjih poslova.

Obavještavajući jugoslavensku javnost o tom nalazu S. Vuković napisao je u beogradskom tjedniku NIN (br. 1394 od 25. IX 1977) pored ostalog i ovo: »Pune dve godine, dakle, ovo fašističko znamenje odolevalo je vremenu i ljudima na jednome od vrhova Durmitora. I ko zna koliko bi još mermerna ploča stajala na Međedu, da je dva gradanina nisu slučajno pronašla. Vitorino Tonieti, izvesno je, dobro je upamlio Durmitor. Mnogo godina kasnije došao je kao »turista« i postavio »znamenje« fašističkoj diviziji. I to je točno.

Raznovarsne spomen-ploče u planinama nisu ništa novo ni neobično. Ima ih svuda u svijetu pa i u nas. Dovoljno je znano, da npr. u Alpama, napose u talijanskome području Tirola, nailazimo i na česta spomen-znamenja u ratu poginulim vojnicima alpincima. Međutim, bijela mramorna spomen-ploča na durmitorskome Međedu, znamen svima poginulim alvincima talijanske divizije Taurinenze, nije samo znak pjeteta nego je i veoma signifikantna. **Postavljanje ove ploče s takvim jasnim sadržajem u prirodnom planinskom perivoju Durmitora**, njeno isticanje u vrijeme i dane drskoga orgijanja neofašista i nacista u Evropi i Americi, krajnje je provokativno.

Jugoslavija i naši narodi uvijek su s razumijevanjem i dužnim poštovanjem dopuštali postavljanje spomen-obilježja svakome strancu nastradalome ili poginulome u našim planinama. Broj takvih spomenika u nas nije velik, ali nije ni beznačajan. Prisjetimo se, da i na području glavnoga grada Hrvatske, Zagreba, na medvedničkom Slje-

menu, u neposrednom okrilju arhitektonski i umjetnički veoma interesantne crkve Majke Božje (975 m), postoji i s poštovanjem je pažen grob talijanskih vojnika i partizanskih suboraca. Dakle nismo »barbari« kako nas rado ozančavaju fašisti sviju vrsta i suvrstica. Ali **bijela mramorna ploča poginulim borcima divizije fašističkih alpinaca na durmitorskome Međedu neosporno je crna oznaka i veoma težak i mučan izazov**.

Da ove riječi opravdanog negodovanja budu razumljivije i jasnije, evo nekoliko ulomaka iz veoma informativnoga turističkog vodiča »Durmitor« ing. Aleksandra Krstića (objavljeno: Titograd 1962): »Za vreme NOB ustanička tradicija naroda durmitorskog kraja došla je do izražaja više no ikad ranije... Ustanički duh potpuno je zavladao na oslobođenom području Durmitora... U cilju ugušivanja narodnog ustanka u Crnoj Gori, neprijatelj je angažovao velike snage pa nije poštdeo ni ovaj kraj. Da bi zaplašio narod i primorao ga na pokornost, palio je sela, ubijao ljudе i uništavao im imovinu... Krajam maja i početkom juna 1942. g. durmitorska teritorija postala je poprište najtežih i najkrvavijih borbi koje su vodile jedinice pod komandom druga Tita protiv italijanskih i četničkih snaga... Sam Žabljak je bio bombardovan i dva puta paljen, tako da na kraju rata u njemu nije bilo nijedne kuće čitave. Ipak, narod nije klonuo ni u najtežem vremenu... Činjenica je da je ovaj kraj, zahvaljujući svom iznimnom geografskom položaju, kroz istoriju služio kao odlično tle za mnoge borbenе pothvate. Tako je i u toku narodnooslobodilačkog rata... služio za prikupljanje i formiranje borbenih jedinica... Najzad, od značajnijih zbijanja iz vremena NOB treba istaći i boravak Vrhovnog štaba i druga Tita na Durmitoru. Na obali Malog Crnog jezera postoji Titova pećina, na kojoj je podignuta spomen-ploča kao vidna uspomena na taj događaj.« (Navedeno djelo, str. 44—47.)

Tome i takvome crnogorskome ponosu, u Razvrsju na podgorini Međeda i Savina kuka (2312 m), neobičan planinar i legendarni pjesnik-borac Vladimir Nazor ispjевao je 28. svibnja 1943. pregršt snažnih i kao u mramornoj stjeni isklesanih stihova pjesme partizanke »Durmitor«: pjesme duboko dojmilive. Evo njena ulomka:

Biješ me mrazom i dahom, što koči,
U dane, kad se livade zelene
I šume smolom već mirišu. — Hladan,
Osamljen, gord se ovijaš tišinom,
O kralju naših gora i planina!
A ja bih htio, da ko vulkan planeš,

I grlo ti se otvori, i lava
Iz utrobe ti klokotajuć sukne
U ovom novom kataklizmu Zemlje,
U ovoj novoj Društva apokalipsi.
Na tvome vrhu sjedi Udes naš.

Ako i kad je sve to tako, a tako jest i tako je ustinu bilo, tada se još teže i mučnije ukazuje izazovna činjenica i povijesna istina, da su u bespošteđnom ratnom zločinu i užasima okupatorskoga gnjeva u durmitorskoj krajini neposredno sudjelovali i fašistički alpinci talijanske divizije Taurinenze.

Zbog toga bijela mramorna spomen-ploča, što ju je u svojoj kvazi-pijetetnoj namjeri postavio Tonietti Vittorino u sivoj stijeni durmitorskoga vapnenjaka puginulim alpin-cima divizije Taurinense, nije samo veoma signifikantno znamenje nego je i nadasve drzak fašistički izazov, na koji treba reagirati javno, nedvosmisleno jasno i adekvatno slavnoj borbenoj tradiciji jugoslavenskog narodnooslobodilačkog rata. Tome i takvome opravdanome negodovanju i odlučnom protestu mjesto je i u ovom našem uglednom planinarskom časopisu.

Kuća na Sustavcu – primjer za ugled

DANILO MANIĆ

SARAJEVO

Planinari i izletnici koji posjećuju Treska-vicu najčešće kreću na Kozju luku najprije kolima ili autobusom smjerom Sarajevo — Trnovo — selo Turovi, a zatim nastavljaju pješice markiranim putem preko Sustavca, Skoka i Glibovca do planinarskog doma »Josip Sigmund«. Ta cesta vijuga prateći plahoviti Hrastnički potok, probijajući se od samog planinskog podnožja prema domu kroz usjeke i sjenovite proplanke, vješto zaobilazeći kote: Kum (1137), Mali Kozljen (1222). Plosnik (1288), Skok (1652) i najzad Veliki Lopoč (1776 metara) podno koga se rasplinila blago zatalasana zaravan zvana Kozja luka, budući da je tu nekad bilo jezerce čije su vode bile leglo komaraca, a divokozama uglavnom služile za napajanje.

Hodajući tom živopisnom cestom, kroz mladu ali veoma bujnu listopadnu šumu, planinari s olakšanjem zastanu pred Sustavcem, jer se na malom zaravanku iznad Hrastnice na visini od 1140 m nalazi lijepa planinarska kuća od brvnara i snažan izvor veoma hladne vode, pa je to razlog da se odmore, osvieže i malo prezalogaje.

Brvnara je podignuta još 1951. godine, ali na »Starom Sustavcu«, nekih 300 metara južnije od sadašnje lokacije. Tamo je vлага zaprijetila da ošteći drynu konstrukciju pa je 1971. prenesena na sadašnje mjesto i djelomično renovirana. Od tada do ove godine nije često korišćena, premda je Sustavac bio i ostao najpopularnije odmorište na putu prema Kozjoj luci. Lijevo od kuće, kraj puta, izgrađena je lijepa česma, posvećena jednom od najvećih bosanskohercegovačkih planinarskih entuzijasta starije generacije — Sujli Suljagiću. Ovoga proljeća na insistiranje prof. Šaćira Jažića, predsjednika Društva, i uz podršku većine članova predsjedništva,

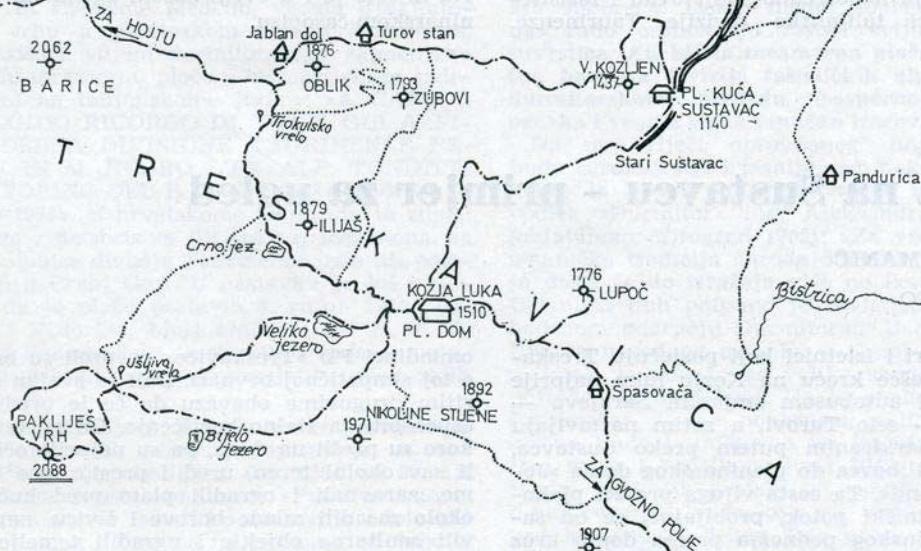
omladinci PD »Treskavice« preuzeli su brigu o toj simpatičnoj brvnari. Dali su svojim starijim drugovima obavezu da će je urediti i osposobiti za stalno korišćenje. Od riječi uskoro su prešli na djela, pa su najprije očistili sav okolni teren, uredili prostor oko česme, zaravnali i ogradili plato pred kućom, okolo zasadili mlađe borove i živicu, napravili sanitarnе objekte i ugradili temelje za skladište drva i potrošnog materijala. Poput pravih domaćina od uređenja okolice prešli su na renoviranje kuće. U julu ove godine nizom akcija omladinci su izmijenili i vanjski i unutrašnji dio brvnare, tako da se stara kuća ne može ni prepoznati. Sve u njoj i oko nje odiše svježinom, urednošću, čistocu, a najprije pada u oči da je nanovo pre-mazana od krova do poda masnom bojom.

Sada je to ugodan omladinski kutak, kapaciteta 8 ležaja, s kuhinjom za pripremanje hrane i dnevnim boravkom, ambijent kome je mladost udahnula mnogo veselosti i topline. Brvnara je uskoro postala omiljeno stjećiste mlađih u kome je red na zavidnoj visini, a po svoj prilici će tako i dalje biti. Znaci, omladinci »Treskavice« mogu s ponosom da kažu da su iskoristili pruženu šansu te da su u potpunosti ispunili povjerenje koje im je dato.

No oni nisu ni najmanje zadovoljni s ovim što su uradili do sada, već su nastavili s akcijom. Od Turova do Kozje luke obnovili su staru markaciju, a označili novu koja ide od Sustavca preko Velikog Kozljena, podno Peštera (1944 m) do Turovog stana, zatim ka lovačkoj kući u Jablan-dolu (1631 m), te se ispod stijena slikovitog Oblika (1769) spušta na Trokulsko vrelo, pa krivuda u podnožju Leljena zaobilazeći Crno jezero i nastavlja se do Kozje luke. Prvi dio puta

LEGENDA

- LOVAČKA KUĆA
- PLANINARSKA KUĆA
- VISINSKA KOTA-VRH-
- KOLSKI PUT
- STAŽA
- MARKIRANA STAŽA

Staze u središnjem dijelu Treskavice

nije ranije bio označen, a drugi (od Jablan-dola i dalje) je ustvari markacija koju je još prije prošlog rata označio Rade Lasić, jedan od osnivača PD »Treskavice«, pa je sada temeljito obnovljena. Zanimljivo je upravo to što se na tom poslu najviše isticao mladi sin pok. Rada Lasića, Dragan Lasić, predvodeći mlade entuzijaste.

Takmičarski je duh bio tako snažan da je svaki omladinac ili omladinka dao od sebe sve što je mogao, a neki su premašili sva očekivanja, pa je red da ih istaknemo, jer mogu i drugima da posluže za primjer: Edhem Cako Hamić, Sabra Kapetanović, Sunita Nuhefendić, Miloš Ljuboje, Dragan Špirić, Abaza Dženamir, Mirsada Čampara, Nada Gligorević, Fikret Kadrović i Edin Zorlak.

Poneseni svim tim uspjesima, omladinci su se zarekli da će nastaviti s još većim entuzijazmom sudjelujući u renoviranju doma na Kozoj luci, na čemu za sada rade uglavnom

stariji planinari, zatim na obnavljanju starih i postavljanju novih markacija. Oni s ponosom ističu da je pravo zadovoljstvo raditi u takvoj drugarskoj atmosferi kakva vlada ne samo u omladinskom sektoru nego i u čitavom društvu. Također pozivaju sve planinare da navrate k njima na Sustavac kada podu na Treskavicu, te da se osobno uvjere u gostoljubivost koja tamo vlada i u red i udobnost koje su oni s mnogo ljubavi i odricanja stvorili.

Naravno, mladi planinari »Treskavice« upućuju ljubiteljima planina još jednu poruku: da prođu novom stazom od Sustavca prema Jablan-dolu pa prema Kozoj luci. Za ovu relaciju treba dva sata hoda više nego starim putem, ali će prolazak novim krajolicima biti izuzetan doživljaj za sve istinske ljubitelje stoljetnih šuma kojima obiluje taj predio i bit će obogaćeni novim planinarskim iskustvom i zadovoljstvom kada osmotre nizine pod sobom i plave horizonte u daljini orlovske pogledom s impozantnog Oblika.

Jubileji

25 GODINA VICKOVOG STUPA NA MOSORU

Planinari i graditelji »Vickova stupa«, okupili su se na Mosoru da na planinarski način proslave 5. godišnjicu izgradnje planinarskog skloništa. Među sudionicima proslave bio je i narodni heroj, član Savjeta Federacije, drug Vicko Krstulović.

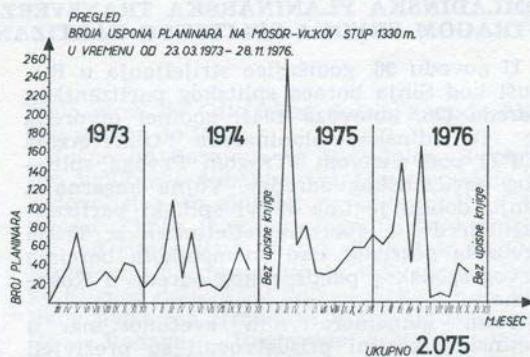
Planinarskim krugovima je poznato da su sklonište izgradili planinari i radnici Brodogradilišta »Vicko Krstulović« (sada Brodograđevna industrija »Split«) u okviru svoje djelatnosti. Svečano otvorenje ovog skloništa posvećeno je Danu ustanka Hrvatske.

U Spomen-knjizi стоји записано: »Danas na 27. VII 1952. godine Planinarska sekacija »Arsenal« (sada Planinarski klub »Split«) podiže u čast prvoborcu Vicku Krstuloviću ovaj stup — planinarima kao sklonište, a partizanima kao spomen.«

»Vickov stup« je dominirao planinom punih 25 godina, izazivao naročito one koji su skloni prirodi i planini, izazivao je i druge i privlačio kao magnet da zadovolje svoju značajku, da mu se poklone, da ga zavole kao svoj vlastiti dom.

Danas, kada se spominjemo graditelja planinarskog skloništa, čitamo u kronici izgradnje: »Po žestokoj buri probija se do vrha grupa planinara da odredi položaj stupa, zabija temeljni klin na najljepšem mjestu, odakle će stup dominirati na sve strane. Nakon toga je počela izgradnja prema ideji i načrtima tadašnjeg referenta Planinarske sekcije »Arsenal« druga Ante Grimanija. Izgradnja započima u Brodogradilištu, pribavlja se materijal, sakupljaju se i koriste otpaci materijala, savijaju limovi, kroji drveni kostur, određuje unutrašnjost. Sve je graditelje zahvatila grozica, uživjeli se u izgradnju stupa. Nakon završenih konstrukcijskih radova nastaje druga faza izgradnje koja zahtijeva veliki broj ruku što će prenijeti sav pripremljeni materijal na vrh planine i zatim nastaviti sastavljanje konstrukcije i konačno oblikovanje planinarskog skloništa. Pet subota i nedjelja dobrovoljne povorke vukle su i nosile na vrh, po suncu, po kiši i mraku, u ranu zoru znali su stići na vrh planine. Po kamenitom terenu, šrapama, kuda ni mazga ne može, vuklo se teške čelične ploče, cement, pržina, voda, drvo, boja, alat i sve ostale potrebštine. Prilikom montaže skloništa svaki je želio nešto raditi, cementirati, bojiti i svugdje sudjelovati. Baš tada u tim danima mnogi su uvidjeli da »umor prolazi — zadovoljstvo ostaje«, što je i danas omiljena uzrečica planinara u Planinarskom klubu »Split«.

Tko su ti graditelji i pomagači? Tko su ti koji su dvije tone materijala iznijeli na svojim ledima i rukama i užidali na vrh Moso-

ra? To su planinari i članovi radnog kolektiva Brodogradilišta i mnogi drugi simpatizeri planinara. Prilično je velik popis (111 osoba, od čega 47 graditelja i 64 prenosioca materijala), da bi se moglo nabrojiti sve one koji su pridonijeli i pomogli izgradnju ovog planinarskog skloništa. Gradili su ga radnici Brodogradilišta, planinari i učenici Brodograđevne škole »Mirko Dumanić«. Sudjelovali su zidari, bravari, električari, stolari, tehničari i inženjeri.

Planinarski klub »Split« stalno nastoji održavati ovaj planinarski objekt koji je poznat i široj društvenoj javnosti. Nastoji da se u njemu stalno nalazi upisana knjiga i pečat. U tom ima i pomoći od nekih članova PD »Mosor«, domaćina planine na kojoj se nalazi ovo planinarsko sklonište. U proteklih nekoliko godina planinari Bojan i Mitja Tollazzi vode statističku evidenciju uspona na »Vickov stup« prema upisanim planinarama u upisnoj knjizi. Danas možemo evidentirati slijedeće uspone: 1973. godine 320 uspona, 1974. 449 uspona, 1975. 712 uspona i 1976. 593 uspona. Iz ove evidencije dade se zapaziti da su usponi najčešćatili u mjesecima: ožujak, travanj i svibanj, nešto manje u listopadu i studenome. U ostalim mjesecima usponi su znatno rjeđi. Treba naglasiti da ovi podaci nisu potpuni, jer se još uvijek dogodi da nestane upisana knjiga što onemogućava točno evidentiranje učestalosti uspona na vrh Mosora, odnosno na »Vickov stup«.

U okviru programa proslave izgradnje planinarskog skloništa organiziran je i razgovor s graditeljima. Sudionici razgovora podsjetili su se na doba kada je određeni broj entuzijasta od zamisli i organizacije do konačne realizacije ostvario datu obavezu na Godišnjoj skupštini Planinarske sekcije »Arsenal«. Ideja je nikla za vrijeme nevremena, razvijala se i konačno dobila svoje obilježje: Spomen-stup i planinarsko sklonište.

Milan Sunko, prof.

Transverzale

OMLADINSKA PLANINARSKA TRANSVERZALA »TRAGOM PRVOGA SPLITSKOG PARTIZANSKOG ODREDA«

U povodu 36. godišnjice strijeljanja u Ruđuši kod Sinja boraca splitskog partizanskog odreda (26. kolovoza 1941. godine) otvorena je Omladinska planinarska transverzala (OPT) pod nazivom »Tragom Prvoga splitskog partizanskog odreda«. Vojna kasarna u Sinju dobila je ime »Prvi splitski partizanski odred«, a tvornica »Cetinka« iz Trilja preuzeila patronat nad spomenikom borcima Prvog splitskog partizanskog odreda u Košutama.

Ovim komemorativnim svečanostima u Cetinskoj krajini prisustvovali su preživjeli borci, predstavnici društveno-političkih organizacija Splita i Sinja, pripadnici JNA, te rodbina strijeljanih splitskih prvorazora.

Inicijator i organizator ove OPT je Stanica planinarskih vodiča iz Splita. Uz pokroviteljstvo Saveza boraca narodno-oslobodilačkog rata, Općinski odbor Split, i Konferencije Saveza socijalističke omladine Split, uspješno je realizirala projekt transverzale i izvršila sve nužne predradnje: trasiranje staze, markiranje puta, kontrolne točke, dnevnik transverzale i spomen značku za obilaznike transverzale.

Ova planinarska transverzala, za razliku od mnogih drugih planinarskih transverzala kojima je cilj aktivnost u planini i prirodi, kao osnovnu ideju ima trajno obilježiti puteve i mesta iz narodno-oslobodilačke borbe, učiniti ih pristupačnim omladini i radnim ljudima i usaditi u mladim generacijama njegovanje revolucionarnih tradicija.

Svečano je otvorena organiziranim partizanskim maršem u kojem su sudjelovali planinari i omladinci iz Splita, Makarske i

Sinja. U toku cijelog marša transverzalom »Tragom Prvoga splitskog partizanskog odreda« sudionici narodno-oslobodilačkog rata objašnjavali su detalje marša prvih splitskih partizana i njihovu borbu s ustašama i talijanskim fašistima.

OPT »Tragom Prvoga splitskog partizanskog odreda« ima 8 kontrolnih točaka na dužini staze koja iznosi 35 kilometara.

Transverzalni put se započinje od KT-1 tj. od Spomen-kosturnice (groblje Lovrinac u Splitu), vodi preko splitskog polja u blizini kote 120 m (Kila) do sela Mravince, zatim do sela Kućine (podnože Mosora), dalje također markiranom stazom iznad prvog grebenja Mosora do kućinske lokve (KT-2). Dalje se put nastavlja nešto većim usponom prilično divljim kamenitim terenom do planinarske kuće »Ljubo Uvodić — Razin« (KT-3). Put se nastavlja također usponom i brojnim serpentinama preko divljeg krša te u blagom luku ispod vrha Ljubljan zalazi na sjeverne padine Mosora u ljubljanske doce (KT-4). Nastavlja kamenitim bespućem, stalno se spuštači, do Doman staja i zatim u zaselak Vukovići (selo Kotlenice), prelazi cestu i nastavlja kolskim putem preko krušvarskog polja u selo Krušvar (stara škola KT-5). Blažim usponom kroz razvedenu jarugu vodi na Tropošnik (KT-6), odatle kroz šumu uz prilično strmo silaženje u selo Vojnić, zaselak Terzić, i u laganim usponom do prvih grobova, zatim drugih grobova boraca splitskog partizanskog odreda u Klapeža ogradi (KT-7). Odatle na spomenik borcima Prvoga splitskog partizanskog odreda (KT-8) u neposrednoj blizini sela Košute.

Svaka kontrolna točka je obilježena i ima poseban pečat koji nose sa sobom vodići prilikom organiziranih grupnih obilazaka i partizanskih marševa. Kod individualnih (neorganiziranih) obilazaka, kontrolne točke dokazuju se fotografijama na kojima se mora vidjeti obilaznik i predio koji označava kontrolnu točku (KT).

Citavu stazu vremenski je moguće proći za 15 do 17 sati hoda. Staza je označena crveno-bijelim markacijama uz povremene oznake OPT. Dužina staze iznosi oko 35 kilometara.

Dnevnik OPT izdaje zainteresiranim Stanica planinarskih vodiča Split — adresa: 58000 Split, Dom JNA, Saveznička obala 18, uz naknadu od 30 dinara. Uređeno ispunjen dnevnik transverzale obilaznik dostavlja Stanici Split. U roku od 40 dana Komisija OPT vraća vlasniku dnevnik i počlanju mu numeriranu Spomen-značku OPT.

Milan Sunko, prof.

Zimsko planinarenje u BiH prije rata

STJEPAN LINZENDER

KARLOVAC

Između godina 1930. i 1940. u Sarajevu je bilo nekoliko planinarskih društava, s obzirom na bližu i dalju okolicu bogatu planinama. Sva ta planinarska društva imala su svoje planinarske domove i skloništa, gotovo na svim planinama. Svakako je prednjačilo »Društvo planinara u BiH« sa svojim brojnim skloništima, pa onda »Prijatelj prirode«, HPD »Bjelašnica«, »Romanija«, »Kosmos«, »Alja Đerzelez«, »Ski-klub«, »Slavija« itd. Dakle, planinarstvo onoga doba bilo je razvijeno i to je bilo ono, mogli bismo reći »klasično planinarstvo«. Svake subote ili nedjelje »ruksak na leđa, pa u planinu«, takorenu koliko tjedana toliko izleta, bez obzira na vremenske prilike i godišnje doba. Polazak je bio iz Sarajeva za bliže planine ili željeznička stanica za dalje planine, jer se u ono doba koristila samo željezница, budući da nije bilo autobusnih veza i žičara.

Pošto su planine u BiH visoke i preko 2000 m, to se zimi i snijeg zadržava na njima 5 do 6 mjeseci; zato se zimi nije moglo ni zamisliti planinarenje bez upotrebe skija. Zimi naime, osim zadovoljstva, koje pruža samo planinarenje, postoji još i zadovoljstvo u samom skijanju. To zadovoljstvo sadrži dva dijela: prvo, skijanje po padinama planine na koju smo došli i drugo, skijanje kod povratka kući, zapravo onim stazama, kojima smo i došli na tu planinu. To skijanje na povratku kući svakako može biti posebno zadovoljstvo pogotovo ako je i vrijeme povoljno.

Oko Sarajeva ima nekoliko planina s lijepim terenima za skijanje. Na primjer Bukovik i Crepoljsko. Tu su u ono doba bile planinarske kuće HPD »Bjelašnica« (Bukovik), »Prijatelja prirode« (Crepoljsko — G. Močići) i Ski-kluba (Crepoljsko). Dok još neke od ovih kuća nisu postojale, jedna družina mlađih planinara s Bjelava iznajmila je seosku kuću u G. Močićima (tzv. »Metla«). Tereni Bukovika i Crepoljskog veoma su prikladni za skijanje, kako za početnike tako i za napredne. Povratak kući bio je u nekoliko pravaca, međutim najčešće: Bukovik — G. Močići — Crepoljsko — Goročeć, Grdonj — Bjelave (Sarajevo), ili Bukovik — D. Močići — Čavnjak — Grdonj — Sarajevo. Lijep je povratak bio i preko G. Močića i Skakavca (dom »Kosmosa«) za Sarajevo (Koševo).

Dalje od Sarajeva, vlakom do Pala, dolazili smo do Romanije i Jahorine. Jahorina, već u ono doba poznata po svojim terenima na Goloj Jahorini, svakako je idealna za skijanje. Povratak kući od planinarskih kuća na Vukelinim vodama (»Romanija« i DP BiH) također je lijep kroz šumu, u početku

malo strm do Oficirskog doma, a onda blagim padom do Pala.

Južno od Sarajeva je Bjelašnica. Sa svojim velikim i dubokim vrtaćama posebno je zadovoljstvo za skijaše, naročito u III i IV mjesecu, kada je snijeg slegnut i tvrd, omekšan od sunca (tzv. »firn«). Povratak od Observatorija bio je moguć na više strana. Preko Štirnog dola (Stini dol) — Grkarice — Velikog polja (na Hrasnički Stan), ili Malo polje — Radava — Brezovača — Riža — Vrelo Bosne — Ilička stanica, ili preko Bjelašnice: Stanari — Mrtvanje (»Slavija«) — Pazarić. Kada je HPD »Bjelašnica« podiglo sklonište na Kasov dolu nedaleko Velikog polja, točno na pravcu Veliko polje — Observatorij, a poslije i markirala stazu Kasov do — Observatorij, tzv. »Josipovu stazu« (po Josipu Šeferu, namješteniku na Observatoriju i zamislili Josipa Nepomuckog), put s Observatorij na Veliko polje i obratno znatno je bio skraćen. Istočno od Bjelašnice je Treskavica, sa svojim skloništem na Jablan dolu (DP BiH), također prikladna za skijanje, ali u ono doba manje pristupačna (preko Trnova slaba prevozna veza). Povratak s Jablan dola, preko Barica (2088 m), pa na Hojtu do Štirnog dola pod Observatorijem, obiluje lijepim terenima, blagim i veoma strmim (s Barica). Od Štirnog dola dalje već opisanim smjerovima.

Kod Travnika je Vlašić planina, s vrlo lijepim terenima za skijanje. Padine te planine od Devečana preko vrha Opaljenika, do Kraljice, ništa ne zaostaju iza onih na Jahorini i Bjelašnici. Povratak je obično bio od Devečana u Turbe, ili rjeđe, za bolje skijaše (jer je staza veoma strma), od Devečana direktno u Travnik do Baš-bunara.

U Hercegovini često su posjećivane kuće na Prenju (»Prijatelj prirode«) i Čvrsnici (HPD »Bjelašnica« — Mali Vilinac). Čvrsnica je, istina, malo dalje; onda se išlo vlakom do Jablanice, pa u selo Doljane, gdje je živio seljak Jozo Klepica i priključio se planinarima kao vodič, ili preko Dive Grabovice. Čvrsnica je prostrana i visoka planina, s blagim, a i strmim i dugim padinama, na kojima su na svoj račun došli oni srčani skijaši, a i manje srčani sa svojim cik-cak vožnjama u kristijanijama i telemarkima. Povratak je obično bio od kuće na Malom Vilincu, pa preko visoravni Čvrsnice, kroz šumu, u Doljane i Jablanicu.

Eto, u ono doba su planinari također koristili ljepote planina u BiH, čije su padine i vrhovi i danas ostali isti. Stare se staze, koje smo naprijed opisali, i sada još mogu koristiti, s istim zadovoljstvom kao i nove.

Dvije bilješke s Velebita

Prof. dr MIHAJLO PRAŽIĆ

ZAGREB

Ing. ANTE PREMUŽIĆ

Nedavno je u riječkom dnevniku »Novi list« izao članic o izletu grupe riječih planinara na sjeverni Velebit i autor toga članka u jednoj se rečenici divi planinarskoj stazi pokojnog Ante Premužića. Ta me je rečenica lecnula, no u isto vrijeme i upozorila, da je ona rezultat šutnje i prešućivanja svega što je taj čovjek učinio hrvatskom planinarstvu prije četiri decenija, a ta šutnja nije slučajna i nehotična, jer se proteže kroz posljednjih desetak godina. Poslao sam zato u riječki »Novi list« kratak dopis, a taj je odmah i štampan, u kojem sam u želji da ispravim desinformaciju o »pokojnom« ing. Ante Premužiću, naveo da on nije mrtav, nego baš naprotiv, da sa svojih 80 godina života on i ovu, kao i ranije jeseni, u relativno dobroj fizičkoj i punoj psihičkoj kondiciji provodi na moru, nedaleko Velebita i svoje velebitske staze.

Kako se ta omaška riječkom planinaru nije slučajno potkrala i kako, vjerojatno, ne samo riječki, nego i mnogi zagrebački, a pogotovo hrvatski planinari i planinari iz ost-

alih republika, isto tako misle, osjetio sam se ponukanim da kratkoj ispravci te desinformacije dodam i ovih nekoliko redaka, namijenjenih čitaocima »Naših planina«.

Za svoga relativno kratkog boravka od 7 godina na Sušaku u Direkciji šuma oko godine 1930. ing. Ante Premužić napravio je toliko mnogo za naše planinarstvo (o čemu sam još prije desetak godina i pisao u »Našim planinama«), te mi se čini opravdanim da dio toga ponovno osvježim za čitaoca »Naših planina«.

Možda danas i nije važno da Čabran i ne znaju da im je ing. Ante Premužić prije više od 40 godina napravio planinarsku stazu na najljepši dio njihove bliže okoline, jer ta staza i nema nikakve oznake niti table. To isto vrijedi i za Crikvenicu. Da je jedinu planinarsku stazu u dužini od 3 km u najljepši dio bliže Vinodolske okoline do ruševina Frankopanskog grada Badnja izgradio ing. Ante Premužić, to danas u Crikvenici, a prošlo je tek 45 godina, više nitko ne zna, jer na stazi i nema nikakvih oznaka i nikakve table, makar je ta jedina planinarska staza i danas jednako dobro očuvana kao i

UZ GORNJI ČLANAK

Slažemo se s prof. Pražićem da su mnogi ljudi ing. Antu Premužića nepravedno zaboravili, no nikako se to ne može prigovoriti planinarskoj organizaciji, jer je upravo ona ta koja već više od 40 godina propagira Premužićevu stazu i ulaze sredstva u njeno popravljanje. Prigovor bi trebalo možda uputiti šumarskim organizacijama tog područja, koje se za stazu više ne brinu, otkad ju je Šumska uprava na Sušaku 1933. izgradila po ideji ing. Premužića. Staza nije »jednostavno prekrštena u Velebitsku magistralu«, kako tvrdi Pražić, nego smo je mi planinari iskoristili kao dio trase Velebitskog planinarskog puta i tu činjenicu uvijek ističemo (npr. u našem Planinarsko-turističkom vodiču »Velebit«, Zagreb 1976., bar na dvadesetak mjesaca, a osobito na 23. stranici uz Premužićev portret, te u Dnevniku VPP-a, npr. u opisu 2. i 4. etape). Osim toga pozvali smo ing. Premužića i na otvorenje VPP-a 1969. godine, u čemu nam je i sam prof. Pražić pomogao, i tom je prilikom Premužić svečano otvorio VPP.

Sto se tiče imena doma na Zavižanu odnosno Vučjaku, ispravan je i jedan drugi naziv, iako je drugi precizniji. Kao što je Tomislavov dom i na Medvednici i na Sljemu, tako je i taj dom i na Vučjaku (uža lokacija) i na Zavižanu (Vučjak pripada zavižanskoj skupini). Priklanjam se nazivu Dom na Zavižanu jer je pod tim imenom postao poznat javnosti kao meteoroološki punkt. Svaki dan se u meteorološkim izvještajima spominje Zavižan.

Potaknut prigovorom prof. Pražića, da sam u svojoj knjizi »Velebit« (PSH 1969), a i poslije, krivo pisao Skoropovac umjesto Skopurovac, otišao sam jednom prilikom u taj velebitski zaselak i anketirao stanovništvo. Svi su jednoglasno tvrdili da se njihovo naselje zove Skoropovac, a nikako ne Skorupovac. Držeći se pravila da treba usvajati narodna imena, morao sam prihvati oblik Skoropovac iako je i meni jasno da je to ime moralno nastati sažimanjem riječi Skoropovac, kako se vjerojatno u davnini i govorilo. Da usput spomenem i to da

da se iz Skoropovca prošloga ljeta iselio i posljednji stanovnik. Kuće su posve prazne, pa smo planinarsko sklonište preseili iz dosadašnje vlažne prizemnice u susjednu solidnu zgradu. Za nju PSH plaća najamnju.

Prof. Pražić je posve u pravu kada tvrdi da se planinarsko sklonište u Rožanskim kukovima ne može nazivati Rossijevom kolibom nego kućom. Tu smo grešku ispravili (usporedi naš Vodič po Velebitu 1969. i 1976. godine). Možda je izvor te greške naziv Rožanska koliba u vojnoj specijalci.

Sklonište je uistinu vrlo neuredno, a inventar demoliran, no valja znati da za to ni malo nije kriva planinarska organizacija koja, iako siromašna i amaterska, ulaze u sklonište velika sredstva (npr. PSH je obnavljao zgradu 1955. i 1969. godine, prije dvije godine je popunio inventar, nešto prije toga obnovio je krov i cisternu itd.). Krivi su nesavjesni posjetioci. Prigovori Savezu upućeni su dakle na krivu adresu.

Članovi planinarske organizacije ne mogu otvorene objekte čistiti i rediti, poput slugu, iza svakog posjetioca. Rješenje nije ni u tome da sve što posjetioci uniše ili odnesu odmah nadomjestimo, jer je to bure bez dna. Jedino je rješenje u odgojnном djelovanju na potencijalne posjetioce, a to je dugotrajno i mučan posao. Istina je da je prije otvaranja VPP-a skloniste bilo mnogo uređije. Onda se posjet Velebitu udeseterostručio. Dovoljno je da se medu posjetiocima nađe samo nekoliko primativaca i sklonište će za čas biti demolirano. Medu posjetiocima nađalost postoji solidarnost neke čudne vrste: iako znaju za počinitelje takvih divljaštva, oni šute i — optužuju planinarsku organizaciju radi neurednosti!

I na kraju jedno pitanje i planinarama koji posjećuju sklonište: šaljete li Savezu 10 dinara po jednom noćenju u ovom ili drugim skloništima, kao što je Jasno piše na izyješenom kućnom redu? i od koga bi Savez, koji tim objektima upravlja, trebao dobiti doprinos za njihovo održavanje?

Dr Željko Poljak

ROSSIJEVA KUĆA

Boraveći ove jeseni u sjevernom Velebitu, proveo sam nekoliko sati i pred Rossijevom kućom, što me je ponukalo da bacim na papir ovih nekoliko redaka.

Još prije desetak godina upozorio sam u »Našim planinama« na nelogičnost s nazi-vom planinarske kuće na Vučjaku. Tu kuću između dva rata sagradio je predsjednik HPD-a dr Ivan Krajač. Nakon oslobođenja je kuća prekrštena u Dom na Zavižanu. Upozorio sam tada da planinari ne bi trebali unositi u planinarsku uporabu krive ili netočne nazive. Trebalo je desetak godina, pa da Dom na Vučjaku dobije opet svoj prvotni naziv. No iskriviljavanje velebitskih naziva tim primjerom nije iscrpljeno. Navest ču ovaj puta samo još dva primjera. Iustom pri-likom, kada sam pisao o Krajačevu domu na Vučjaku, upozorio sam na još dvije greške. Prva se odnosi na ljetno naselje Skorupovac, koje leži na pola puta Premužičeve staze od Alana do Oštarija, a u kojem Planinarski savez ima i iznajmljenu kuću za sklonište. Upozorio sam tada, da je naselje dobilo naziv po tome što su žitelji iz primorskih sela odlazili preko ljeta sa stadima na Velebit u ispašu, a u tom svom naselju su od sakupljena mlijeka preradivali sir, maslo i skorup, pa su naselje okrstili sa Skorupovac. Uslijed štamparske greške ili površnosti u jednom izdanju specijalke Skorupovac je označen sa Skorpovac. Jedan je naš planinar publicist taj pogrešni naziv prihvatio i od tada se taj krivi naziv kod dijela naših planinara udomaćio. Makar sam apelirao da se ta greška ispravi, do sada to nije učinjeno. Druga greška je vezana uz Rossijevu kuću, koju naša planinarska literatura i Planinarski savez stalno nazivaju Rossijevom kolibom, pa se i sada na Rossijevoj kući nalazi na vratima limena tabla sa natpisom Rossijeva koliba. Nije mi jasno kako je i zašto došlo do te greške. U našem narodu i našem jeziku sasvim je jasno što je koliba, a što je kuća odnosno dom. Koliba je građena od dasaka, okoraka, oblica ili pletera, bez prozora i bez unutrašnjega uređaja. Što je međutim s Rossijevom kućom? Tu je kuću HPD dao sazidati solidno i stručno, od tesana kamena, s propisnim krovom i tavanom, velikim vratima i odgovarajućim ustakljenim prozorom. U kuću je smjestio dvostruku pričnu od debelih dasaka. Dao je zatim unutar same kuće iskopati i izgraditi relativno veliku cisternu od 4-5 kubika sadržine vode, te konačno prostrani štednjak. Sve te elemente kuća ima i danas, pa mi je nejasno radi čega se insistira na terminu »kolibex, kada Rossijeva kuća nije i ne može biti koliba. Toliko o jezikoslovnoj strani, a sada prelazim »in medias res«. Prije skoro dvadeset godina odlučili smo, pošto smo u Šumariji u Jablancu dobili zadovoljavajuće informacije, da se s ing. A. Premužićem prebacimo na Alan i onda odemo na Rossijevu

prije 45 godina. Kada je Premužić došao u Direkciju šuma na Sušaku, na Plitvičkim jezerima nije bilo ni jednog kilometra staze oko bokojeg jezera. On je u nekoliko godina izgradio preko 70 kilometara staza, koji-ma je opasao ne samo sva Jezera, te Kora-nu nizvodno do trećega slapa, nego je izveo i staze na oba Medvjedaka, na Mukinu, na Cagalj i uz Ričicu. Danas, ne samo da nitko u Nacionalnom parku ne spominje njegovo ime, ne samo da nigdje na tim mnogim kilo-metrima staza nema nikakve tablice s njegovim imenom, nego je gotovo polovica od tih staza potpuno napuštena. Međutim i ta tri primjera i primjeri s Raba, Paga, Krka i Mljetu sa stazama na tim otocima, što je sve palo u zaborav i anonimnost, dadu se još nekako opravdati. No slučaj sa njegovom velebitskom stazom malo je drugačiji.

Ing. Ante Premužić zamislio je, došavši na Sušak, da izgradi uzduž cijelog Velebita stazu. Na žalost, svoj životni plan nije uspio ostvariti, jer je prerano premješten sa Sušaka u Beograd. Izgradio je umjesto kroz čitav Velebit stazu samo u duljini od 50 kilometara od Oltara na početku Velebita, kroz sjeverni i srednji Velebit do Oštarija. Toj svojoj uzdužnoj i magistralnoj stazi dodao je još i 25 kilometara različitih postranih staza, od kojih je ona na Šatorinu najljepša i za planinare najvažnija. Glavna Velebitska uzdužna staza počinje odmah iznad Oltara, kraj šumske ceste, pa je i danas svježom markacijom označena, ali osim markacijskog znaka nema nikakve table, tablice ili bilo kakova drugoga znaka, da se radi o Premužičevu stazi koja je, eto u sadašnjici, nakon više od četiri decenija jednostavno prekrštena u Velebitsku magistralu. Premužičeva staza se podno Krajačeva doma na Vučjaku prekida i na Icincu utapa u novo proširenu šumsku cestu koja vodi za Lom. Nakon dva kilometra na Kosici podno Rivina odvaja se od ceste Premužičeva staza, te dalje nastavlja kroz cijele Rožanske kukove prema Alanu, a taj dio staze predstavlja i najljepšu atraktivnost čitave njegove staze. Na tom mjestu, gdje započinje ponovno njegova staza, postoji i svježa markacija i oznaka da staza vodi za Alan, no da je ta staza, koju su planinari nedavno obilnim markacijama obnovili, Premužičeva staza, na to se eto nitko ni u Planinarskom savezu, ni među planinarama u Rijeci, ni među planinarama u Senju nije ni sjetio no umjesto toga su se oni i te kako sjetili, da upravo na tome istaknutom i vidnom mjestu na jedno smrekovo stablo ovjese novu veliku obojenu okruglu li-menu tablu sa slikovitim upozorenjem protiv branja cvijeća.

Ing. Ante Premužić ostavio je našem planinarnstvu samo na Velebitu preko 100 kilometara svojih staza, a po Lici, Gorskom kotaru, Primorju i jadranskim otocima još preko 200 kilometara raznih staza. Od svih tih staza ni na jednoj nema njegova imena.

Da li je on to zaslužio?

In memoriam

Prof. Božidar Kirigin. Naš poznati klimatolog, planinar i skijaš, Božidar Kirigin, poginuo je u 56. godini života u prometnoj nesreći 22. 8. o. g. putujući na jedan međunarodni meteorološki skup. Gubitak ovog istaknutog stručnjaka teško je pogodio ne samo meteorološke krugove u našoj Republici (bio je jedan od vodećih ljudi u Republičkom hidrometeorološkom zavodu u Zagrebu), nego osobito nas planinare. Njegovo su djelo brojne meteorološke naprave (totalizatori) što ih nalazimo prilikom svojih planinarskih izleta, a osobita je njegova zasluga osnivanje Glavne meteorološke stanice Zavižan na Velebitu i trajna vrlo dobra suradnja meteorološke službe i planinarske organizacije. »Naše planine izgubile su u njemu suradnika koji je poeo pisati u našem časopisu doslovno od prvoga broja. Prvi članak, pod naslovom »Visinski meteorološki opervatorij Sljem« objavio je 1949., str. 28, a poslijednji, o opervatoriju na Sonoblicku, ove godine (broj 5–6, str. 155). Rodio se u Zagrebu 4. 12. 1921. Planinarstvom se poeo baviti 1936. kao član Omladinske sekcije PD »Mosor« u Splitu. Bio je član PD »Zagreb« od osnutka. Ljubav prema planinarstvu ponukala ga je da se osobito posvetio alpskoj meteorologiji i planinarskoj klimatologiji, o čemu je objavio brojne stručne i popularne radove. Mi planinari teško se mirimo s činjenicom da na svojim planinarskim pohodima nećemo više susretati njegovu markantu pojavu, ličnost koja nas je uvijek impresionirala svojom ozbiljnošću, marljivošću i susretljivošću.

Z. P.

Adalbert Franjić. Nesretnim slučajem izgubili smo 28. 8. još jednog planinara starije generacije, Bertu Franjića. Rodio se 22. 4. 1912. u Zagrebu. Izučio se za litografskog crtača u Žemaljskoj tiskarni u Zagrebu. Planinarstvom se poeo baviti 1928. godine. Od 1938. do 1941. bio je tajnik podružnice HPD u Samoboru »Japetić«, bio je ujedno i prečelnik njene Skijaške sekcije i delegat podružnice Središnjici HPD-a. U PD »Grafičar« je član od 1953. godine. Obavljao je funkcije odbornika, tajnika, potpredsjednika i referenta za propagandu. Zasluzan je za izgradnju Planinarskog doma »Grafičar« na Sljemenu. Istaknuo se kao fotoamater, izlagao je na izložbama društvenog, republičkog i savezognog značaja. Prošao je mnoge planine u Jugoslaviji i inozemstvu. Sudjelovao je na brojnim pohodima, marševima, štafetama i sletovima. Najviše smo ga susretali na Medvednici i u Samoborskom gorju. Kao vrstan litografski crtač odgojio je niz kadrova u Grafičkom školskom centru u Zagrebu gdje je bio nastavnik. Golem je njegov amaterski doprinos u kreiranju značaka, plaketa i diploma za pojedinu planinarsku društva, a poslijednjih desetak godina posebno za PSH. Za svoje planinarsko djelovanje dobio je zlatni znak PSH, Zlatnu plaketu SFK Zagreba, a ove godine i zlatni znak PSJ. Sahranjen je u Samoboru, a prilikom sahrane govorio je planinar Vlado Osrečak pred mnoštvom planinara koji su se skupili da isprate svog pokojnog druga.

(Dragutin Rodman)

Rudolf Čeček. U 80. godini života umro je 16. lipnja o. g. zanogrebački planinar i sportaš starije generacije Rudolf Čeček. Rođen 19. rujna 1897. u Zagrebu, grafički je zanat izučio u Dioničkoj tiskarni. Bio je aktivan planinar i prijatelj prirode, te svestrani sportaš, naročito u mlađim danima. Osnovao je planinarske sekcije u Sportskom klubu »Olimpija« i »Penkala«. Godine 1919–1923. odbornik je Zagrebačkog nogometnog podsveta i Poslovnog odbora Jugoslavenskog nogometnog saveza u Zagrebu. U Planinarsko društvo »Grafičar« priступa godine 1951., odmah nakon osnutka. Preko 20 godina obavljao je razne odborničke dužnosti, a poslijednjih 10 godina bio je predsjednik Nadzornog odbora. Kao odličan stručnjak na slagačem stroju i mehaničar, bio je cijenjen od svojih drugova u Grafičkom zavodu Hrvatske. Napornim radom u struci izgubio je pomalo očni vid, što ga je prikvalo uz dom, a to je najčešće što može pogoditi planinara, željnog da svake nedjelje i blagdana kreće u prirodu. Već prije imao je poteškoća sa srcem, no to ga nije priječilo da poduzima i teže planinarske ture u Alpe i na Velebit. Za svoje svestrano amatersko sportsko i planinarsko djelovanje primio je zlatnu plaketu SFK-e grada Zagreba godine 1962., zatim zlatni znak priznanja PSH god. 1967. i srebrni znak priznanja PSJ 1970. godine.

(D. Rodman)

kuću, te tamo provedemo (bio je konac listopada i početak studenoga) 8-10 dana. Kuća je bila potpuno uredna. Stednjak je bio neosjećen, a pored njega našli smo i nešto suhog drveta. Pored stednjaka bio je i stol s dvije stolice, a cisterna puna vode. Pored kuće našli smo i nakapnicu punu pitke vode, a po strani uredan zahod sa zamandaljenim vratima. U kući smo sa zadovoljstvom proveli planiranih 10 dana.

Ove jeseni odlučili smo da u Rossijevoj kući proboravimo dva do tri dana, no kada smo na Krajačevu domu svoj plan saopćili domaru Vukušiću, on nam je rekao da nam to ne preporuča, jer kuća danas nije prikladna za dulji boravak. Istina je da je Planinarski savez dao kuću urediti i restaurirati te opskrbiti. Na priči je postavio 10 madraca, pa se u kući moglo i dulje vremena boraviti. Cisterna je bila ispravnjena, očišćena i prelivena cementom. Sve je to međutim trajalo samo kratko vrijeme. Neki su posjetiocu madrace iznosili pred kuću i tamo ostavljali, tako da su na kisi istrunuli. Ostale madrace u kući nožem su razrezali, tako da su postali neuporabivi. Peć je razvaljena i neupotrebljiva. Od posuđa nije ostalo ništa, a sve ostalo je demolirano, razvaljena je dapače i

tavanica na stropu. Cisterna je onečišćena i neuporabiva, a nakapnica iza kuće je onečišćena i zagađena. Vrata zahoda bačena su u jamu pred kućom, a sam zahod je neuporabiv.

Otišli smo ipak do Rossijeve kuće i uvjerili se da je kuća danas neprikladna ma i za kraći boravak u njoj, pa se postavlja pitanje što učiniti. Da li ostaviti Rossijevu kuću u sadašnjem stanju, pa da ne bude ni kuća ni »koliba«, nego sramota, ili bi ipak trebalo nešto učiniti? Meni se čini, da bi ipak trebalo kuću opet što prije osposobiti za namjenu radi koje je i podignuta u srcu Rožanskih kukova, a to znači, popraviti i prične i svakako cisternu i to tako, da se najprije očisti, desinficira, a nakon toga da se u cisternu kroz poklopac stavi ručna pumpa i poklopac zaključa. Na taj bi se način osigurala pitkost vode u cisterni. Svakako bi trebalo i peć osposobiti za uporabu. Sve to će koštati novaca, no čini mi se da je to izdatak s kojim se ne bi smjelo odgovrlaći.

Kroz Rožanske kukove Premužićevom stazom svakoga ljeta prođu stotine i stotine i planinara i turista, kako naših tako i i stranih, pa planinarama ne služi na čast gledati sadašnje stanje Rossijeve kuće.

Heroj je ostao na »Pohodu slobode«

Na dohvatu Bobotovog kuka (2522 m), najvišeg vrha Durmitora, ujutro 9. jula 1977. godine na planinarsko-partizanskom pohodu »Sloboda« od Kalinovika do Žabljaka (2—9. jula 1977. godine), umro je narodni heroj Danilo Jauković, predsjednik Planinarsko-smučarskog saveza Crne Gore.

Danilo Jauković otvara Planinarsku transverzalu »Sloboda« u Kalinoviku 2. VII 1977. godine.

Foto: Namik Đozić

Rodio se u podnožju Durmitora, najviše crnogorske planine; od malena je uz gusle slušao priče o junacima što su stoljećima ginuli u borbama protiv porobljivača da bi njihova djeca slobodno živjela u svojoj zemlji. Zagledan u veličanstvene visove Durmitora, ogrnute snježnim plaštem djevičanske bjeline, preko koje se razljeva crveno-purpurna boja u smiraj sunca na zapadu i kada se sunce rađa iza prostrane Sinjavine; zadivljen ljepotom čuvenih Šarenih pasova i Prutaša (zelene horizontale i vertikale u ljutom dinarskom kršu), siromašni durmitorski čoban i dak pljevaljske gimnazije sanja o slobodi i sreći svih ljudi na našoj planeti. Gorostas među planinama plijenio je njegovu pažnju i kad se razgoropadi u mečavi i olujki, kada po njemu urlaju orkanski vjetrovi, a iznad njegovih oštreljih hridina šaraju munje i biju gromovi. Bezbroj puta je njegov pogled pratio slobodan let orlova i sokolova iznad litica durmitorskih. Danilo Jauković rano je shvatio da potlačenima ne stiže sloboda na krilima sokolova i uz gusle javorove, već u ljutom boju protiv svojih gospodara.

Roden je 1918. godine kada su, u okeanu krvi i suza stotina milijuna ljudskih bića, izdisala velika evropska carstva koja su zametnula prvi planetarni rat u historiji čovječanstva, u vrijeme kada je Lenjin razvio Crveni barjak proleterske revolucije od Baltika do Vladivostoka i pozvao proletere svih zemalja od Sibira do Kalifornije da se ujedine u borbi protiv kapitala za oslobođenje Čovjeka. Danilo Jauković je u svojoj ranoj mladosti čuo jeku Lenjinovog pokliča koja se širila kuglom zemaljskom do posljednje kolibe u Kini, i do Ognjene zemlje, i do Durmitora, odzvanjala je svojim gromoglas-

nim ehom u srcima ugnjetenih na svim paralelama i onda kada su već davno umukli topovi Crvenog oktobra. Sesnaestogodišnji gimnazijalac nalazi svoje mjesto u redovima napredne omladine, u štrajkovima protiv zloglasnog buržoaskog režima, a prije 40 godina upravo u vrijeme kada je Tito uzeo u ruke kormilo male ilegalne Komunističke partije Jugoslavije, da bi je na uzburkanom evropskom moru usmjerio prema velikim historijskim događajima, Danilo Jauković stupa u Savez komunističke omladine Jugoslavije, da bi 1940. godine postao član KPJ, u vrijeme kada je fašizam bacio pod noge razjedinjenu Evropu i luciferskom okrutnošću zapadio organj pakla, najstrašnjeg koji je ikada doživio ljudski rod. U julskim danima 1941. godine kada je KPJ povela narode Jugoslavije u oslobodilački rat protiv fašističke nemani, Danilo Jauković se nalazi na čelu ustanka u pljevaljskom kraju. Bombaš u čuvenoj pljevaljskoj bici ubrzo postaje komesar bataljona, a zatim komandant brigade. Njegovi borci pričaju da nije znao za komandu »naprijed« već »za mnom«. Bio je uvijek prvi u boju, i kada je bilo i najteže i najstrašnije, i kada je gazio Lim na temperaturi od minus 30 stepeni, i kada je pri uništenju pruge Sarajevo — Mostar na Bradini primio naređenje druga Tita, i kada je sa svojim borcima jurišao na Livno, i na Kupres, i u slavnoj bici za ranjenike na Neretvi... Takav je bio i na Sutjesci kad mu je neprijateljski rafal prostrijelio obje noge, a on odbijajući naredenje da se s ostalim teškim ranjenicima skloni na Planini pivskoj i ne prihvata ponudu rođaka da se zaštiti u skrovitom skloništu. Ne, za njega, prekaljenog partizanskog komesara, nije sklonište ni onda kada hoda »od Tjentišta do Golije na štakama.« On nastav-

lja put sa svojim drugovima u sastavu Savine divizije pod tučom kuršuma i granata preko pivskog grotla i Vučeva do Tjentišta, a kada su se u uraganu ognja i čelika zatvorili putevi prema istočnoj Bosni, poslije mjesec dana hoda, vraća se u rodni kraj. Borba za slobodu se nastavlja. I zato, čim su mu zamladile rane, juriša na neprijateljske bunkere, ali sada kao komandant brigade. Prije oslobođenja zemlje 13. marta 1945. godine proglašen je narodnim herojem Jugoslavije za neizmerno junaštvo i izvanredne zasluge u borbi za slobodu svoga naroda.

U oslobođenoj zemlji ulaže sve svoje snage i sposobnosti u izgradnji narodne obrane, jamicu nezavisnosti i slobode, za koju je dao svoj život svaki deveti Jugoslaven.

General-potpukovnik, komandant tito-gradskog vojnog područja, član CK Crne Gore i delegat u Skupštini SFRJ, Danilo Jauković bio je i oduševljeni pobornik zaštite čovjekove okoline (predsjednik Jugoslavenskog komiteta za zaštitu Tare).

Aktivan planinar od 1950. godine, kada je ova organizacija osnovana u Crnoj Gori, u 1973. godini izabran je za predsjednika Planinarsko-smučarskog saveza Crne Gore. Na toj dužnosti je posvetio veliku pažnju širenju planinarstva i smučarstva u Crnoj Gori. Premda je pridavao veliku važnost stručnom obrazovanju planinara i skijaša, zbog čega podstiče smučarska natjecanja i planinarska orijentacijska takmičenja, a organizuje niz kurseva iz Gorske službe spasavanja i alpinizma, iskusni partizanski komesar bolje nego drugi uviđa da to nije dovoljan doprinos planinarsko-smučarske organizacije općenarodnoj obrani, već da se još više mora voditi računa o moralno-političkom odgoju planinara i smučara. Zbog toga planinarske i smučarske akcije povezuje s gajenjem tradicija narodnooslobodilačkog rata. U tom cilju organizuje skijaško takmičenje »Sinjavinski sektor« koje se već treći godinu održava na Žabljaku u okviru jugoslavenskog smučarskog kupa; sudjeluje u organizaciji smučarskog takmičenja »Zlatiborski marš«, organizuje godišnja zborovanja planinara Crne Gore i pohode na Sutjesku.

U posljednje doba je kao predsjednik Planinarsko-smučarskog saveza Crne Gore radio s Planinarskim savezom Bosne i Hercegovine na uspostavljanju planinarske transverzale »Sloboda« od Žabljaka do Kalinovika i napisao zapažen historijski prilog za Vodič Transverzale o borbama koje su se vodile na tom području 1941 — 1945. godine.

U prisutnosti stotinu planinara, sudionika pohoda »Slobode«, među kojima je bio i drug Cvjetin Mijatović-Majo, član Predsjedništva Jugoslavije, Danilo Jauković je 2. jula 1977. godine u Kalinoviku svečano otvorio Transverzalu, kojom prilikom je u ime PSJ pozdravio planinare i mještane te evocirao događaje koji su se zbilj na tom području za vrijeme oslobođilačkog rata.

Nije se mogao uključiti u pohod jer je premao naučni skup »Durmitorska partizanska republika« (bio je magistar historijskih nauka, a ostavio je skoro dovršenu doktorsku tezu). Mada se u petak 8. jula kasno vratio na Žabljak iz Beograda gdje mu je uručena povjala najzaslužnijeg građanina Crne Gore, Danilo nam je u subotu pohitao u susret preko durmitorskih vrleti i dok se brigada, poslije izlaska iz Škrke preko Samara, odmarala na Zelenom viru, jednom od najromantičnijih mesta ove živopisne planine, oko sedam sati ujutro banuo je medu članove pohoda, ushićen uspjehom ovog napornog marša. Malo iza toga odjekuje komanda »pokret« i kolona kreće preko sipara i uz strme police najvišeg crnogorskog visa. Danilo Jauković bodri umorne da savladaju ovaj posljednji veliki uspon do cilja, gdje ih čeka »pjesma i veselje do zore«. Ali, odjedanput je stao: osloonio se na ruku kao da se želi odmoriti na zelenom pasu Čistog lica. Bez jauka i jedne riječi izdahnuo je na rukama svojih drugova planinara, koji su pokušali da mu udahnu iskru života ne mireći se sa surovom činjenicom da se već ugasio plam života. Kolonom je u isti čas protušljala zlusutna vijest »Generalu je pozlio«, a dvojica mladih planinara ponijela su je na Žabljak za 90 minuta na putu dugom 5 sati hoda.

Kada je bilo očigledno da je prekinuta nit jednog dinamičnog i plodnog života, tužna je povorka mladih planinara niz strme padine Nebeskih soja i preko Mliječnog dola na rukama prenijela svoga mrtvog druga do Dobrog dola, odakle im je pošao u susret prije nekoliko sati.

O jednom herojskom životu ispunjenom pregaljstvom, planinari su te večeri slušali evokaciju narodnog heroja Danila Grbovića o svome ratnom drugu koji je umro na pohodu Slobode, posvećenom Titovim jubilejima, pod čijim vodstvom se borio Danilo Jauković od svoje rane mladosti, da bi njegova i naša djeca slobodno živjela u svojoj zemlji.

Sutradan ujutro planinari su, prvi u nijemom mimohodu, odali počast junaku koji je dao posljednju kap svoga života u odgajajući mladih na velikim tekvinama naše revolucije.

Na zajedničkoj komemorativnoj sjednici Predsjedništva PSS Crne Gore i Sekretarijata Predsjedništva PS BiH donijeta je odluka da se na Durmitoru obilježi put narodnog heroja Danila Jaukovića, koji se prepliće s Transverzalom »Sloboda« i da ga planinari obilaze svake godine na dan kada je prestalo kucati srce borce za slobodu, za koju je uvijek bio spremjan dati svoj život.

Ostao je na pohodu Slobode, na svom Durmitoru, na zelenom pasu Čistoga lica.

Petar Simonetti

Dužinsko pješačenje – nova grana turizma

VACLAV KOUTNI

Posljednje majske noći 1963. godine sastalo se sto kilometara jugoistočno od Praga 17 mladih ljudi. Oni su spadali u skupinu turista organiziranu u fiskulturno društvo praških tvornica automobila. Tada su oni oko ponosni krenuli prema Pragu, kamo su htjeli da stignu za 24 sata. U početku su se oko ovog marša šalili, a zatim osjećali njegovu težinu. Kada su se približavali Pragu, grdili su jedan drugog i tražili krivca koji je došao na ovu ideju. Samo su petorica stigla poslije 100 kilometara pješačenja u Prag u 22,53 sata.

Na teritoriji današnje Čehoslovačke prvi je klub turista bio osnovan 1888 godine. Prije drugog svjetskog rata okupljao je oko 100.000 članova. Gradili su vikendice, vidi-kovce, uređivali staze i postavljali znakove. Ali, većina je preduzimala dnevne izlete po 15 do 25 kilometara. Poslijeratnih godina je, međutim, pješački turizam u ovom obliku samo životario. Njemu su ostali vjerni samo stariji ljudi. Mlade ljude je oduševljavao tramping, ljude srednjih godina mototurizam, što znači da su se kretali automobilom od zamka do zamka, a pješke samo po odajama.

Turisti iz tvornica automobila su razmišljali o tome koliko jedan čovjek može pješke da prevali odjednom. A zatim su to probali te majske noći 1963. godine. Pri ovome su ostali i poslije toga kada su vijest o svojim maršu objavili u dnevnom listu »Československy sport«. Jedan liječnik im je javno odgovorio da je to sa zdravstvenog gledišta besmislica. Jedan član Turističkog saveza je njihov gest označio kao recept za uništenje turizma i pitao što ova »cirkuska akcija« ima uopće zajedničko s turizmom.

Zašto 100 kilometara za 24 sata? — pitalo je s negodovanjem sportski novinar, dok su se neki mladi ljudi nasuprot tome pitali

kuda idući put opet krenuti na dugi marš. Godine 1964. bila su objavljena tri marša od po 100 kilometara i jedan od 50 kilometara. Naredne godine se na startu pješačenja od 100 kilometara, od Karlovič Vara do Praga, okupilo već 195 ljudi. Dva mladića su krenula uzduž države i za 15 dana prevalila 1018 kilometara. Pojavilo se nešto novo, neisprobano, ljudi su polazili na duge marševe zbog društva, šale, zbog upoznavanja ljepota domovine i u želji da se oproba fizička kondicija. Nastali su etapni daljinski marševi od 35 do 60 kilometara dnevno.

Ako neki Čeh želi nekog da pošalje do davalca, onda mu kaže da ide »do Prčic« (Prčice su životopisna varošica otprilike 70 kilometara daleko od Praga). Godine 1966. iz Praga je u Prčice krenulo 169 turista, a da ih tamo nitko nije slao. Oni nisu ni slutili da su osnovani sada možda već najmasovniji dugi marš u Evropi (u desetom maršu Prag — Prčice sudjelovalo je 15000 ljudi, u jedanaestom maršu u 1976. godini već 25000). Sama Prčice imaju 1500 stanovnika koji toga dana, kada se održava marš, promatraju kroz prozor ili na ulici sudionike marša — ukoliko ne toče pivo ili ne voze umorne turiste autobusima na željezničku stanicu. Sporštaš koji nikada pješice nije išao u Prčice, ne može se u ovom klubu zamisliti. Uostalom, trasa se može izabrati prema fizičkoj snazi: dječaci i djevojčice 25 kilometara, a odrasli 42 do 80 kilometara.

Ponikla je nova grana turizma, iako u početku bez blagoslova odgovarajućih referenata Turističkog saveza. No oni su ipak stvar brzo shvatili i sami počeli da organiziraju marševe. Naravno da su bili protiv toga da se kilometri »gutaju«, kada čovjek ni ne zna kuda ide. Čovjek koji ne trenira može da prevoli 50 kilometara, a zatim da »padne« i da se tri dana ne digne na noge. Nova gra-

KAKO PRAVILNO PJEŠAČITI

Pješačenje opet postaje modernim sportom. No što razumijemo pod tim nazivom? Neki govore o pješačenju ako jednom odu sat, dva šetati. Setnja svakako ima svojih čari i zdravstvenih prednosti, ali to ipak nije pješačenje. Da biste do kraja iskoristili ljepote toga sporta evo nekoliko savjeta:

1. Za pješačenje odredite nekoliko dana, najbolje čitav tjedan.

2. Ponesećte naprtnjaču s najpotrebnijim stvarima da se možete zaustaviti svuda gdje vam se osobito svidi.

3. Najpogodnije vrijeme za pješačenje je svibanj — lipanj i rujan — listopad.

4. Bez obzira na starost nije preporučljivo pješačiti više od 20 km dnevno, tako da možete dovoljno uživati u ljepoti prirode.

5. Sadržaj naprtnjače ograničite na najnužnije potrepštine. Bolje je da po potrebi malo rublja preparete u planinarskom domu.

6. Do mjeseta iz kojeg namjeravate pješačiti

odvezite se javnim prevoznim sredstvom, a nikako vlastitim kolima jer biste lako došli u napast da »pješačite autom«.

7. Najpogodnija skupina su dvije do tri srodne duše.

8. Najveći dio puta propješačite prije podne. U podne se odmorite uz jelo koje ste sami ponijeli. Ako ste u podne dovoljno štedjeli na jelu, uvečer možete mirne duše uživati u specijalitetima toga kraja.

Pješačenje je vrlo ugodna vrsta sporta i ne pozajae dobrobiti granica. Znanstvena istraživanja na ispitanicima u dobi od 50 do 70 godina pokazala su da smisljena sportska aktivnost usporava proces starenja, a osim toga u velikoj mjeri uljepšava život u tom razdoblju. Razumljivo je da se starije osobe sa tegobama srca i krvotoka prije svake odluke na pješačenje trebaju posavjetovati sa svojim liječnikom.

na, međutim, privlači mlađe i stare, organizirane i neorganizirane turiste, za redovni turizam. Na duge marševe se odlazi zbog lijepih doživljaja s ljudima slične nastrojenosti, zbog prirode, upoznavanja historije i znamenitosti zemlje, zbog fizičke i psihičke kondicije. Svake godine se izdaje kalendar dugih marševa. U njemu je zabilježeno već nekoliko stotina akcija. Marš na 100 kilometara se održava na oko 25 mesta, a u njemu sudjeluje oko 15000 ljudi. Senior marša na 100 kilometara je František Dvoržak iz Praga, koji ima 70 godina. Prošle godine je 100 kilometara prevadio za 24 sata devet puta, a 50 kilometara jedanaest puta. Njegova svakodnevna penzionerska »šetnja« iznosi 25 kilometara. Sudjelovao je i na marševima u inozemstvu. Na primjer, u Švicarskoj, gdje je pobjednik prevadio put od 100 kilometara za 8 i pol sati, Dvoržak je bio sedamnaesti, ali još uvijek u određenom roku. Svako agilno

turističko društvo priprema svoj dugi marš kroz najljepšu prirodu u svojoj oblasti i potraži najzanimljivijih kulturnih znamenitosti. Članovi društva obilježavaju trasu, osiguravaju smještaj (često puta na podu, samo u vrećama za spavanje koje turisti sa sobom donesu), umnožavaju karte i opise trasa, izrađuju manje suvenire. Sve u slobodno vrijeme i besplatno. Na marševima se traže druge atrakcije. Pješači se kada je mjesecina, po noći se penje, recimo na vrh brda Milešovka (visok 837 metara). Svake godine se pješači po jednoj od deset oblasti države, pješačilo se nekoliko puta oko granica Češke i Moravske. Dodjeljuju se značke — dobivaju ih oni koji posjeti najzanimljivija mjesta sreza — pješači se u susjednim zemljama, čiji građani opet sudjeluju u dugim marševima u Čehoslovačkoj. Zato je nova forma turizma došla do izražaja i na međunarodnom polju. Pretiskano iz časopisa »Socijalistička Čehoslovačka« broj 1, 1977.

21. slet zagorskih planinara na Peseku

Ovogodišnji 21. slet Hrvatskog zagorja održan je kod planinarske kuće Pesek u organizaciji PD »Bilo« iz Koprivnice u čast Titovih jubileja i 40. godina od osnivanja KPH. Nakon nekoliko prohlađenih dana osvanuo je 25. rujna sunčan i topao, pravi jesenski dan, na veliko zadovoljstvo organizatora i mnogih planinara, napose podmlatka i omladine koji su taj dan došli na sjeveroistočne obronke Kalnika, na ovu planinarsku manifestaciju koja se po prvi put održava u Podravini.

Već u rane jutarnje sate krenuli su autobusi puni planinara iz Ogulinj, Pakrac, Samobora, Krapine, Orljavje, Klanjca i Zagreba, a nešto kasnije iz obližnjih mesta Varaždina, Novog Marofa i Križevaca. Neki su stigli već dan ranije iz Osijeka, Zadra, Sarajeva, Ivance i Zagreba. Koprivnički planinari bili su najzadovoljniji zbog sunčanog, toplog i lijepog dana, jer su znali da će njihov višemjesečni trud i zalaganje u organizaciji ovog sleta biti okrunjen uspjehom. Kada se do 10 sati kod planinarske kuće i njene okoline sakupilo preko tisuću sudionika iz 20 planinarskih društava i to većinom omladine, započela je velika planinarska manifestacija, pjevanjem himni zabora »Napredna žena« iz Hlebina. Prisutne je pozdravio predsjednik PD »Bilo«, a napose pokrovitelj sleta, predsjednika SO Koprivnica i aktivnog propagatora planinarstva, druga Stjepana Kapusta, zajtim general-potpukovnika Milivoja Gluhaka, tajnika PSH N. Aleksića, predstavnike PSH, JNA, društveno-političkih organizacija Općine na čelu sa sekretarom komiteta SK Ivanom Povijačem, ustanova i radnih organizacija iz Koprivnice, zajtim prof. Vladimira Blaškovića, jednog od osnivača PD »Bilo«, najstarijeg planinara-veterana dra Ivu Lipovčaka, predsjednika ZPP D. Karažinca, ing. Antu Kvaternika te ostale brojne uzvanike i planinare. Poslijе pozdravnog govorova, pokrovitelj sleta drug Kapusta je održao prigodni govor naglasivši važnost Titovih jubileja i osvrnuvši se na godinu kada je osnovana KPH. Pohvalno se osvrnuo na rad PD »Bilo« i njegovu ulogu u općenarodnoj obrani zemlje, te u propagiranju do sada malo poznatih krajeva Kalnika i Bilogore.

Kulturno-umjetnički program započeo je nastupom članova Tamburaške sekcije KUD »Bratstvo« iz Koprivnice pod vodstvom kompozitora i voditelja sekcije Vukića. Oni su u narodnim nošnjama, sviranjem i pjevanjem podravsko-zagorskih pjesama ubrali pjesacki prisutnih. Planinari već dobro poznati ženski pjevački zbor »Napredna žena« iz Hlebina pod vodstvom Ane Pleskalt dobio je

zasluženi pljesak za nekoliko borbenih i planinarskih pjesama. Folklorna sekcija KUD »Bratstvo«, koju uvježbava nastavnik Jalžabetić, izvela je nekoliko plesova i kola iz Podravine, te svojim nastupom u nošnjama također osvojila sve prisutne.

Upriličena takmičenja za omladinu uspjela su iznad očekivanja i s obzirom na broj sudionika i na postignute rezultate, osobito u streštaštvu gdje je u gađanju zračnom puškom nastupilo preko stotinu natjecatelja, a u odličnoj i primjernoj organizaciji članova Strelijačkog saveza Općine Koprivnica. Orientacijsko takmičenje »Pesek 77«, za koje se nadamo da će postati tradicionalno, okupilo je preko 40 omladinača do 14 godina, koji su stazu sa 4 kontrolne točke dosta brzo prošli. Najmlade sudionike sleta najviše su privukle omladinske zabavne igre Trčanje u vrećama i igra Slatko-slatko od »Podravke«. Nakon mnogo smijeha, veselja i zabave, a i prave natjecateljske atmosfere, više od stotinu sudionika nestriživo je očekivalo rezultate sudaca i toliko očekivane nagrade. Nagrade su podijeljene prvoj trojici i utješne za osvojeno četvrtovo, peto i šesto mjesto. Nagrade su dali: SIZ za fizičku kulturu Općine Koprivnica lijepo, ukusne i gravirane pokale, prehrambena industrija »Podravka« vrećice s proizvodima, tvornica obuće »Sloga« sportske cipele, »Podravskva banaka« iz Koprivnice sportske majice i razne suvenire i OS »Triglav« RJ Koprivnica sportske majice. Ovom prilikom, kao i uvijek do sada, naše društvo je našlo na veliko razumijevanje radnih organizacija i ustanova. To su Sumarija-Koprivnica, »Elektra« OOUR Koprivnica, Trgovačko poduzeće »Izvor«, Specijalna škola, a napose SIZ za fizičku kulturu koji je uz finansijsku pomoć poklonio i 15 pokala za natjecatelje. Osim nagrada za natjecatelje, podijeljeni su i prikladni pokloni »Podravke« i »Podravskve banke« dvojici najmladih članova PD »Bilo«, petomjesečnom Hrvaju, sinu aktivnih koprivničkih planinara Maje i Ace Koradić, i 11-mjesečnom Goranu, sinu Merice i Zeljka Hlebeca, poznatog planinara i dopisnika planinarske rubrike revije »Vikend«. Dvanaestorici polaznika alpinističke škole iz Varaždina, i Koprivnice, koju je početkom 1976. u okviru rada PD »Ravna gora« organizirao i vodio ing. Zlatko Smerke, on je ovom prilikom svečano predao diplome. Uz popratne riječi voditelja škole i predsjednika PD »Bilo«, mlađi su alpinisti dobili i praktične poklonne pojedinih koprivničkih poduzeća. Josip Sako-

Sletište kod planinarskog doma na Peseku

man, član komisije »Planinar-transverzalac« pri PD »Zeljezničar« iz Zagreba, uz kraći osvrt o tranzverzalamama i tranzverzalcima predao je četvorici najaktivnijih planinara-transverzalaca, članovima PD »Bilo«, obitelji Milivoja Kovačića, značku tranzverzalca III stupnja.

Jedan dio sudionika pridružio se tradicionalnom planinarskom veselju uz glazbu, ples i poznate podravske kulinarske specijalitete, a drugi se uputio u posjet poznoj pivnici u Koprivnici, rekreacijskom centru »Podravke« u obližnjem Starom gradu. Ljubitelji naivnog slikarstva posjetili su Hlebine, kolijevku naše naivne umjetnosti i obišli svojevrsnu zbirku doajena naive »Staru hižu« Iva-

na Generalića. Planinari-transverzalci uputili su se trasom KPP i tako nastavili u dobrom raspoloženju do kontrolnih točaka koje im još nedostaju. Zadovoljni su bili i veterani planinarstva, članovi PD »Zagreb-Matica«, njih 40, koji su kratkom šetnjom od autobusa kroz šumu došli do planinarske kuće, dobro se zabavili i odmorili. 45 članova omiladine i podmlatka iz PD »Kraljnik« skoro je treći došlo do Peseka i odmah započelo s takmičenjima i zabavnim igrama. Bili su prezadovoljni uspjesima i nagradama, jednako kao i njihovi vršnjaci iz Ogulina, Samobora, Zagreba, Varaždina, Oroslavja, Pakrac i Koprivnice. Na kraju su jedni drugima dovikivali: Do videnja, doći ćemo opet!

Dr Milivoj Kovačić

Pismo uredništvu

Poštovani druže uredniče?

Na Vašu reviju »Naše planine«, koja izlazi godišnje u 6 dvobroja, preplatila sam se nažalost tek ove godine. Poštom su mi uručena tri dvobroja, ali četvrti dvobroj (7-8) do danas uzalud očekujem. Budući da je na izmaku IX mjesec, smatram da je taj dvobroj morao već izaći iz tiska, pa Vas stoga molim, ako ste u mogućnosti, da mi javite što je razlog da ga ne dobivam. Neobično mi je žao, ne zbog novca koji sam uložila, već zbog sadržaja koji mi se veoma sviđa i koji me ustvari oduševio. Oprostite na dosadanju i unaprijed hvala, uz srdačni pozdrav od čitateljke i ljubitelja prirode.

Danica Đurović

81350 Bar, Bjeliši 72

Drugarici Danici Đurović, Bar

Veoma nas je obradovalo u Vašem pismu da Vam se NP sviđaju, jer u njih ulažemo

mnogo truda i ljubavi. Posebno nam je draga da i u dalekom Baru imamo pretplatnika koji s nestavljenjem očekuje časopis. No ništo Vas nismo zaboravili kao što mislite, jer je naša administracija na profesionalnoj osnovi i vrlo korektna. No kako se suradnja i uredništvo osnivaju na amaterizmu, događa se da neki brojevi prilično zakasne, što je uostalom redovna pojava u većine časopisa. No eto, istodobno s Vašim pismom putovao je i broj 7-8 NP i naše su se pošiljke putem križale. Nadamo se da ste časopis určeno primili, iako se zna dogoditi da se neka pošiljka i izgubi. Tako je na svim poštama u svijetu. Vaše smo pismo objavili uz naš odgovor zato jer su takve reklamacije ne baš rijetke, pa smo ovako dali odgovor i svima ostalima. Srdačan planinski pozdrav!

Uredništvo

Amaterska izrada slika u boji

Fotokemikin PZC filter za izradu slika u boji po aditivnom postupku, sa držačem.

OSNOVNI PRINCIP RADA

Kolor fotopapir osvjetljavamo kroz svaki filter posebno, i kroz određeno vrijeme. O duljini pojedinih osvjetljavanja ovisit će stupanj korekcije boja.

Tabela nam prikazuje osnovni princip korekcije dominantnosti na slike u boji po aditivnom postupku.

Dominantna boja na slici (»štih«)	Uklanjanjem dominantne boje produljenjem (+) ili skraćenjem (-) osvjetljavanja kroz pojedini filter
plava	+ plava
zelena	+ zelena
crvena	+ crvena
žuta	- plava
purpurna	- zelena
plavo-zelena	- crvena

NAČIN PRAKTIČNOG RADA

Filter se za vrijeme rada nalazi ispod objektiva aparata za povećanje. Držač se pomoću opruge pričvrsti za objektiv a u vodilicu uloži »nosac« s filterima. Kod izrade slika u boji potrebno je ustanoviti:

1. ispravnu ukupnu ekspoziciju i
2. ispravnu korekciju boja.

Za pokusne kopije uzmem tri izresa kolor fotopapira veličine oko 2×13 cm (ovis o formatu slike koju radimo). Zatim dolazi osvjetljavanje kroz svaki filter posebno. Preporuča se da se radi uvek istim redoslijedom (npr. kroz plavi, zatim kroz zeleni i na kraju crveni filter), i da se uvjeti osvjetljavanja uvek bilježe. Na svakom od tih tri komada kolor fotopapira načini se niz osvjetljavanja, kako bismo poslije mogli očitati ono pravo. Za dobivanje ovakvog »klina« osvjetljavanja potreban nam je jedan papir nepropusni za svjetlo (crni ili debeli karton) kojim ćemo pokrivati fotopapir da dobijemo taj »klin«.

Praktički sve ovo provodi se na slijedeći način: Počinjemo s osvjetljavanjem kroz plavi filter na kolor fotopapiru postavljenom preko dijela projektoranog negativa. Napominjemo da je najbolje izabrati onaj dio negativa gdje su zastupljene podjednaka sva boje. Nakon toga osvjetljimo, uz sat za osvjetljavanje, cijeli uzorak (kroz plavi filter) s 5 sekundi. Iza toga pokrivamo po 1/6 kolor fotopapira i nastavljamo s osvjetljavanjem (kroz plavi filter) 2, 2, 5, 5 i deset sekundi. Na taj način dobili smo »klin« osvjetljavanje od: $5:7(5+2), 9(5+2+2), 14(5+2+2+5), 19(5+2+2+5+5), 29(5+2+2+5+5+10)$ sekundi. Ovakav način osvjetljavanja ponovimo na ostala dva kolor papira kroz zeleni i crveni filter. Ovaj niz osvjetljavanja možemo prema volji mijenjati.

Ovako osvjetljena tri uzorka kompletno obradimo i osušimo. Dobili smo tri pokusne kopije, svaku u drugoj boji. Ona osvjetljena kroz plavi filter je žuta, kroz zeleni purpurna, a kroz crveni plavozelena.

Iz ovakog dobivenih proba, potrebno je očitati optimalno vrijeme osvjetljavanja. Pri tomu primjenjujemo slijedeće pravilo: odaberimo kao najbolje vrijeme osvjetljavanja onu stepenicu koja je ispred stepenice gdje je »korektna slika« kada bismo je imali u jednoj boji. Npr.: ako je uz plavi filter ta ekspozicija 9 sekundi, onda mi uzimamo onu od 7 sekundi, itd.

Ako na probnom uzorku ne možemo očitati, treba ponoviti pokus s duljim ili kraćim ekspozicijama. Sada prelazimo na trostruku ekspoziciju na jednoj kopiji.

Pretpostavimo da smo odredili u našem slučaju slijedeće uvjete osvjetljavanja:

- 7 sekundi kroz plavi filter,
- 14 sekundi kroz zeleni filter i
- 9 sekundi kroz crveni filter.

U tom slučaju ukupna ekspozicija nam je $7 + 14 + 9 = 30$ sekundi. Nakon obrade ovako osvjetljene kopije, donosimo naš zaključak:

- a) o ispravnosti ukupnog vremena osvjetljavanja i
- b) o ispravnosti reprodukcije boja.

Sada ćemo navesti tri primjera mogućnosti korekcije koji se javljaju u praksi i njihovo izračunavanje. Ovo izračunavanje potrebno je zato što se promjenom npr. u korekciji pojedinih boja remeti ukupno osvjetljavanje, odnosno promjenom ukupnog osvjetljavanja mijenja se nadeni odnos osvjetljavanja kroz pojedine filtre.

Primjer 1. Pretpostavimo da nam je uz osvjetljavanje (prva brojka plavi filter, druga zeleni, treća crveni) $7 + 14 + 9 = 30$ ispravna korekcija boje ali je ukupno vrijeme ekspozicije prekratko. Mi sada proizvoljno povećavamo ukupno vrijeme ekspozicije na primjer na 39 sekundi. Da bi tih 9 sekundi raspodijelili u odnosu na svaki filter, umnožimo svako vrijeme ekspozicije s faktorom $39/30 = 1.3$. Prema tome nova vremena osvjetljavanja bit će:

$$7 \times 1.3 + 14 \times 1.3 + 9 \times 1.3 = 39 \text{ sekundi}$$
$$9.1 + 18.2 + 11.7 = 39 \text{ sekundi}$$

Dobivene vrijednosti od $1/10$ možemo zanemariti, a ostale zaokružiti na $1/4, 1/2$ ili $3/4$ sekunde. U navedenom slučaju: $9 + 18 \frac{1}{4} + 11 \frac{3}{4}$ sekunde.

U slučaju preosvjetljenog uzorka postupamo isto. U svakom slučaju vrijednost koju tražimo dolazi ujek u brojniku, a stara vrijednost u nazivniku razlomka. Npr. ako nam je osvjetljavanje od 30 sekundi previše i mi smo se odlučili za 21 sekundu, onda ćemo naše vrijednosti umnožiti s faktorom $21/30 = 0.7$.

Primjer 2. Pretpostavimo da nam je ukupna ekspozicija ispravna, ali slika ima crvenu dominantu. Prema ranijem izlaganju i tabeli 1. potrebno je povećati vrijeme osvjetljavanja kroz crveni filter, npr. dvostruko, a što sami proizvoljno određujemo. U tom slučaju, uvezvi našu prethodnu korekciju ($7+14+9=30$ sek) došlo je međutim do promjene ukupnog vremena osvjetljavanja ($7+14+18 = 39$ sek). Kako bi to novo ukupno vrijeme osvjetljavanja svele na ono prijašnje (s 39 sekundi na 30 sekundi) potrebno je opet svaku pojedinu osvjetljavanje množiti s faktorom $30/39 = 0.77$. U slučaju kada se opet skraćuje vrijeme osvjetljavanja kroz određeni filter, dolazi do kraćeg ukupnog vremena osvjetljavanja. I u tom slučaju množe se vrijednosti osvjetljavanja kroz pojedine filtre s faktorom koji u brojniku imade prijašnju dobru ukupnu ekspoziciju, a u nazivniku onu, dobivenu skraćenjem osvjetljavanja kroz neki od filtera.

Primjer 3. Pretpostavimo da nam je ukupno osvjetljavanje i korekcije boje nisu ispravni. Kao prvo, proizvoljno određujemo novo ukupno osvjetljavanje. Prije smo imali 30 sekundi, a novo je 52 sek. Osim toga imali smo npr. dominantnu purpurne boje i skraćujemo vrijeme osvjetljavanja kroz zeleni filter za 10 sekundi, dok ostale dvije ostaju po starem ($7 + 9$ sek.). Zbog korigiranih ekspozicija sada imademo: $7 + 10 + 9 = 26$ sekundi, a novo ukupno vrijeme osvjetljavanja je 52 sekunde. Prema već naprijed navedenom pravilu osvjetljavanja kroz pojedine filtre umnožimo s faktorom $52/26 = 2$.

$$7 \times 2 = 14 \text{ sek}, 10 \times 2 = 20 \text{ sek}, 9 \times 2 = 18 \text{ sek}$$
$$14 + 20 + 18 = 52 \text{ sek.}$$

Ova tri primjera obuhvatila su praktički sve mogućnosti koje dolaze u praksi, radeći ovom metodom aditivne korekcije. Korekcije za približno jednakos osvjetljen i razvijen kolor negativ bit će približno iste.

Speleologija

TEMELJNE SPOZNAJE O PODZEMNOJ ALPINISTICI

Ima knjiga, o kojima višekratni publicistički prikazi nisu nimalo suvišni. Takva je i nedavno objavljena knjiga »Čovjek u podzemlju« jednoga od najeminentnijih hrvatskih speleologa, magistra geologije ing. Srećka Božičevića. O toj knjizi napisao je kratku informativnu registraciju Ž. P. (dr Željko Poljak) u ovogodišnjem 5–6 broju »Naših planina«. Edukativan (odgojno-obrazovni) značaj tog Božičevićevog djela potvrđen je činjenicom, da je tehnički veoma lijepo opremljena knjiga izšla u izdanju »Školske knjige« (Zagreb, 1977) i u okviru pedagoške biblioteke »Modra lasta«.

Slažući se u potpunosti s temeljnom ocjenom dra Z. Poljaka, da ta »knjiga nije ni udžbenik ni iznošenje istraživačkih rezultata, nego pripovijedački prikaz svega onoga što ljudi privlači podzemnim tajnama, što oni tamo doživljavaju i kako prodru do nepoznanica našeg krasa«, smatram umjesnim i potrebnim, da tome objavljeno mišljenju urednika »Naših planina« dodam nekoliko stručnih i pedagoških misli i svršishodnih kritičkih napomena o jednom korisnom speleološkom i dobrodošlom književnom djelu. Kao informativni uvod neka najprije posluži nekoliko stručnih konstatacija i ovome prikazu adekvatnih napomena.

Osnovna značajka reljefa naše domovine, Hrvatske i Jugoslavije, pojavno je već poznata znanstvena istina, da su Dinaridi, koji obuhvaćaju velik dio našeg nacionalnog teritorija, izrazito i u Evropi najkontinuiranije područje krša ili krasa. (Usporna primjedba: KRS i KRAS jednako su dobri stručni termini i sadržajno podjednako valjane istočnačne književnog i govornog hrvatskog jezika.) Taj krš ili kras pretežno je graden od vapnenjačkih stijena, od vapnenaca i dolomita. U tom karbonskom ili vapnenjačkom stijenju, u tom carstvu gromača i kršnica, (da ponovim što pišas već jednom u NP, XIX, 7–8, 183), voda je izjela, izdubila i oblikovala obilje najraznovrsnijih površinskih i potpovršinskih oblika krsa kao što su: škrape, škripe i škari, vrtalice, dulible, doci i ponikve, razno oblikovani tornjici, kukovi, litice i tulci, neobična izgleda samograd, pa stjenovite igle i čučavice, raspucani žljebovi, ljevkasti dolovi, izdužene uvale, padeži, dabri, krška pojpa i doline, duvala i propasti, ponori i ponornice, pećine ili spilje prepune posebognog pećinskog ukrasa ili nakita u obliku raznobojnih šmukova ili stružnica (stalaktita), mosura (stalagmita), kaskadnih kamenica, oštrosrhih koralja, divotnih zavjesa, monumentalnih stupova, bubrežasto-grozolikih prevješta itd.

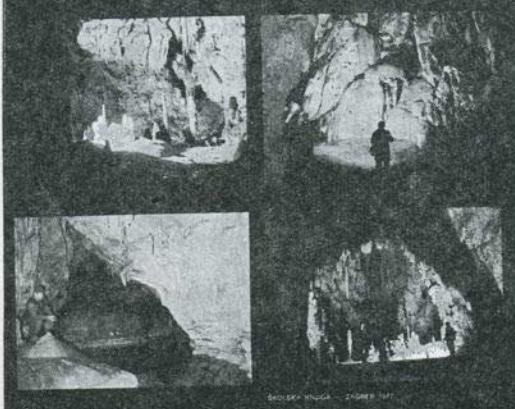
Siroko more okamenjenih valova planinskih trupina i fascinantno bogatstvo bizarnih oblika našeg krša prepuno je najfantastičnije kombinatorike i impresionantne raskoši, koja vrlo često i u mnogo čemu nadmašuje najingeniozne stvaralaštvo i lucidno umijeće ponajvećih majstora kiparskog čekića i umjetničkog dlijeta. Zbog toga naš krš nije samo geomorfološki i biogeografski nego i ekonomski osobito zanimljivo područje evropskoga kontinenta. Naš krš nije privlačan samo za prijatelje prirode, planinare, izletnike i turiste, željne spektakularnih iznenadenja i osobitosti, već on predstavlja i specifičnu evropsku makroregiju, koja privlači znanstveni interes naučnih istraživača i stručnih speleoloških entuzijasta.

Usprkos brojnim dosadašnjim znanstvenim i stručnim radovima iz područja našega krša, jugoslavenski i posebno baš hrvatski Dinaridi, osobito njihovo podzemlje, još uvijek kriju niz otvorenih pitanja iz područja geomorfologije, paleontologije, speleologije, hidrologije, pedologije i ostalih prirodnih nauka. Ništa manje nisu značajna pitanja što ih taj krš sadržava i krije u okviru zamršene gospodarske problematike. Tu je čovjek i njegov život u tom prostoru. Problem crpenja i korištenja obilja podzemnih voda na vodom siromašnoj ili posve bezvodnoj površini tog inace perhumidnog (prevlažnog) prostora (perhumiditet = godišnje više od 2000 mm oborina ili padalina), jedan je od brojnih primjera akutnih životnih pitanja

napose u području našega krša. U rješavanju bitnih pitanja života čovjeka u kršu pored prvenstvenog značaja i značenja znanstvenih stručnjaka društveno je nadasve korisna, vrijedna i potrebna amaterska suradnja planinarsko-speleoloških stručnjaka. Tu činjenicu potvrđuje radnim uspjesima bogat historijat malone već puna tri decenija postojanja organizirane planinarsko-speleološke djelatnosti. (Podsetimo se: prvi planinarski speleološki odsjek osnovan je god. 1949. u PD Zagreb, danas PD »Zagreb-Matica«.)

Upoznavanje i društveno korisno istraživanje podzemnih ili (bolje) potpovršinskih prirodnih pojava i osobitosti krša uvjetovano je višestrukim faktorima, među kojima na prvo mjesto treba staviti fizički i psihički sposobnost speleologa. Sprijemili ili speleolog mora biti ozbiljan, smiren, sreden, uravnovezen i zdrav čovjek. Avanturistički nastrojene osobe i egoisti s težnjama suprotnima temeljnim zasadama i etikite i moralu neka ne ulaze u pećine ili spilje i ponore kao speleolozi vec samo kao disciplinirani izletnici i promatrači pod vodstvom valjana, pouzdana i stručno oспособljene vođica. To je osnovno speleološko pravilo i načelo. Svojevrsni nepisani speleološki zakon. Valja znati, da je speleologija (u tehničkom smislu) podzemna alpinistika. Tu spoznaju, koju sam operisivan isticao na brojnim planinarskim sastancima i speleološkim skupovima (a, čini mi se, i prvi primijenio termin: podzemna alpinistika), valja ne samo formalno znati nego je i dobro poznavati i racionalno cijeniti. Treba biti načistu s time, da biti speleolog znači biti čovjek samoprijegoran, samozatajan i primjerno druželjubiv. Ako u alpinistici vrijedi načelo prisne drugarske suradnje i osobne povezanosti, u speleološkom radu i podzemnom studijskom ekskurziranju to načelo dobiva osobitu težinu i poseban značaj. Jer »nikada sam«, kako to opravdano i odlično ističe autor u posebnom poglavljju (str. 51–54) ove dobro pisane knjige.

Biblioteka »Modra lasta« S.Božičević: Čovjek u podzemlju

Božičevićeva knjiga »Čovjek u podzemlju« nije ni udžbenik ni iznošenje istraživačkih rezultata. Nedostaje joj i udžbenička metodologija. Nema u njoj potanjug instruktivnog prikaza speleološke opreme, bez koje nije moguće prodirati u stjenovitu utrobu krša; nema ni konkretnih uputa o korišćenju svjetiljaka, užadi, ljestava, klinova i ostalih tehničkih pomagala i bitno važnih speleoloških sredstava. Ipak, ta knjiga dopadljivo, značajki i deskriptivno veoma vješt upoznaje čitaoca kako sa specifičnim prirodnim pojavama i ljeputama krškog podzemlja tako i s temeljnim spoznajama o podzemnoj alpinistici ne samo prvenstveno važnoj nego i neophodno potrebnoj za uspješno svladavanje podzemnih labirinata i upoznavanje Zemljine potpovrša.

To potpovršje i podzemlje bez sumnje je svijet osebujan i prepun izvanrednih zanimljivosti. To je carstvo veličanstvenih fascinantnosti kojima tek ljudska neukost, neznanje i strah mogu pridatiti, pa i daju, prizvuke mistične tajanstvenosti i protivprirodne ili natprirodne imaginacije. Obrazovan mistilac i napredan čovjek, umnik i znalac, svu tu prividnu mističnost i tajanstvenost gleda, vidi, doživljjava i ocjenjuje drukčije. Gleda je i doživljava doduše veoma uzbudljivo, ali realno, stvarno, ushićeno i zadovoljno. U tome i jest bit-

na razlika dvaju pogleda na materiju i njene manifestacije, razlika u shvaćanjima i poimanju života, prirode i svijeta.

Ne ulazeći u podrobnosti, kloneći se sitničavog paljetkovana po nebitnim i najvjerojatnije slučajnim omaškama i greškama (prisjetimo se: malobrojne su knjige bez grešaka i omašaka), zadovoljimo se najasertivije izraženim mišljenjem, kritičkim sudom i meritornim zaključkom: knjiga »Čovjek u podzemlju« Srećka Božičevića nije samo dobar »pripovijedački prikaz svega onoga što ljudi privlači podzemnim tajnama« (kako napisao Željko Poljak) nego je to njegovo književno djelo takoder koristan i vrijedan speleološki priručnik i pedagoški savjetnik, koji će s uspjehom zainteresirati mladi naraštaji za podzemne prirodne osobitosti našega krša. Ta knjiga uvelike će pridonijeti pravilnom stručnom odgoju i obrazovanju speleoloških radnika i unaprijediti nesebična nastojanja samozajavnih istraživača mnogih još nepoznanih hrvatskoga i jugoslavenskoga krša ili krasa. Povrh toga, autor se i ovom knjigom predstavlja kao napredan prirodonosav i vrstan speleološki stručnjak. Zbog svega toga njegova knjiga zavreduje nedvosmisleno jasnu pohvalu, priznanje i preporuku.

VLADIMIR BLAŠKOVIC

Književnost

ALPINISTIČKI VODIĆ »STIJENE JUGOSLAVIJE«

Zlatko Smerke: Alpinistički vodič, Stijene Jugoslavije, knjiga 1, Biblioteka PD »Ravna gora« knjiga 4, Varaždin 1977, broširano, 88 stranica, 42 fotografije u prilogu, 16 dvobojskih geografskih (gresbenih) skica u tekstu i na prilozima, format 13 x 19 cm, pregledna karta SR Srbije i SR Makedonije na omotu, tehnički urednik Z. Smerke, suradnici Velibor Stanišić iz Beograda i Aleksandar Đorđić iz Niša, tiskar NISPV Varaždin, cijena 100 dinara (naručuje se kod autora, adresom: 42205 Vidovec, Cargovec 87, ili kod Planinarskog saveza Hrvatske).

Poznati pisac alpinističkih djela, dipl. ing. Zlatko Smerke, koji je i poslije odlaska iz Zagreba u Varaždin u novoj sredini nastavio svoju raniju publicističku djelatnost, objavio je novi alpinistički vodič, po stijenama SR Srbije i SR Makedonije. Knjiga ima deset poglavija i vrijedi da ih nabrojimo: Mali Vukan, Stol, Sićevačka klisura, Suva planina, Kablar, Mučanj, Jakupica, Matka, Sar-planina i Prokljetje. Iako je ovaj vodič novo djelo, on je zapravo nastavak Smerkeove preokupacije koja je započela još 1963. s istoimenim vodičem. No sa starim vodičem zajednički je samo naslov, jer je novi po sadržaju i obliku sasvim drugačiji. Dok je stari vodič, moglo bi se reći, samo katalog prvenstvenih uspona, novi sadrži i vrijedan opći prikaz stjenovitih planina s podacima koji zanimaju i planinare hodače, pa bi mu prema tome bio adekvatniji naslov »Planinarsko alpinistički vodič«. Ta činjenica, uz obilje dobrih geografskih skica, s unesenim planinarskim kućama i markiranim putevima, čini ovu knjigu nužnim priručnikom svakoga planinara. Da to nije

slučajno nego smisljeni plan autora, dokazuje nam i ovih nekoliko rečenica iz uvoda: Uz alpinizam vodič ima i širi planinarski karakter, jer su ujedno prikazani i najviši predjeli naše domovine. Opisani su njihovi najlakši i najlepši pristupi, skloništa i planinarske kuće. Time je i planinarija, koja se ne bave alpinizmom, omogućeno da dodu na vrhunce čije stijene upotpunjaju njihovu ljetoput.

Dodatajmo još da je ova knjiga, iako na njoj to ne piše, nastavak djela »Stijene Hrvatske« (Varaždin 1975, prikaz: NP 1976, 94) i da autor najavljuje još dva sveska, od kojih će jedan obraditi stijene Crne Gore, a drugi Bosne i Hercegovine. U svesku koji je pred nama obraden je 221 smjer i gotovo svaki od njih ucrtan je u priloženu fotografiju. Uopće, po svojoj likovnoj obradi ova knjiga spada među vrhunsku planinarsku izdanja, i po toj je osobini autor već dugo poznat našoj planinarskoj javnosti. Sve fotografije snimio je sam autor knjige, što je već samo za sebe bio vrijedan pothvat. Mnogi su ga naši planinari na svojim pohodima susretali kako s fotoaparatom obilazi najneprobodnije planinske zatukte, ne zaleći pri tom ni truda ni svog automobila. No jedino tako je i moguće stvoriti originalno i vrijedno djelo. Šteta je samo, a to treba reći jer je to stalna osobina svih izdanja u kolekciji PD »Ravna gora«, šteta da je i ova knjiga zasjenjena nedopustivim obiljem tiskarskih grešaka, osobito u tako delikatnim detaljima kao što su geografski nazivi, pa se može bez pretjerivanja reći da gotovo i nema stranice bez nekoliko takvih grešaka. Šteta! Inače, svaka hvala i autoru, i izdavaču, i tiskari. (Z. P.)

Prvenstveni usponi

ULAZNA VARIJANTA ZLATNOG BRIDA U SIVADIJAMA NA PRENU

Prvi penjali Slobodan i Srđan Žalica (»Bjelašnica«) i Petar Žuljević (»Treskavica«) 11. 6. 1977. prilikom 1. ponavljanja smjera. Ocjena: III; oko 60 m; 1/2 h (čitav smjer 200 m; III; 2 h).

Varijanta vodi skoro vodoravno priječnicom na sedlo u bridu, obrasio klekovinom, odakle smjer ide dalje po bridu na vrh. Smjer je vrlo elegantan i teče po bridu koji se vidi još iz doline, od Boraka, i sam brid je uvijek obasjan suncem (prije penjali Entraut i Pavićević u junu 1968). Izvanredno lijepa tura, u vrio riješko posjećenom, prekrasnom kraju Prenja. Usponi su najbolji u proljetnim mjesecima ili u rano ljeto.

Pristup. Sa Crnog polja (od prvog stupa zimske markacije za Vlasni do) slabom čobanskom stazom na jug (koja vodi između krajnje izdvojene gromade Sivadija, s markantnom žljebinom po sredini, i susjednog brida, desno), u početku livađama, zatim strmije preko kamenjara i velikih kamenih blokova, onda od staze usponom više udesno prema grupi opaljenih munika. Ispod pocrnjelih, golih stabala desno prema dobro uočljivom Zlatnom bridu (traverzirati ispod markantne kose pukotine u grupi stijena lijevo od brida, koja se dobro vidi sa Crnog polja — smjer Entraut-Pavićević-Hilčišin) i na valov najgornjeg cirk-a. Lijevog gore je barijera niskih stjenovitih skokova, koja omeđuje cirk, te se iznad nje popeti do visine sedla u bridu, obraslog klekovinom (od katuna u Crnom polju 2 1/2 h).

Opis. Prijeći rubnu pukotinu, kratko gore kršljivom stijenom, te desno oko izbaćene, prevjesne stijene naizrazitom policom s klekovinom; preko kratkog stjenovitog skoka prijeći na sedlo (originalni ulaz u smjeru je žljebom, s druge strane brida). Dalje samim bridom, izbjegavajući odveć kršljiva mjesta, po pločama i pukotinama razvedene stijene desno.

Silaz. Sa vrha desno (gleđajući prema Crnom polju) rubom stijena. Uskoro se naide na čobansku stazu; njom do grupe stijena u kojima je markantni brid i žljeb s oknom (smjer Božja-Grbo). Lijev od žljeba (gleđano odozgo) je kratki, izlomljeni brid pored kojeg je dobar silaz (ako ima snijega) niz kuloar dugačkim, strmim snježnikom sve do ispod opaljenih munika. U suprotnom, boljji je povratak stazom rubom stijena, koja silazi siparom između krajnje izdvojene gromade Sivadija i susjednog markantnog brida. Tom stazom kao u pristupu (1 — 1 1/2 h do staze Boračka draga — Vlasni do u Crnom polju).

Slobodan Žalica

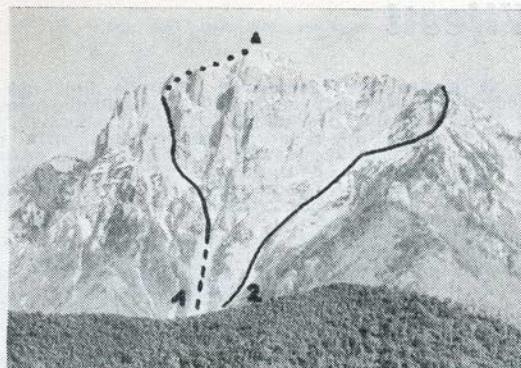
MEDVJEDOV KULOAR U SJEVERNOJ STIJENI CETINE (1992 m) NA PRENU

Prvi penjali Naim Logić (»Bukovik«), Faruk Zahirović (»Igman«), Slobodan Žalica (»Bjelašnica«) 19. 3. 1977.

Teškoće ovise o stanju i količini snijega i leda, što može biti vrlo promjenljivo. Ocjena prvih penjača: Nagibi većinom 50-60° ponegde do 75°, mjestimično kombinirano penjanje, kršljiva, isprana stijena, IV-V; oko 700 m (sa 300 m u ulaznog žljeba) smjer je dug oko 1000 m; prvi penjači 7 h.

Smjer je zanimljiv jedino u zimskim uvjetima, ako ima dosta snijega. U suprotnom, uspon može biti veoma težak po kršljivoj, ispranoj stijeni na klijučnim mjestima. Objektivne opasnosti — padajuće kamenje i led, lavine poslije snježnih padavina. Orientacijski lagano. Velika tura, teška i kondicionalno zahtjevna, dugačak prilaz i silaz. Najbolje vrijeme za uspon je kraj zime i proljetni mjeseci. Preporučljiva oprema: snježna sidra, spiralni klinovi za led (kraći), 10-15 profiliranih klinova za stijenu i bivak oprema.

Smjer vodi lijevim, markantnim kuloarom (dobre vidljivim iz doline) između krajnjeg lijevog izdvojenog vrha Cetine (Vidrina Gruda) i Cigare (tanki, visoki kameni Zub).

Sjeverna stijena Cetine na Prenju: 1 Smjer Medvjedovim kuloarom, 2 Dugi bosanski smjer (NP 11-12, 1972). Snimio teleobjektivom iz Jablanice Drago Božja

U drugoj polovini smjera našli smo na tragove medvjeda, koji je vjerojatno došao iz šuma oko Milanove kolibe, priješao veliko točilo kroz koje vodi Dugi bosanski smjer i zašavši u strmine bio primoran penjati pravo gore. Najstrmija mjestra u ledu (70-75°) medvjed je odlično savladao i tragovi pokazuju da je, izbačavši iz kulaara, otisao prema Uborku. Tako medvjedu pripada prvenstvo za gornji dio smjera i zato zasluguje da se nazove — Medvjedov kuloar!

Pristup od želj. stanice Jablanica Nova, visećim mostom preko Nerete u Glogošnicu, te kroz selo Ravne i Bijelu do kraja makadamske ceste (pjeskovita naplavina), oko 2 1/2 h. Malo dalje, udesno, počinje prodror koji vodi pod samu Cetinu. Dovode je moguće doći kolima čime se znatno skraćuje inače dugotrajan pristup. Dolinom produžava staza za lovačku kolibu Vidrina Gruda, a desno suhim koritom vodi neizrazita staza, kojom se treba popeti visoko gore na lijevu stranu prodrora (orientacijski teže) do platoa gdje se dovlaci trupci i dokle dovodi trasa nekadašnje šumske željeznice. Staza vodi obraslim i vrlo strmim terenom i ima mjestimično odvojaka, ali se treba držati općeg pravca pod Cetinu. Silaz u samo korito (prodror), kojim još malo vodi stazica, te do velikog stjenovitog skoka, koji zatvara dostup podnožju Cetine. U koritu je, ako u Cetini ima dosta snijega, moguće naći vodu. Desno gore pošumljenom strminom i kroz bukovu šumu pod samu Cetinu, do sastavka dvaju velikih točila, vidljivog iz doline (veliki nanosi lavina); točila dijeli šumoviti greben (desnim točilom-kuloarom vodi Dugi bosanski smjer, opis u NP 11-12/1972). Od kraja ceste oko 3 1/2 h. Lijevim širokim kuloarom-točilom do najužeg dijela (prije se odvaja udesno gore manji, uži kuloar), oko 1 h, nagibi do 45°.

Opis. Ulijevo gore, kombinirano penjanje (65°, IV-V) 2 dužine i pravo gore blažim strminama između stijena pod najveći lijevi kuloar (s lijeve strane Vidrina Gruda, desno gore Cigara). Kuloar se ovdje cijepa na dva manja kraka. Lijevim kracom 1 dužinu, zatim prijeći preko malog, oštrog snježnog brida u desni krac (ne pravo gore slijepim većim kuloarom, koji se zasijeca u stijenu Vidrine Grude i ne vidi se iz doline!) i strmim ledom (65°) pod skok (75°) preko kojeg u veliki kuloar (oko 55°) i njim na sedlo, gdje se završava smjer. Desno gore, laganim, snježnim padinama i preko strehe na vrh Cetine.

Silaz južnim padinama do mesta gdje je moguće spustiti se prema zapadu (u pravcu Zubova Burinog klisa) u veliki cirk kroz koji do srušenog katuna na rubu šume (1 h). Slijedeći slabu markaciju do Milanove kolibe (20 min.) i strmi silaz u Glogošnicu slabo markiranim putem, 2 1/2 h.

Slobodan Žalica

• 25 godina PD »Stubičan«. U nedjelju 2. listopada svećano je u Donjoj Stubici proslavljen 25. obljetnica uspješnog rada PD »Stubičan«. Na prigodnoj svećanosti u novoj Društvenoj dvorani Mjesne zajednice održana je svećanost na kojoj je tajnik Tomislav Stunić održao prigodni referat, a zatim prisutne pozdravio predstavnika društveno političkih organizacija općine. Predstavnik PSH dr Zeljko Poljak uručio je Društvu zlatni znak kojim je odlikovano prilikom jubileja. Cijela je ova godina u znaku toga jubileja. Bila mu je posvećena nedavna godišnja skupština, a sada su u okviru te proslave stubički planinari sagradili na Velikom brdu (500 m) iznad Donje Stubice 13 metara visoku drvenu piramidu s koje je lijep vidik na Zagorje i sjeverne padine Medvednica. Ovu vrijednu akciju pomogle su brojne organizacije u općini, a članovi su dali mnogo dobrovoljnog rada. Među prvima je pomogao pružio SIZ za fizičku kulturu općine priloga od 15.000 dinara. Piramida se nalazi nedaleko planinarskog izletišta Ložekov izvor na Podrinama i zajedno s njim sada sačinjava zgodnu cijelinu. Poticaj za ovu vrijednu akciju dao je društveni tajnik Tomislav Stunić koji je izabroa i lokaciju. PSH je Stunića predložio Planinarskom savezu Jugoslavije za odlikovanje, a društvenom članu Nikoli Štefku je dodijelio srebrni znak. U proteklih 25 godina u društvu je organizirano 660 raznih akcija u kojima je sudjelovalo oko 9000 članova. PD »Stubičan« sada broji 85 članova. Jubilej je obilježen i izradom planinarske značke u tri verzije (zeleni, smeđi i crni). Značke se mogu kupiti po cijeni od 15 dinara.

(T. S.)

• Osobito priznanje i zahvalnost. Istaknutom planinarskom radniku i piscu, prirodoslovnom stručnjaku i geografskom znanstveniku, sveuč. profesoru dru Vladimiru Blaškoviću odana je nesvakidašnja zahvalnost. U informativnoj publikaciji »Bilten« (god. XXIV, br. 7-8), što ga u Tel Avivu izdaje Udrženje Jevreja iz Jugoslavije, objavljeno je Žoja Milhofer opširniji članak »Zagreb prije 35 godina«, u kome, pored prikaza prilika u Zagrebu prigodom nacističke okupacije i dolaska ustaša u glavni grad Hrvatske, nalazimo vjeran opis mučne situacije, u kojoj su se našli 1941. godine ne samo Srbi, Židovi i nearjevci nego i svi napredni Hrvati-antifašisti. Članak je zapravo posvećen prof. dru Blaškoviću, koji je svome školskom drugu i prijatelju dru Josipu Milhoferu, sakrivajući ga u svome stanu, pomogao da se sa svojom obitelj spasi od nemovne smrti, jer su ga ustaše tražili i htjeli likvidirati. Članak, pun vjerodostnosti, završava riječima: »Svi koji smo se našli u ono vrijeme u zamci paklene ideologije nacističkih ubojica pamtim teške časove... Pamtim ne samo stravu i agoniju nego i

ljude koji nas u tim teškim i beznadnim časovima nisu napustili i zaboravili. Ulazeći i sami u najveći rizik pomagali su nas, dajući sve od sebe da nas spasu. Zadržali su kličmu i ostali ljudi. Poput Vlade Blaškovića. Iz gimnazije ga pamtim kao nekonformist... Rastali smo se 14. jula, na dan pada pariške Bastilje. S tim simbolom tiranije povezane su i riječi Marseljeze o ljubavi za slobodu i vjeru u pobjedu. U Tvojoj su duši, Vlado, vječno odjekivalje i 14. jula 1941. Hvala ti! Ide Te hvala ne samo od mene i zbog mojih, nego od svih kod kojih nije utrnula vjera u čovjeka i ono što je dobro nje mu.« Ovu vijest signiranu s Dr I. L. objavio je zagrebački »Vjesnik« u svom prvom izdanju, 17. kolovoza 1977. Smatramo umjescim, da tu vijest objavimo i u »Našim planinama« s time, da je dr Josip Milhofer, koji danas živi kao umirovljenik u Tel Avivu (Izrael), bio istaknuti planinar-alpinist, član i funkcionario HPD, podružnice »Bilo« u Koprivnici, a dao je i nekoliko vrijednih priloga u predratnoj planinarskoj publicistici Hrvatske (napose članak o Jalovcu u »Hrvatskom planinaru«, 1935, 42).

• Izlet u nepoznato. Svake godine PD »Bilo-gora« Bjelovar organizira sada već tradicionalni izlet »U nepoznato«. Izlet se organizira tako da u njemu mogu sudjelovati seminar i juniori. Ove je godine izlet »U nepoznato« održan 25. i 26. lipnja, a krajnji cilj su bile Zasavskе planine (Planinarski dom na Mrzlici, 1100 m, iznad Trbovlja). Izletnici, njih 46, krenuli su autobusom iz Bjelovara preko Koprivnice, Varaždina, Trakoščana, Đurmanca, Rogoške Slatine i Celja do Trojana (ah, kakvi buhtili!). Od Trojana uz Čemšenišku planinu preko Medjiskih toplica do Crnog revira, Zagorja ob Savi i do Trbovlja. Uz ne mali napor vozača i naš autobus se uspeo do doma na Mrzlici. Nakon večere odmor i uživanje u panorami Zasavskih planina. Drugi dan nakon doručka izlet do doma na Kalu (965 m), na južnoj padini ispod Mrzlice. Na pročelju doma stoji spomen-ploča revirskim partizanima. Ispred doma je divan pogled na okoline planine Gozdnik, Šmohor, Partizanski vrh, Kum (»Zasavski Triglav«), zbilja romantična sredina. Povratak do Mrzlice, pa opet autobusom preko Hrastnika, Rimskih Toplica i Sevnice. Okupali smo se u Čateškim toplicama da bismo svoju značitelju završili posjetom Mokričama. Svi su se zadovoljni vratili kući jer su upoznali rijetko posjećene krajeve i otkrili da nas nepoznate ljepote Zasavskih planina i Crnog revira. (Duro Podelak)

• Alpinistički tabor na Veležu. Od 1. do 4. jula Komisija za alpinizam PS BiH organizirala je republički penjački tabor pod sjevernom stjenom Veleža, tačnije pod Botinom. Sudjelovali su penjači iz AS pri sarajevskim društvima »Jahorina«, »Bukovik« i »Željezničar«. Ispunjana su dva prvenstvena smjera u razvedenim stjenama desno od Botina. Svraha tabora je bila da se mladi penjači iz BiH upoznaju s barijerm sjeverne stijene Veleža, koja nudi izvanredno velike mogućnosti penjanja novih smjera — kako ekstremnih, tako i onih laganih — još generacijama penjača. Pristup pod stijenu je lagan, jer blizu vodi cesta Mostar — Rujište — Zijemlje — Nevesinje, odakle pod stijenu s lijepim livada Poljica ima oko 2 sata hoda. Pod stijenama cijelo ljetno ima snijega, tako da voda nije problem u ovom inače sušnom hercegovačkom kraju. Komisija za alpinizam je uzorno organizovala tabor, jedino i pored svih nastojanja nije bilo moguće angažirati ekipu GSS s kompletom opremom za spašavanje iz stijene, što bi bilo itekako potrebno na ovakvim akcijama. Naime, organizovani rad spašavalača i Stanice GSS u Sarajevu je zamro, zbog neriješenih organizacijskih pitanja u sarajevskom planinarstvu i pogrešnih stavova nekih ljudi u planinarskoj organizaciji. A Stanica GSS iz Mostara nije čak ni odgovorila na dopis KA! Pošto alpinizam u BiH u zadnje vrijeme doživljava veliku ekspanziju, neriješeno stanje sa GSS šteti najviše penjačima. Pitaju je: Sta ako u nekoj velikoj stijeni Prenja, Čvrsnice ili Veleža, bude potrebna akcija GSS? Ko će pomoći penjačima?

(Sl. Žalica)

• PD »Dugi vrh« iz Varaždina posjetilo je ove jeseni Zavižan na Velebitu. Tridesetak članova, starih i mlađih, izveo je danas već standardnu turu: autobusom na Zavižan, a zatim izlete od doma na okoline vrhove. Osobito se istakao najmladi član Goran, koji je s velikom voljom posjetio nekoliko vrhova. Svi su bili obradovani lijepim vidikom na more i izlaganjem čuvara doma i meteorologa Drage Vukušića, koji je planirane upoznao s meteorološkim spravama i radom. Posebna zahvala za uspjeh izleta ide autobusnom poduzeću »Zagorje-trans«, drugu direktoru Lojnu te šoferima Stefu Maliju i Jambrošiću.

(V. M.)

• Stara godišta »Naših planina«, tko je voljan da odstupi, molimo da ponudu pošalje na adresu redakcije, Zagreb, Kozarčeva 22.

RADNA ORGANIZACIJA

»TRANSJUG RIJEKA«

MEĐUNARODNA ŠPEDICIJA

NUDI VAM

SVOJE USLUGE ZA SVE VRSTE MEĐUNARODNOG
TRANSPORTA

OBRATITE SE
NA

»TRANSJUG RIJEKA«

MEĐUNARODNA ŠPEDICIJA
OOUR ZAGREB

GAJEVA 32

POB. 1041

TELEFON: (041) 442011 (serija)
TELEPRINTER: 21136 i 216 45 YU TNG ZG

Ni rad ne vrijedi – ako se ne štedi!

ALUMINIJASTO ALUMIN

Ova istinita i stara poslovica plod je stoljetnog narodnog iskustva.
A zašto da se s tim iskustvom ne poslužite i VI?

Zašto da propustite sve one prednosti koje vam pruža štednja kod
J U G O B A N K E !

Visoka kamata, koja kod oročenih uloga dosiže visinu od čak 10% godišnje povećat će vrijednost vašeg rada i vašeg novca.

Povoljni krediti omogućit će da vaše želje postanu stvarnost.

Polaganjem vaših ušteda u **J U G O B A N K U** ostvarujete svom novcu sigurnost, jer vam je na taj način novac siguran od krađe, gubitka i neracionalnog trošenja, čemu je, međutim, novac u džepu ili u »čarapi« neprestano izložen.

Ukratko, štednjom kod **J U G O B A N K E** danas, osiguravate sebi i svojoj obitelji sigurnije sutra!

Zbog toga — otvorite i vi svoj devizni račun ili štednu knjižicu na jednoj od navedenih adresa:

JUGOBANKA — ZAGREB, Jurišićeva 22

- **ZAGREB, Gajeva 2**
- **ZAGREB, Gruška 20 (Kruge)**
- **ZAGREB, Savska c. 60**
- **OSIJEK, Štrosmajerova 1**
- **SISAK, Tomislavova 7**
- **BJELOVAR, M. Pijade 2**

ŠTEDITE!

ŠTEDITE KOD J U G O B A N K E !

BUDITE DOBAR GOSPODAR ONOGA ŠTO STE PRIVRIJEDILI!

